tarih VE toplum

AYLIK ANSİKLOPEDİK DERGİ

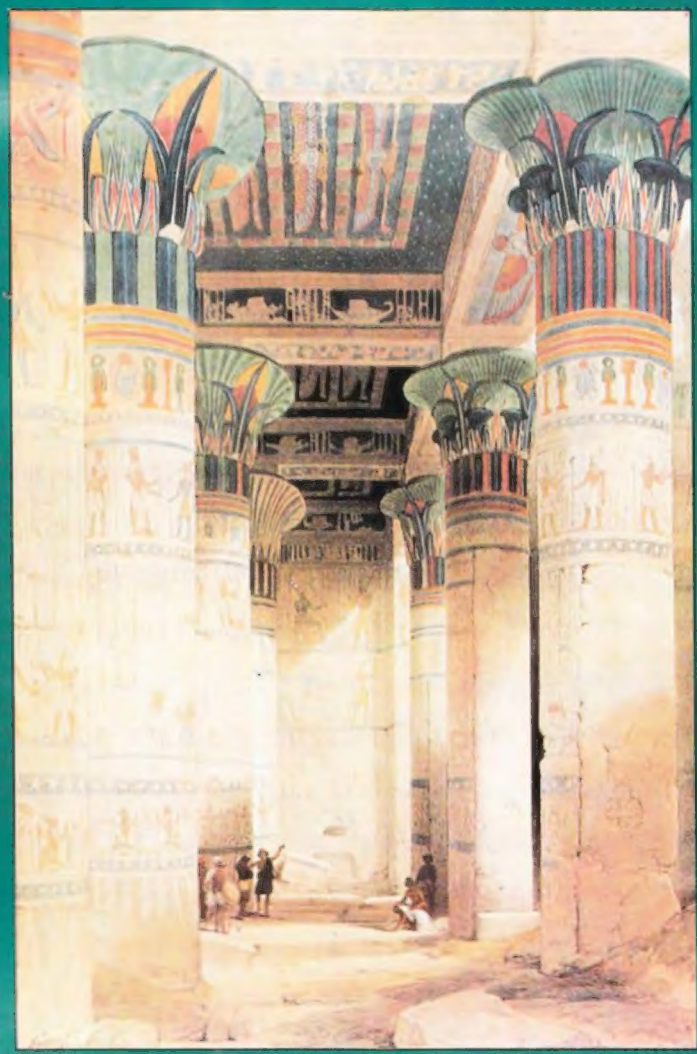

NİSAN 1995
İLETİŞİM YAYINLARI 136

KDV DAHİL 125.000 TL

tarih VE toplum
AYLIK ANSİKLOPEDİK DERGİ
NİSAN 1995 • CİLT 23 • SAYI 136

5 *Necdet Sakaoğlu*
"Durağı Cennetin Söz Bahçeleri Olsun..."

9 YAŞAYAN TÜRKOLOGLAR
Mehmet Kalpaklı
Walter G. Andrews ile Konuşma

13 *Walter G. Andrews*
Osmanlı Kültürüne Dışarıdan Bakmak

21 *Aydoğan Demir*
I. Kaplan Giray Han'ın Mezar Taşı

27 *Taha Toros*
İlk Spor Spikeri Sait Çelebi

30 *Tunca Varış*
"Eski Dost, Değişse de Eskimeyen Dost"

35 *Cemil Öztürk*
Toroslar'da Bir Macar Köyü

40 KOLEKSİYONCUNUN DAĞARCIĞI
David Oistrakh'ın Keman Resitali

41 *Beşir Ayvazoğlu*
Peyami Safa
Ahmet Haşim'e Karşı

48 *Ahmet Hezarfen*
Çiftçi Mallarını Koruma Genelgesi

50 Mehmet Salih Bey'in Balkan Savaşı Günlüğü

58 KİTABİYAT
Kemal Çiçek
Osmanlılar Zamanında Kıbrıs
Orhan Koloğlu
Bir Kitabın Unutulmuş İki Sayfası

64 KİTAP DAĞARCIĞI

KAPAK: İngiliz gezgin ve ressam David Roberts'ın bir **A Journey in Egypt** adlı çalışmasından Isis Tapınağı.
ARKA KAPAK: 1930'lu yıllarda yapılmış bir halk resminde Ayasofya Camii.

OKURLARA MEKTUP

FAHRİ ARAL

Bir önceki sayımızda şiddetin sokağımızdan evimize, televizyon ekranlarından günlük hayatımıza taşınmakta olduğuna değinmiştik. Sonunda bunun toplumsal sonuçlarını yeniden yaşamaya başladık ve geçen ay hiç istemediğimiz halde şiddet dolu günler geçirdik. Provokasyonun şiddetle yoğrulduğu, yalan ve hukuksuzluğun devlet adına yüceltildiği, barış ve hoşgörünün yokolduğu bugünlerden geriye kalan tek tesellimiz ise bazı gerçeklerin ortaya çıkması ve ilk kez devletin kendi güvenlik güçlerinin de yanlış yapabileceğini kabul etmesi oldu. Yine de ABD'li dilbilimci, filozof Noam Chomsky'nin sözlerini bir yere yazarak bu değinmeye bir son verelim".. ve şiddeti sermaye yapanlar itikarça davranışçılardır; burada sözlerin önemi yoktur, mühim olan fiiliyattır, davranışlardır. İnsanlar itaatkâr olmalıdır, bunu da cebir sağlar!.."

Bu kadar karamsarlık yeter!.. Baharın kendini gösterdiği bugünlerde, Nisan sayımız ilginizi çekecek yazılarla dolu. Bir süredir yazılarını göremediğiniz Necdet Sakaoğlu dostumuz, geçenlerde kaybettiğimiz Orhan Şaik Hoca'nın ardından,

Sen gidersen senin ardından gözüm yâşı gider
Müşkil oldur ki kalur yoldâşı gider

demeyip, hocamızın anısına dizeler, deyişler derledi. *Tarih ve Toplum*'un ilk yıllarında sıkça okuduğunuz ama daha sonra seyrekleşen "Yaşayan Türkologlar" dizimize bu sayıdan itibaren yeniden başlıyoruz. Umarım artık yılda bir kaç kez ilgi çekici mülâkatlar okuyacaksınız. Bu sayımızda Washington Üniversitesi öğretim üyelerinden Walter G. Andrews ile Mehmet Kalpaklı'nın yapmış olduğu konuşmayı ve Andrews'un "Osmanlı Kültürüne Dışarıdan Bakmak" adlı ilk kez yayınlanan bir makalesini okuyacaksınız.

Aralık sayımızda "Osmanlı Devleti'nde Naiplik" adlı yazısı bir hayli ilgi toplayan Aydoğan Demir dostumuz, bu sayıda da titiz bir çalışma sunuyor. Demir'in Çeşme Mezar Taşları ile ilgili yazılarının ilki, I. Kaplan Giray Han'ın Mezar Taşı'nı konu ediniyor. Bir süredir rahatsız olan ve kendisine acil şifalar dilediğimiz Taha Toros üstadımızın bu sayıdaki yazısı ise Türkiye'nin ilk spor spikeri Sait Çelebi ile ilgili.

Ömrünü sigara paketlerine ihtimam göstermeye adamış ama bugünlerde sigara dumanından uzaklaşma kararı alarak, sağlığına da itina etmeye başlayan Tunca Varış dostumuz sizlere bir "eski dost"un, Samsun sigarasının hikâyesini sunuyor. Cemil Öztürk'ün yazısı ise Toroslar'da bir Macar Köyü'nün hikâyesini konu ediniyor. Bu sayının önemli yazılarından biri ise Beşir Ayvazoğlu dostumuzun edebiyat tarihimizin unutulumuş sayfaları arasında kalan Peyami Safa ve Ahmet Haşim polemiğini dile getirdiği yazı. Ayvazoğlu'nun bu titiz çalışması dönemi içinde bir hayli yankı uyandırmış bir polemiğin düzeyi ve muhtevasını yansıtması bakımından bir hayli ilgi çekici.

Miralay Mehmet Salih Bey'in "Balkan Savaşı Günlüğü" bu sayıda da devam ediyor. Yine bu sayımızda Ahmet Hezarfen'in sunduğu "Çiftçi Mallarını Koruma Genelgesi" önemli belgeler arasında. Kitabiyat sayfalarımızda ise Kemal Çiçek, Ahmet C. Gazioğlu'nun "Kıbrıs'ta Türkler" adlı kitabını tanıtıyor. Bu sayfalarımızda bulacağınız diğer yazı da yayın dünyamızın hâl-i pür melâli ile ilgili Orhan Koloğlu'nun yazısı.

Kitap Dağarcığı'nda ise genç dostumuz Murat Koraltürk'ün kısa tanıtımları var. Bu arada Koraltürk'ün aylarca süren çalışması sonunda hazırlamış olduğu, dergimizin 11 yıllık dizinini baskıya hazırladığımızı belirtelim. Çok önemli bir boşluğu dolduracak dizinin Nisan ayı içinde piyasaya verileceğini tahmin ediyorum.

Geçen ay Faruk Pekin dostumuzun rehberliğinde bir Mısır gezisi yaptık. Ama Mısır'a ait bir yazı yazmak haddimiz olmadığı için sadece kapağa David Roberts'in gravürünü koymakla yetiniyoruz. Mısır'a gidecek okurlarımıza da Pekin'in rehberliğini tavsiye etmeden geçemiyorum.

Mayıs sayısında buluşmak umuduyla...

OKURLARDAN MEKTUP

"Arap Kaymakamlıktan Başbakanlığa"

Tarih ve Toplum Dergisi'nin sayın yönetmeni

Mehmet Bilgin'in sayın dergisinin Haziran 1994 sayısının 41-55. sayfalarında yer alan 'Arap Kaymakamlıktan Türk Başkanlığına' başlıklı yazısını okudum ve sormaktan kendimi alamadım:

Tarih kahramanlarından birinin hayat öyküsünü mü okuyordum?

Yoksa mitolojik halk efsanelerinden bir masal mı?

Ya da çağdaş Türkiye tarihi hakkında bir kitap mı?

Acaba sayın Sadullah bin Suud'un öyküsüne benzer bir öyküyü daha önce okumamış mıydım?

Evet... Bu, Tunuslu Hayrettin Paşa'nın (1810-1890) yaşam öyküsüdür ve ikisi arasında büyük bir benzerlik vardır. Yazarın bize sunduğu çok yönlü yazısında birçok soru işareti bırakmış olması kaçınılmazdır.

Yazının ağırlığı, önce Türkiye'de, daha sonra Arap ülkesinde veya tersi şekilde büyük sorumluluklar üstlenen insanları ele almasıdır. Tunuslu Hayrettin ve Sadullah Bey'den başka, Mısır, Irak ve diğer Arap ülkelerinden Türkiye'ye ve Türkiye'den oralara giderek önemli mevkiler işgal etmiş çok çok insan vardır. Kanımca araştırmanın en önemle ortaya koyduğu mesele budur.

Yazıda ayrıca, Konya, Erzurum ve diğer bölgelerden Libya'ya göç eden aileler konusuna da değinilmektedir. Bunun yanısıra İtalyan işgali sırasında Libya'dan Türkiye'ye göç edip de İzmir, Aydın, Adana ve Antalya'ya yerleşmiş aileler de var ve bunların torunları hâlâ adı geçen yerlerde yaşamaktadır, bu da araştırılmaya değer bir başka konudur. Dolayısıyla araştırmacı sayın Bilgin'i iki defa tebrik etmeliyiz:

Birincisi, dar bölgesel çevre çemberini aşıp tarih üzerinden köprüler kurarak eski Osmanlı vilayetlerine uzanmış ve bu tutumuyla bir çok düşünce, anı ve ortak sorunları alevlendirmiştir.

İkincisi, bu araştırma için sarfettiği uzun zaman ve yoğun çabanın ürünü olarak ortaya koyduğu belgelerle kapsamlı bir çalışma ve topyekün bir dosyayı bize sunmuş olmasıdır.

Bu araştırmayı okumakla çağdaş Türkiye tarihini oku-

tarih ve toplum

NİSAN 1995

CİLT 23 • SAYI 136

ISSN 1019-4681

İLETİŞİM YAYINLARI A.Ş.
ADINA SAHİBİ
Murat Belge

YAYIN YÖNETMENİ &
SORUMLU YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ
Fahri Aral

YAYIN KURULU
Nuri Akbayar, Yücel Demirel, Emre Dolen, Erol Şadi Erdinç, Ekrem Işın, Orhan Kologlu, M. Sabri Koz, Turgut Kut, Necdet Sakaoğlu, Baha Tanman

DANIŞMA KURULU
Fikret Adanır, Feroz Ahmad, Turgut Akpınar, Robert Anhegger, Masami Arai, Cem Behar, Kemal Beydilli, Martin van Bruinessen, Selim Deringil, Ahmet Demirel, Paul Dumont, Cornell Fleischer, Barbara Flemming, François Georgeon, Colin Imber, Kurtuluş Kayalı, Gündağ Kayaoğlu, Celia Kerslake, Klaus Kreiser, Uygur Kocabaşoğlu, Gün Kut, Jacop Landau, İlber Ortaylı, Şevket Pamuk, Kevork Pamukciyan, Donald Quataert, İ. Lütfü Seymen, Şinasi Tekin, Michael Ursinus, Stefanos Yerasimos, Erik Jan Zürcher

TASARIM **Ümit Kıvanç**

UYGULAMA
Çiğdem Dilbaz

DÜZELTİ **Yetvart Danzikyan**

FOTOĞRAF **Mehmet Ozcan**

OFSET HAZIRLIK **Ağaçkakan Ltd. Şti.**
Tel. 516 82 80 - 516 07 59

BASKI **Ayhan Matbaası**

DAĞITIM **İletişim Pazarlama A.Ş.**

•

İLETİŞİM YAYINCILIK A.Ş.

GENEL MÜDÜR **Nihat Tuna**
OKUR İLİŞKİLERİ **Ayten Törün**
SATIŞ-DAĞITIM **Ercan Meriç**

İSTANBUL Klodfarer Caddesi İletişim Han Cağaloğlu 34400
Tel. 516 22 60 Fax: 516 12 58

ANKARA Konur Sok. 24/4 Yenişehir 06640 Tel. 425 36 00 - 425 20 71

İZMİR 857 Sokak İzmiroğlu İşhanı No. 306 35250 Konak Tel: 484 90 42

ABONE KOŞULLARI

Yurtiçi
Yıllık: 1.250.000.- TL
6 aylık: 625.000.- TL
Avrupa-Ortadoğu 48 $/yıl
Amerika 72 $/yıl
Avustralya 84 $/yıl

Uçak posta ücreti abone bedelinin içindedir

Yurtiçi abonelik için abone bedelinin **İLETİŞİM A.Ş. 255661 POSTA ÇEKİ HESABI**'na yatırılması ve posta çekinin üzerine "Tarih ve Toplum abonesi" ibaresi yazılarak fotokopisinin, açık talebinizi içeren bir mektupla birlikte yayınevimize gönderilmesi yeterlidir.

Yurtdışı abonelik için bedelin İLETİŞİM A.Ş.'nin **PAMUKBANK TÜRBE ŞUBESİ 865277** no'lu DTH'na havale edilmesi ve dekont fotokopisinin, açık talebinizi içeren bir mektupla yayınevimize gönderilmesi yeterlidir.

Kıbrıs satış fiyatı: 125.000.- TL

muş oldum. Aynı zamanda ülkemin, hakkında fazla bir şey yayınlanmayan bir döneminin tarihi hakkında yazarın belirttiklerinden çokça faydalandım.

Libya'da birçok yaşlı insan sayın Sadullah bin Suud'u hatırlamaktadır. Aralarında onun yönetimini ve kontro-

Sadullah Koloğlu anlatıyor:

Nasıl Başbakan oldum

Bingazi Devleti Başkanı Emir Nüsret Hazretleri Başbakan Sadullah Koloğlu ve maiyeti ile bir arada..

lünü üstlendiği bölgelerde kendisi ile birlikte çalışmış olanlar bulunuyor. Bunlar adı geçenin işinin ehli, görevine sadık, disiplinli ve yasaların uygulanmasında ödünsüz olan üstün karakterini hatırlamaktadırlar.

Sadullah Bey, Türkiye'de vali ve kaymakam olarak yirmiden fazla idari görevde bulunmuştur, bu savede insanların sorunları hakkında geniş bilgi ve sosyal ve idari deneyim kazanmıştır. Bu yüzden Libya'da çalışmak üzere atanmış, sorumluluk isteyen birçok makamlarda bulunması istenmiştir. Bu arada İçişleri ve Sağlık gibi bakanlıklar Senato üyeliği ve daha birçok bakanlık vardır.

Deli Türk diye nitelenmesine gelince bu Doğu'ya özgü bir isimlendirmedir, –kimbilir belki Batı'da da– yetkilileri heyecanlı kılmak ve haklarında espri yapmak için onlara bazı sıfatların yakıştırılması adet olmuştur. Türk olarak nitelendirilmesi, pos bıyıkları ve fesi ile güçlü bünyeye sahip biri olduğu anlamını taşır. Üstelik doğrucu Müslümandır, Arap dilini yabancı şivesiyle konuşur, emirleri uygulamada çok katıdır, bir şeye karar verdiğinde çok inatçıdır. Bunların hepsi de İtalya'nın Libya'yı işgali sırasında çatışmalara katılan son Türk subaylarının ortak özellikleridir.

Kendisinin deli sıfatı ile nitelenmesi, bu sıfatın Doğu'da yaygın şekilde, çoğu kez düşünceleri ve görüşleri kamu tarafından sindirilemeyen üstün zekalı ve dahi insanlar için kullanıldığı hatırlanarak değerlendirilmelidir.

İngiliz müşavirin Sadullah Bey ile olan çatışması, aralarındaki görüş ayrılıkları sebebiyle beklenen, yaygın ve doğal bir şeydir. Bu farklılıklar sebebiyle aralarında uyuşmazlık ve anlaşmazlık çıkması ve arkalarından, bazılarının hâlâ anlatıldığı söylenti ve fitnelere yol açması da doğaldır. Her halükarda İngiliz müşavir Kirkpatrick'in bu makamı işgal etmesi uzun sürmedi, zira Hindistan'a tayin edildi ve orada kaldığı bir yıl zarfında, Libya'da yaptığı gibi her konuya 'burnunu sokma' rolünü üstlenmesinden dolayı sonu, bir düşmanı tarafından Bombay'ın caddelerinden birinde bıçaklanmakla geldi.

Dergi ve yazara teşekkürlerimi tekrarlar, ilerde bu tür araştırmaların daha fazlasını görmek istediğimizi belirtirim.

Saygılarımla

Dr. Abdülkerim Abuşvereb/TRABLUSGARB - LIBYA

"Durağı Cennetin Söz Bahçeleri Olsun..."

NECDET SAKAOĞLU

Orhan Şaik Gökyay 2 Aralık 1994 tarihinde, 92 yaşında Tanrı'nın rahmetine kavuştu. Rahle-i tedrisinden geçenlerle yazı hayatında kapı yoldaşı olmak mutluluğuna erişenler için bu ölüm gerçek bir kayıptır.

1989'da İstanbul Üniversitesi'nde fahri doktorluk cübbesini giydikten sonra yaptığı kısacık konuşmada bütün ömrünce vazgeçmediği iğneli üslûbuyla uzun yaşamının bir bedelini "kendi kendisinin hocası olarak" ödemekte olduğunu vurgulamış; kültür çemenzârının giderek kuruyup çoraklaştığını imâ etmekten çekinmemişti. Şimdi, hem "kendisinin" hem hepimizin hocası bir allâmeden yoksun kaldık. O'nun vefatıyla kültür ve edebiyat dünyâmızın bir fetvâ ve içtihat kapısı daha kapanmıştır.

Orhan Şaik Hoca ile 35 yıllık seyrek temâsımızın son anılarından ikisi O'nun mizacı yönünden dikkate değer: 7-8 yıl önce İletişim Yayınevi'ndeki bir sohbette anılarını yazmayı düşünüp düşünmediğini sorduğumuzda gülümseyerek "Yazacağım, adını da Padişahın Atı Bana Baktı! koyacağım" demiş(*) evine çekime gelen TV'cilerin, programı sunarken ekranda adının altına "prof." "ord. prof" gibi bir unvan yazmak istediklerini öğrenince "Adımın altına, bir kez daha adımı yazın!" dediğini eklemiş; unvan böbürlenmesinin, padişahın atıyla gözgöze gelmekle koşutluğunu vurgulayıp geçmişti.

Dört yıl önce karlı bir günde yine İletişim'de karşılaştık. Her zamanki gibi paltosuzdu. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ne yürüyerek gitmekte kararlıydı. Dostumuz Fahri Aral "Yahu, oraya kadar üşür, hasta olur. Fakat inadını da yenemeyiz!" diye fısıldadı. "Hocam, ben de gideceğim ama, işim acele taksiye binmek zorundayım. İsterseniz birlikte gidelim?" diye güzel bir yalan uydurdum. İnandı. Ortakapı'da taksiden indik. Yine de kütüphaneye kadar epeyce bir yol vardı. Batmanlık çantasını aldım. Rüzgâr, soğuk ve kar altında birlikte yürürken Hoca'da üşüme belirtisi yoktu! Kütüphaneler O'nun dünyasıydı. İçeriye girdiğimizde mutluluğu yüzünden okunuyordu.

Orhan Şaik Gökyay, kafasındaki söz ve bilgi hazinesini, yüreğindeki cesareti tutan sapasağlam bir bünyeye sahipti.

Hoca'nın arkasından *Sen gidersen senin ardınca gözüm yâşı gider / Müşkîl oldur ki kalur yoldâşı gider* deyip yaş mı dökelim, ağıt mı yakalım?.. Olacak şey değil. Biz O'nun için, elimizdeki yazma Mecmuâ-i Letâif"ten bir demet "tuhfe" hazırladık. Bir ay boyunca gecelerimizi bu mecmuânın sayfalarına yüreğimizi de Hoca'nın acısına verdik; şükûfeler derledik; beyitler, gazeller, acâibler, lâtifeler, fâideler, kaideler, lugâtler, ot adları, kuş adları, darbımeseller topladık. Bunların bir demetini, *Tarih ve Toplum*'un şeyhülmuharriri Orhan Şaik Gökyay'a armağan edelim dedik.

Bir sözlük müsveddesi denebilecek, fakat kenarında "Mecmuâ-i Letâif" kaydı olan yazma, kitaplığımızdadır. Vrk. 145/b'deki boşluğa yazılan "masraf hesabı" için "fi 25 N 189 yevm-i kasımdan bir gün evvel" (20 Kasım 1775) tarihi konduğuna göre mecmuânın bu tarihten daha önce

(*) Gökyay'ın anlattığı fıkra şudur: "Herkesin mansıplar, pâyeler, arpalıklar elde ettiği bir devirde bunlardan mahrum bir zât, hâtununa karşı çok mahcup imiş. Günün birinde cuma selâmlığını izlerken önünden geçen padişahın atı birden başını yana döndürmüş, hayvanla gözgöze gelmiş. Bunu bir şeref sayan efendi, o gün evine pek havalı gitmiş. Sebebi sorulduğunda ise "Padişahın atı bana baktı! demiş."

Orhan Şaik Gökyay gençlik yıllarında (1933)

yazıldığı; adını tesbit edemediğimiz, ama hem şair, hem dilci yazarının ise şiirlerinden alıntılar yaptığı Nâbî (ö. 1712), Sâbit (ö. 1712), Nâimâ (ö. 1716) ve Hâmî-i Diyarbekrî (ö. 1747) ile çağdaş olduğu anlaşılıyor. Yazmanın muhtelif sayfalarında yüzlerce ilginç alıntı, açıklama bulunmakla birlikte ağırlığı, Arapça ve Farsça sözcükler, darbımesel açıklamaları, bunlar için, Şems-i Fahrî (8. yy), Firdevsî (ö. 1020), Nasır-ı Hüsrev (ö. 1061), Harirî (ö. 1121), Hayyam (ö. 1136), Hakanî (ö. 1199), Nizâmî (ö. 1214), Mevlâna (ö. 1273), Sâdî-i Şirazî (ö. 1292), Mîr Hüsrev (ö. 1325), Hâfız Şirazî (ö. 1390), Câmî (ö. 1492), Rahmî (ö. 1567), Saib-i Tebrizî (ö. 1671) ile Örfî'den (ö. 18. yy başı) ve daha başkalarından verdiği örnek beyitler, rubaîler oluşturmaktadır. Mütercim Asım'ın, *Burhan - Kaatı'* ve *Kamus* çevirilerinden önce yazılmış olması nedeniyle de bu iki eserdeki sözcüklerin Türkçe farklı anlamlarını vermesi bakımından da yazma özel bir değer taşımaktadır.

Seçtiğimiz dizelerden çoğu birer atasözü, özdeyiş temalıdır. Örneğin Molla Lutfî (15. yy) kamu olanaklarını sömüren ve rüşvet yiyenler için söylediği

"Dâne-i kendüm yiyüb Âdem sürüldü Ravzâ'dan
Dergeh-i 'âlide neyler bunca müd buğday yiyen" beyti gibi. (vrk. 208/a)

Hüseyin ise sevdiğine sunacak bir şeyi olmadığı için duâyı yeterli görmüş:

"Azizim hâk-i pây-i yâre lâyık nesne yok elde
Devâm-ı devlet ü 'izzet-meâb için duâdan yek" (vrk. 85/6)

Nâimâ, parasız iş döndürmenin olanaksızlığını daha o zaman haber vermiş:

"Bu dolâb-ı müteassirü'l-edvârda
Yalnız 'ıttılâ vü ehliyet ile dönmez elde"

Câmilerde tütün içmenin haramlığını anlatan vâizlere de

"Halkı men' eylemeden sana ne girer ne çıkar
Vaizâ yohsa duhân ile kıyamet mi kopar" diye seslenmiş. (vrk. 149/a)

Rahmî ise "zaman"ların anlayışlarını kıyaslamış:

"Derler idi zamân-ı evvelde/
Senden ednâya bak da şükr eyle/
şimdi 'aksi kaziyedir 'âlem/ Senden 'âlâya bak da şükr eyle" (vrk. 25/a)

Hevâî, devrinin tiplerini şu beyitlerle tanıtıyor:

"Bir zamân biz dahi aylakçı-yı Tersâne idik
Tahtaya dülger idik âhene çengâne idik"
"Çukadar-ı pâk-dâmen süngerinden bellüdür
Hazret-i pâşâ-yı nikbet mehterinden bellüdür"
"Mübtezellerle konuşma pâk-dâmen tâze sev
Rütbe-i 'âşık Hevayî dilberinden bellüdür"
"Bir kerre beng-i lûtfunla sersem olmadık
Tiryaki kadar maskara-i 'âlem olmadık" (vrk 150/a)

Bâkî'den seçilen beyit ise "sabır" öğütlemekte:

"Belâ tufânına sabr eyleyen manend-i Nûh âhir
Çıkar deryâ-yı 'ummandan bir kenâra rûzigâr ile" (vrk. 209/b)

Nâbî'nin ünlü beyti bu mecmuâda da var:

"Suhân-ı beyhûdeden hoş gelür âvâz-ı horos
Bâri mâ'nasını bilmez ise hengâmını bilur" (vrk. 26/b)

Bu ünlü şairimiz bir başka beytinde de yılda iki "öpücüğü" iki bayrama denk tutuyor:

"Bir bûsesin aldık bir dahi ikdam ederiz
Biz de bu 'aklile yılda iki bayram ederiz" (vrk. 74/a)

Lâedrilerden biri, derdini ancak yılın en uzun gecesinde hulâsa edebileceğini

"Şeb-i yeldâ gerek anâ muhassal
Ki takrîr eyleyim mufassal" (vrk. 153/b)

beytinde ileri sürerken bir diğeri gece karanlığı için ışığa ihtiyaç duymadığını, sevgilisinin yüzüyle yetinebileceğini söylüyor:

"Şeb-çerâğı neylerem nûr-ı cemâl-i yârla
Şem'a hâcet mi olur Nûr-ı Tecelli var iken" (vrk. 202/b)

Yine bir başka Lâedri, sevgilisinin gözlerinin hayâliyle ölürse mezarında nerkisler biteceğini ummuş:

"Çeşm-i hayâliyle ölürsem nigârımın
Nerkis bitüre çevreme hâk-i mezârımın" (vrk. 204/a)

Şair Bekir, güzeller şahı sevgilisinin karşısında "ay"ın duramayacağı iddiasındadır:

"Mümkin mi senin meh ola karşında nümâyân
Bir kez hele mir'âta bak ey husrev-i hûbân" (vrk. 86/a)

Konu "yâr", "canân" olunca şairle-

rımızın hayâlleri ve kalemleri güçleniyor. Biri:

"Gülşen-i Firdevs sensiz câh-ı
zindandır bize
Külhân-ı duzâh cemâlinle
gülistândır bize" (vrk. 153/a)

derken diğeri:

"Bana sensiz ne cân gerek ne cihân
Tende sıhhat olur mu olmasa cân"
(vrk. 153/a) diyor.

Daha ileri gidip sevgilisine derman olmak için ölümü göze alanlar da var:

"Tek sen sağ ol cânım sana
kurban olsun
Ben dera ile can vereyim sana
bir derman olsun" (vrk. 147/a)

Fakat, sevgili nazından bıkıp aşktan yüz çevirenler de olmuş:

"Vaz geldim ey sanem sana
hevâdar olmadan
Gül yüzüyçün her seher bülbül
zâr olmadan" (vrk. 147/)

"At olur meydan olmaz..." gibi atasözlerini hatırlatan beyitler de var:

"Hemden bulunur yâr-ı vefâdar
ele girmez
Bin kez ararsın 'âlemi bir kez
ele girmez" (vrk. 154/a)

"Kişiye çunkı mukadderdir
nasıb-i ezel
Ne eksilü ve ne artar iderse
say'-i hezar" (vrk. 154/a)

"Çün cihân bakî degül olmaz
zamâne ber-karar
Fırsatı fevt eyleme el vermişken
rûzigâr" (vrk. 147/a)

İçkiyi, meyhaneyi terkeden bir şair şarab kabarcıklarından tesbih, kadehten tuzluk yaptığını anlatıyor:

"Biz habâb-ı bâdeyi tesbih-i
mercân eyledik
Câm-ı billuru şikest itdik
nemek-dân eyledik" (vrk. 25/a)

Oysa bir başka ozan, kadehi boş görünce aklını yitireyazmış:

"Kâse-i zerrini gördüm sâkiyâ
meyden tehî
Dâne-ı aklım başımdan gıtdı
ey serv-ı sehî" (vrk. 85/b)

Mecmuânın bir başka zenginliğini adlar, kavramlar, deyimler, bilgiler, fıkralar, meseleler, hadisler oluşturmaktadır. Yazarın imlâsına ve üslûbuna dokunmaksızın örnekler verelim:

"Şehr-i Ramazân: Ramazân-ı Şerif ayı, ramazânât ve ermazân, kezâlik cemi', ba'zıları eyitdi esmâ'-ı şuhûr va'z olundukda her ay ne mevsimde vakı' olduysa ol mevsimle tesmiye olmuşdur. Pes şehr-i ramazân eyyâm-ı harrede vakı' olmağın şehr-ı ramazân müsemmâ oldu" (vrk. 55/a)

"Katanğı: Muhabbet otudur ki yapağı gibi hurde yaprağı olur. Iki nev"idir. Bir nev'inin depesinde ceviz kadar başı olur. Üzerinde nohud gibi yemişi olur. Muhabbet içün meşhûr ve mücerrebdir. Mahbûbun adını ânesi adıyle zikr idüb bir nesne ile yedüreler ve yahud içüreler 'azîm te'siri olur. Rivâyet olunur ki kablubağa mezkûr otu bulub koparub ağzı ile götürüb dişisine tükürür ol saat erkeğin ardına düşüb tâbi' olur. Arabîde ona kefü'l-' akarib derler" (vrk. 202/a)

"Limo-dâru: Kûhî bir otdur. Eyyâm-ı baharda taş arasında biter. Limon râyihâsın verür" (vrk. 202/a)

"Pirûze: Ya'ni firûze, cevâhir nev'inden gök taşdır. Makbûl ve 'âlâsı Nişabur dağlarında olur. Bir nevî cedid ma'deni Şebâbekî derler. Kıymeti Nişaburî kadar değildir. Mu'arrebi firuzicdir. Cümle havassından (biri) bir kimesne bir mıkdarın sahk ve istimâl eylese âna her ne kadar zehir yedirseler kâr etmeye ve 'akreb vesâir mûziyât sokduğuna ve mesmûm olana bir mıkdar sahk idüb içürseler bieyyihâl ref' ider ve Mülûk-i 'Acem, daimâ hatem-i firûzeyi parmaklarından gidermezlerdi ve 'itikadları böyle idi ki katilden ve isabet-i zarardan ve mesmumât içmesinden masûn ider. Filhakika maktûl parmağında firûze görülmemişdür ve menkûldür ki ceng ve husumât-ı deâvide bir kimesnenin parmağında firûze hatem bulunursa bi-emrillah-ı teâlâ hasmına galib olur" (vrk. 195/a)

"Rey: 'Acem hududuna dâhil bir şehr-i mu'azzam nâmıdır. Mevlâna Câmî Silsiletü'z-Zeheb nâm kitâbının bir hikâyesinde (anlatır) bir 'Arabî Rey şehrine gelüb aş-pez dükkânından mumbâr dolması alub yer. Hazzından bir mıkdârını koynuna koydukdan sonra düşürür. Adını bilmediğinden hadesesin eline alub

Orhan Şaik Gökyay, ömrünce vazgeçmediği iğneli üslûbuyla uzun yaşamının bir bedelini "kendi kendisinin hocası olarak" ödemekte olduğunu söylemişti.

Orhan Şaik Hoca, unvan böbürlenmesinden hoşlanmadığını, bir keresinde "Adımın altına, bir kez daha adımı yazın" diyerek vurgulamıştı.

beyt: Eyyühe's-sâkinûn beldeti Rey / Hel vecid-tüm bi-misl hâze'ş-şey! deyü nidâ eder" (vrk. 185/a)

"Ma'lum ola ki Harem-i Mekke'den murad, bu diyâr mescidlerinin haremi gibi olan değüldür. Belki Medine-i Münevvere yoluna üç günlük yer ve Yemen ve 'Irak tarafları yedi mil ve Cidde cânibine on mil yere varınca haremdir. Hudud-ı mezkûre mâbeyninde vakı' olan dağ ve taş ve sahrâ heb haremdendür. Nakl-i Cihannümâ" (vrk. 146/a)

"*Mes'ele:* Zeyd, sultanı bir meclisde zemm eyledikde 'Amr, sultandan dilin kes sultana ita'at vacibdür Kur'an ile alınmayan hukuk sultan ile alınur dese, şer'an Kur'an-ı şerifi istihfaf etmekle küfr lâzım gelür mü? El-cevab: Gelmez. Server-i enbiyâ 'aleyhisselâm hazretlerinden dahi bu kelâmın sudûru mervîdir. Üskübî" (vrk. 66/a)

"*Hadis:* (Türkçesi) Bir vilâyetde bir tabib-i hâzik olmasa anda sâkin olmak haramdır. Zirâ din sahih olmaz, tâ beden sağ olmayınca" (vrk. 149/b)

"Sahî oldur ki kendi yer ve yedürür. Bahîl oldur, kendi yer, yedirmez. Harîs oldur ki ne kendü yer ne gayre yedürür. Leîm oldur ki ne kendü yer ve ne gayre yedürür ve ne gayrin yedürdüğün sever" (vrk. 207/a)

"*Rebi':* Iki dürlu rebi' vardır, 'Arabî katında. Biri rebi'-i şuhûrdur ve bir rebi'-i ezminedir. Rebi'-i şuhûr iki aydır ki safer ayının akabince gelürler ve bundan tefsir olunmalu olsa iki rebi'dür. Ânun ibtidâ geleninden rebi'ül-evvel dimekle tefsir olunur ki anda yemişler olub kemâlin bulur ve halâıkdan ba'zısı buna rebi' evvel deyü tesmiye kılur ve Ebü'l-Kavs evitdi: Tâife-i Arab yılı altı fasl kılur ki anların ikisine rebi'ü'l-evvel ve ikisine rebi'ü's-sânî derler ve ikisine savf derler ve ikisine kîz derler ve ikisine harîf derler ve ikisine dahi şitâ derler. Rebi'ülevvel: Mart-Nisan, Sayf: Mayıs-Haziran, Kîzz: Temmuz-Ağustos, rebi'üs sânî: Eylül-Teşrinevvel, Harif: Teşrin-i sânî, Kânun-ı evvel, Şitâ: Kânun-ı sânî, Şubat" (vrk. 14/a)

"*Şarâb:* Ma'ruf Lugât-ı Fehreng-i Şu'urî sahibi yazar ki bu kitabda kırkdan ziyâde müsta'mel ismi tahrir olunmuşdur ve her biri mahallinde mezkûrdur. Derler ki şarâbın ve arslanın ve atın ve kılıcın üçeryüz altmış adları vardır. Cümlesi isti'mâl olunur Lisân-ı 'Arabîde, zikr olunan dört nesnenin isimlerine hadd ü hasr yokdur. Her birinin bin ismi olduğuna erbab-ı lugât-ı 'arabî müttefiklerdir" (vrk. 36/a)

"Tarık-i sofiyyeden Nakşibendiyye'nin silsile-i şerifeleri ve nisbet-i külliyeleri hazret-i Ebi Bekr's-Sıddîk radıyallahü anhü hazretlerine müntehi olur ve nisbet-i cüz'iyeleri Eimme-i Ehl-i Beyt vesâtetiyle hazret-i 'Ali ibn Ebi Talib radıyallahü anhü hazretlerine müntehi olur. Bu nisbete silsiletü'z-zeheb derler ve tarık-i Halvetiye'nin nisbet-i külliyeleri emirü'l-mü'münin İmam 'Ali hazretine ve nisbet-i cüz'iveleri emirü'l-mü'münin Ebubekr es-Sıddık hazretlerine silsiletu'z-zeheb vesâtetiyle müntehî olur. Radıyallahü teâlâ anhümâ. Vesâir tarıkler cemi'an bu iki tarıkden müteferrık ve münşe'b olmuşdur ve Nakşibendiye meşayihine hâcegân ve 'azizân derler kuddüsallahü esrarehüm. Zikr ve tevhîdleri Hoca Behaeddin hazretlerine gelinceyedek zikr-i hafiyye-i kalbiye idi Hoca Bahaeddin kuddüsü sırrahu zikr-i cehriye-i 'alâniye etmekle Nakşibendiye tesmiye olundu. Müşarileyhden sonra gelen hâcegân ve 'azizânın kimi zikr-i hafiyye ve kimi zikr-i cehriyye ihtiyâr eylediler ve giderek zikr-i erre ki hayy hakk'dır, âna izin verdiler. Ammâ devrâna izin vermediler tarıkayn-i mezkûretevnden münşe'b olan meşayih-i kirâm hazret-i Mevlâna ve hazret-i Necmeddin Kübrâ ve hazret-i Gülşenî vesâirleri, galebe-i zevk ve vecd ve hâletden, her biri bir gûna devrân ile zikrullah ihtiyar eylediler." (vrk. 39/a)

Orhan Şaik Gökyây, eski kitapları, yazmaları okur; kültürle haşir neşir olanlar için yararlı olacağına inandığı bilgileri, "Kitaplarda Neler Var?" başlıkları altında başta *Tarih ve Toplum* olmak üzere dergilerde ve kitaplarda yayınlardı.

O'nun yolunda fakat O'nunkiler kadar başarılı olmayan yazımızı noktalarken Hoca'yı rahmetle anıyoruz.

Walter G. Andrews ile Konuşma

MEHMET KALPAKLI

YAŞAYAN TÜRKOLOGLAR

WALTER G. ANDREWS

1 Türkolojiye olan ilginiz nereden geliyor?

Eğer yaptığım şey Türkoloji ise (ki bazen yaptığım Türkolojinin yaptıklarından çok farklı), ona olan ilgim çok çeşitli kaynaklardan gelmektedir. Bunlardan ilki, ben lisede ve üniversitede öğrenciyken, iki oğlu "*exchange student*" olarak bizimle yaşamaya gelen harika bir Türk ailesidir. Bu yolla bir Türk anne ve baba ve bana Türkçe öğreten kardeşler edindim. Ailemi evlerine kabul ettiler ve büyük kızım doğana kadar onlarla yaşadık. İstanbul'u tanımama ve sevmeme onlar yardımcı oldular ve sonunda bir İngiliz Edebiyatı öğrencisinin Türkçe ve Osmanlı Edebiyatı Profesörüne dönüşümünü başlattılar. Fakat bu dönüşümün gerçekten nasıl olduğu daha karmaşık bir hikaye.

Ben, şiirler ve kitaplarla ve onların bizim beş duyumuzla algıladığımız dünyayı nasıl biçimlendirdikleri ve bize nasıl anlaşılır kıldıklarıyla her zaman ilgilendim; Eşim ve ben ilk olarak 1961'de Türkiye'ye geldik. Ben, Türkiye, daha doğrusu kendi ülkem dışındaki hiçbir yer hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Daha önce hiç Amerika dışına çıkmamıştım (Kanada'ya birkaç kısa seyahat dışında) ve haftalarca evsahiplerimizin evinden dışarı dahi yalnız başıma çıkmaya korktum. Bu garip ve dili anlaşılmaz insanlar arasında kaybolmaktan korkuyordum. Ama sonunda, önce Boğaziçi (konuk olduğum Türk ailemiz Bebek'te yaşıyordu) ve sonra İstanbul baştan çıkardı beni. Biraz Türkçe öğrendiğimde ise, gizemi beni büyüleyen uzun yürüyüşlere çıkıyor; evin yolunu bulabileceğim belirli bir yere gelinceye kadar amaçsızca dolaşıyordum. Arkadaşlarıma binalardaki, çeşmelerdeki, anıtlardaki Arap harfli yazıların ne olduklarını sorduğumda, onlar bunun "eski yazı" olduğunu ve okuyamadıklarını söylüyorlardı. Tabii ki benim Türk "anne-babam" Osmanlı yazısını okuyabiliyorlardı. Fakat bundan açıkça söz etmekte garip bir biçimde gönülsüz davranıyordu. Türkiye tarihi hakkında çok az şey bildiğimden, bir türlü nasıl ve neden böyle bir unutuşun olduğunu anlayamıyordum. Şimdi bunun nedenini daha iyi anlıyorum. Bir yıl sonra, Michigan Üniversitesi'nden mezun olmuş bir İngiliz Edebiyatı öğrencisiydim ve şaşırtıcı bir şey keşfettim. İsteyen bu üniversitede gerçekten Türkçe ve Türk edebiyatı öğrenimi görebilirdi. Ben de bir dersi takip ettim; sonra bir tane kredili olarak aldım ve sonra birkaç tane ve sonunda, İngilizce'den master derecemi aldığımda, doktoraya devam etmek yerine, Yakın Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü'ne geçtim. Araştırdıkça, Türkiye'de yaşadıklarım anlamlarını değiştirdiler ve bununla birlikte Türkiye, Osmanlılar ve Türklerin edebî tarihi hakkında öğrendiklerimin bir kısmı nedense bana yanlış gelmeye başladı. Yıllarca, resmî tarihi düzeltme ve Türklerin tarihini onların hakkını öne çıkarmayan bir açıklamadan "kurtarma" işini temellendirebileceğim nesnel bir gerçeklik bulma (veya bulabilme) yanılsaması ile çalıştım. Bu benim ikinci derece saflığımdı. Benim öğrendiklerim –sanırım– Nietzche, Wittgenstein, Freud, Foucault ve Derrida'yı gerçekten anlayan birinin öğrenebileceği şeylerdi. Fakat benim için, şimdi epistemolojik gele-

neğimin anlaşılması, bizim (Batılı) ve modern Türklerin Osmanlı'ya ilişkin belleklerinin kurulma arkeolojisini izlemekten geçer. Bunun için, Türkler üzerine çalışmaya ilgi duymamın asıl kaynağı, bana, kendim ve konumum hakkında öğrettikleridir.' Aynı şekilde belleğin *(memory)* ne olduğunu ve bütün hakikat projelerinin siyasal temellendirilmesini öğrendim; ve "nesnellik" gibi bazı kavramların nesnellik üzerine kurulan bilimsel projelerin yanılsamacı doğasını anladım.

2. *Amerika'da bugünkü Osmanlı çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?*

İlk soruyu o şekilde cevaplamamın sebebi diğerlerini cevaplarken hangi konumda olacağımı belirtmek içindi. Amerika'da Osmanlı çalışmaları, aynı zamanda hem iyi, hem kötü, hem de ilgisiz durumda. Osmanlı konularında çalışan birçok aydın insan var –bunların çoğu tarihçi–; ve çok parlak birkaç Türk de Amerika'da Osmanlı konularında çalışmalar yapıyor. Fakat ortada birçok da problem var. Öncelikle, Osmanlı çalışmaları, kendi bilimsel uygulamalarının kuramsal dayanaklarını hemen hemen hiç sorgulamayan çok sayıda tarihçinin hâkimiyetindedir. Bundan dolayı, Amerika'da diğer sahalardaki çalışmalara nazaran (edebiyat, antropoloji, felsefe ve tarihin diğer alt-dalları) Osmanlı çalışmaları oldukça geridir. Yerleşik Osmanlı tarihçiliği genelde pozitivist, tarihsici, özcü, idealist yönelimi ile Osmanlı ve Türk edebiyatı tartışmalarının çoğunun gidimli havasını belirler. Bu muhtemelen Türkiye'deki Osmanlı çalışmaları ile bir diyalogu kolaylaştırırken (ve Türk akademisyenlerinin Amerika'ya göçünü), (Türkiye'deki) Osmanlı uzmanları ile onların Amerikan üniversitelerindeki aynı sahada çalışan meslektaşları arasında kuramsal bir uçurum yarattı. İkinci olarak, sorun, elbette, Amerika'daki Osmanlı uzmanlarının projelerinin ne olduğudur. Bana göre bu, Osmanlıların tarihi hakkında anlatılmış hikayelerin çeşitlerini artırmak ve şimdiye kadar anlatılmış olanları eleştirmek olmalı. Mevcut öyküler o veya bu yolla "Osmanlı"yı hem Avrupa'nın düşmanı, hem de Türk Cumhuriyeti'nin olumsuz ötekisi olarak gösteriyor. Ama inanıyorum ki, daha makul, Osmanlı'nın muhteşem edebiyatını ve kültürünü ve Osmanlı toplumunun dinamik karakterini göz önüne alan olumlu öyküler anlatılabilirdi. Yine inanıyorum ki, bütün bunlar Kemalist devrimin hayrette bırakan başarılarını karalamadan ve Türkiye'nin tümüyle kurtulduğu despotizme gerici bir dönüşe olanak vermeksizin de söylenebilirdi.

Halbuki, bu ihtimaller bir çeşit bilimsel zihin açıklığı, temel ve evrensel hakikatlerin varlığını kabul eden; lekelenmemiş gerçeklerin birikimiyle aranan bir inanç çerçevesi içinde gerçekten mümkün değildir. Bu çerçeve, birkaç önemli teorisyenin vuruşlarıyla tereddüte yer bırakmayacak bir şekilde kırılmıştır. Fakat bunun Osmanlı çalışmalarına pek bir etkisi olmamıştır. Yine de birkaç güçlü ses tamamen farklı bir perdeden seslenmekte ise de (tarihte Rifat Ebulhac, Türk edebiyatında Victoria Holbrook gibi), bütün sahanın durgunluğunun üstesinden gelmenin çok zor olduğunu düşünüyorum. Özellikle Türk/Osmanlı edebiyatı sahasında sorun, çok az kişinin çok az çalışma yapmasıdır. Osmanlı kültürünün reddine ve modern Türk edebiyatının bütünüyle türevsel (ikincil) olduğu konusundaki (yanlış) iddialara pek az karşı çıkılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Arap araştırmalarının hâkim olduğu kurumsal durumda ise, Türkçe ve Osmanlı çalışmalarının konumu (özellikle kültürel çalışmalar) son derece yüzeyseldir. Fakat, buna rağmen hâlâ biraz ümit var. Türk araştırmalarına ilgi duyan çok parlak öğrenciler var.

Oryantalizmin sınırları ve geleneksel edebiyat/tarih platformunun dışında çok önemli şeyler yazılmakta ve söylenmekte'.

Osmanlı ve modern Türk edebiyatı mukayeseli, edebiyata yönelmekte ve hatta edebiyat teorisinin kutsal sınırlarını zorlamaktadır. Bundan sonrası ne olur Allah bilir.

3. *Türkiye'de yapılan Osmanlı edebiyatı ile ilgili çalışmaları yeterli buluyor musunuz?*

Bu zor bir soru. Türk bilimadamlarına onların kendi edebiyatları ile ilgili ne yapmaları gerektiğini söylemenin benim işim olmadığını sanıyorum. Türk meslektaşlarımın mükemmel çalışmaları olmasaydı, benim gibi yabancılar için Türk edebiyatı kariyer yapacak bir saha olmazdı. Bununla beraber, şimdi Türkiye'de ne yapıldığının eleştirisi sanılmaksızın, istersen, gelecekte *belki de?* ne yapılabileceği hakkında birkaç şey söyleyeyim.

Türk edebiyatı sahasında bir gelişme ve yayılma olabilir. Demek istediğim, metinler üzerinde çalışmalar, metinlerin neşirleri (üretimi), sözlük çalışmaları, vesaire, devam eder bunun yanında diğer çeşit çalışmalar da gelişir. Turk-Osmanlı edebiyatı çalışmalarında geniş yelpazede yaklaşımlar temsil edilebilirdi: solcu Osmanlı edebiyatı uzmanları, Osmanlı uzmanı olan antropologlar, mukayeseci Osmanlı uzmanları, teorisyenler, eleştirmenler vs. Osmanlı kültürünün bilimsellikten ve bilimsel topluluğun daha dar olan ilgi alanından kurtulduğunu görmek de heyecan verici olurdu. Osmanlı şiirlerinin ve tarihlerinin, bugünün Türkçesine gerçek çevirileri yapılır; yani şairler tarafından yapılmış, Osmanlı şiirinin formalitelerinden ve kurallarından kurtulmuş, o zamanın şiirlerini şimdinin şiirleri yapan tercümeler bu yolla, Os-

[illegible]

4. [illegible] bir Divan [illegible] Bunun hakkında [illegible]

[illegible] Osmanlı Metinlerinin Edisyonu Projesi) DPAP (Divan Şiiri Arşivi Projesi), sevgili arkadaşım Mehmed Çavuşoğlu için bilimsel bir [illegible] yaratma girişimidir. Seksenli [illegible] sonlarında ikimiz, Osmanlı [illegible] edisyonu işinde bilgisa[illegible] bir proje tasarla[illegible] basıtti. Eğer me[illegible] ilk aşa[illegible] ve alfabe [illegible] yapılsaydı [illegible] Bütün bunlar daha çok bilgi veren metinlerin üretiminde kullanılabilirdi. Ek olarak, bu yolla elde edilen bütün materyaller bir veri bankasında (data base) veya çeşitli türde Osmanlı metinlerinin yer aldığı arşivlerde bir araya getirilebilirdi. Bu, Osmanlı edebi dili ve onun gelişimi için muazzam bir veri kaynağı olabilirdi. Şimdiye kadar, projenin gerçekleşebilir olduğunu kanıtladık. İki divan edisyonu gerçekleştirdik. Prof. Çavuşoğlu tarafından başlanan Revânî Divanı ve Dr. Mehmed Kalpaklı'nın doktora tezinin bir bölümünde elektronik metin olarak sunulan Fevrî Divanı. Ayrıca, Ali Nihad Tarlan'ın edisyonunu yaptığı Necâtî Dîvanı'nın gazeller kısmının [illegible]tashih edilmiş bir elektronik versiyonunu yarattık. Gördük ki, her çeşit kelime listesi, kelimelerin sıklık derecelerini bulmak, sentaksla ilgili karşılaştırmalar, indeks, konkordanslar vs.'yi bu metinleri kullanarak hazırlamak oldukça kolay ve ucuzdur. Projenin ilkelerine göre bilgileri ve proje tarafından geliştirilen metinleri onları kullanmak isteyen her bilimadamı ile kâr amacı gütmeden paylaşıyoruz. Benim fikrim daima, projenin bir Türk projesi olması veya benzer bir projenin de Türkiye'de bulunmasıydı. Buna inanıyorum, çünkü, Türkiye, metinlerin yeniden kurulmasında temel ilginin mevcut olduğu ve metinlerin kendilerinin ve onlar üzerinde gerekli çalışmayı yapacak uzmanların bulunduğu yerdir. Maalesef, birkaçının oldukça ilgili davranmasına karşın, Türkiye'deki hiçbir enstitü buna yanaşmıyor. Veya projeyi üzerine almayı taahhüt eden hiçbir şey yapmıyor. Bu sanırım, bu tür projelerin çok pahalı (ki gerçekte değiller) oldukları, edebiyat dallarında bilgisayarların karmaşık kullanımının henüz Türkiye'de yaygın olmayışı ve bu tür çalışmaların paylaşılmasını gerektiren işbirliği projelerinin pek alışılmış olmayışıyla açıklanabilir. Bazen, mesela: İtalya'da ve İsviçre'de, Fars edebiyatı çalışmalarında olduğu gibi, büyük potansiyeli olan benzer projelerin büyük ilerleme gösterdiklerini görünce, ümitsiz-

Walter G. Andrews. 23 Mayıs 1939 tarihinde Pittsburgh, Pennsylvania'da doğdu. 1961 yılında Carleton College'den mezun oldu. Michigan Üniversitesi'nden 1963 yılında İngiliz Edebiyatı dalında, 1965 yılında Yakın Doğu Dilleri ve Edebiyatları dalında master derecesi aldı. Aynı üniversitede Prof. James Steward-Robinson yönetiminde hazırladığı **"The Tezkere-i Şuara of Latifi As A Source For The Critical Evaluation of Ottoman Poetry"** adlı tezle 1970 yılında Doktor ünvanını aldı. 1968 yılından itibaren Washington Üniversitesi'nde görev yapmakta. Osmanlı ve Türk edebiyatı ile ilgili teorik ve eleştirel dersler vermektedir.

Kitaplar

- **An Introduction to Ottoman Poetry** (Osmanlı Şiirine Giriş) Bibliotheca Islamica, 1976.
- **Poetry's Voice, Society's Song** (Şiirin Sesi, Toplumun Sesi) UW Press, 1984.

Seçilmiş Makaleler

- A Critical-Interpretive Approach to the Ottoman Turkish Gazel. **IJMES,** Volume IV, 1973.
- Turkish Literature. **The Study of the Middle East,** ed. Leonard Binder, (New York, 1976).
- A Revisionist Thesis for the Esthetics of the Ottoman Gazel, **Ali Nihat Tarlan Armağanı,** (Istanbul, ?).
- The Sexual Intertext of Ottoman Literature: The Story of Me'âlî, Magistrate of Mihalich, **Edebiyat NSIII:1,** 1989.
- Reading Ottoman Poetry in the West: Reconstruction, Post- Reconstruction and the Politics of Orientalism. **New Comparison** (British Comparative Literature Society yayını).
- Singing the Alienated 'I': Guattari, Deleuze and Lyrical Decodings of the Subject in Ottoman Poetry, **The Yale Journal of Criticism,** 6.2 (Fall 1993).

liğe kapılıyorum. Açıkçası, metin edisyonunu veya bilgisayarları kendi işimin merkezi olarak görmüyorum. OTEP-DPAP'ı Çavuşoğlu'nun hatırasını yaşatacak ve benim yaptıklarımı sadece samimi bir teşekkürle ödeyecek ve Türk-Osmanlı edebiyatı çalışmalarındaki değişime devam edecek ileri görüşlü bir Türk üniversitesinin girişimci grubuna devretmekten büyük bir zevk duyacağım.

5. *Genellikle eleştiri-yorum üzerinde çalışmalar yapıyorsunuz. Bunun sebebi nedir?*

Nereden başlayacağımı pek bilmiyorum. Yaptığım çalışmalar bir taraftan, iyi yaptığım şeylerden biri olduğu için bir diğer taraftan da teorik ve eleştirel çalışmalar beni cezbettiği içindir. Çünkü ne Türkiye'de, ne de başka bir yerde pek yapılmayan bir şeydi bu. Bir diğer yönden, Türk edebiyatı üzerine çalışan ve Türk olmayan bilimadamlarının mukayeseci, Türk edebiyatı hakkında daha makul, insanların dünya edebiyatı hakkında anlattığı öykünün bir parçası olan bir öykü yaratmanın yollarını bulmayı gerektiren bir rol oynamalarıdır. Bu öykünün Türklerin olumlu işlerini hatırlaması ve mümkün olduğu kadar geçmiş hâkim öykülerin karmaşıklığından uzak kalmasını da bekliyorum. Bu kısa cevap. Uzun olanı (ama yine de oldukça kısa) geneldeki edebiyat çalışmalarının projelerine olan bakışımla ilgili. Edebiyat çalışmalarının, metinlerin tesbitinden edisyonu ve nihayet üzerinde konuşmaya, yorumlama, analiz ve metinlerin tercümeleri doğrusal tavrında ilerleyeceğine inanmıyorum. Bütün bu yapılanlar, az ya da çok herhangi bir edebiyat teorisi ve metinler teorisi çerçevesinde, eşzamanlı olarak ortaya çıkar; ve bu teori üzerinde konuşulmadan ve eleştirilmeden kabul edilebilir (genellikle Osmanlı edebiyatı çalışmaları durumunda olduğu gibi) veya değişen derecelerde, edebî metinlerin yaratılması ve hakkında konuşulması işinin bir parçası olarak açıkça tartışılabilir.

Edebiyatın ne olduğu hakkındaki düşüncelerimiz, edebiyat olarak neyi değerlendirdiğimiz, edebiyatın rollerinin ne olduğu, bütünüyle bizim için neyin edebiyat sayıldığını belirler. Bu düşünceler, metodlarımızla, üzerinde durabildiğimiz metinleri yaratmamızı zorunlu kılar. Mesela, elyazmaları geleneğinde bir metin genellikle birden fazla varyantlarla karşımıza çıkar. Metodolojimiz ise muayyen, tek bir metin üzerinde konuşmayı gerektirir. Bir varyantlar grubu üzerinde çalışabileceğimiz bir metod yoktur. Ayrıca, herhangi bir metinde ya da metinler geleneğinde veya bu konudaki herhangi başka bir şey hakkında tek bir "gerçek" hikaye olduğuna inanmıyorum. Daima birçok öyküler vardır: mesela, Osmanlıların bir zamanlar kendileri hakkında anlattıkları, bir dönemin edebiyatçılarının kendilerinden öncekiler hakkında anlattıkları, Tanzimatın Osmanlılar hakkında söyledikleri, oryantalistlerin hikayeleri, şimdiki bilimadamlarının hikayeleri, vesaire. Bütün bu hikayelerin ortak bir yanı, sadece belli çeşit öykülere uygun belirli kelime dağarcığı ile belirli tarihsel zamanlardaki insanların perspektiflerinden söylenmiş olmalarıdır. Ve bu, bugün biz bilimadamları tarafından söylenen hikayelerin ve geçmişte anlatılanların doğru olduğu kadar doğrudur. Bundan dolayı, değiştirmek, yeni bir perspektiften başka bir öykü anlatmak yeni bir sesin yaratılmasını ve edebiyatın ne yaptığı ve geçmişte neler yaptığı hakkında konuşabilmemiz için gerekli olan yeni kelime ve yeni metaforların (mecazların) adaptasyonu için inandırıcı deliller gerektirir. Osmanlı edebiyatının yeniden sunulması yoluyla (olacak) değişimi görme arzusu, beni, günümüze ait kuramsal kavramlara bağlı eleştirel çalışmalara sürüklüyor. Teoriyi bir diğer "gerçeği bulma" metodolojisinin kaynağı olarak görmüyorum – bu çeşit bir gerçek veya metodolojinin var olduğuna da inanmıyorum. Onu (yani teoriyi), Osmanlı edebiyatına (veya herhangi bir edebiyata) yaklaşımın yollarını arttırabilen ve bu yolla yeni bağlantılar, yeni fikirler, yeni ve şartlı "gerçekler"i mümkün kılan yeni kelimeler ve kavramlar (metaforlar) üretmenin bir yolu olarak görüyorum. Bütün bilimadamları gibi "hatırlanmayı" isterim. Fakat, "mükemmel" bir çalışma için değil, Osmanlı edebiyatı hakkında konuşmanın yeni bir yolunun ortaya çıkmasına farkına varılır ölçüde katkıda bulunmakla hatırlanmayı. Ayrıca inanıyorum ki, edebiyat ve kültür hakkında konuşmak sadece bilimsel alanda yapılmaz. Ne söylediğimizin ve nasıl söylediğimizin gerçek insanların dünyasında da anlamları vardır. Bilimin ödevinin, kendilerini, dilde açıkça yansıtılabilir bir realitede temellendirilen gerçekleri "bulmak" olduğunu farzettiğimiz zaman bir temel gerçeğin –Tanrı'nın gerçeği, bilimin gerçeği, mantığın gerçeği, hayâle dayanan sezginin gerçeği, sağduyu– metafizik fikrini destekleriz: başka gerçeklerin sahiplerine baskıları ve zulümlerle sıkça sonuçlanır.

Şimdi kendimi bir "lirik heterojenist" olarak görüyorum. Bu terimi işini anlayışımızın çeşitli renklerini tek ve teksesli gerçeklere odaklanmış bir parlak ışıktan damıtmak istemeyen; tersine, kuvvetli lirik şair gibi, bir prizma rolü oynamak isteyen; gerçeğin hâkim öykülerinin ışığını geriye, onların çok yönlü ve muğlak dalgaboylarına doğru kıran bir kişiyi tanımlamak için ben uydurdum. Böylece yaratılan (bu) çeşitlilikte bir özgürlük artışının şartlarını ve insafsız, merhametsiz (bir) baskının bütün formlarıyla azalması sonucunu görüyorum.

Osmanlı Kültürüne Dışarıdan Bakmak

WALTER G. ANDREWS

Edward Said, Londra'da çıkan *The Independent* gazetesinde makale olarak da yayınlanan "Profesyoneller ve Amatörler" başlıklı bir konferansında, entelektüel amatörlük üzerine şunları söylemişti:

"Amatör, bugün bir entelektüel ne olması gerekiyorsa tamı tamına odur. Yani şu görüşü savunan bir kimsedir amatör: Bir toplumun düşünen, sorumlu bir üyesi olabilmek için, en teknik ve profesyonelleşmiş bir faaliyet alanının bile tam ortasına ahlaki soruları getirmesi kişinin ödevidir, çünkü o alan, ilgili kişinin ülkesi, o ülkenin iktidarı, ayrıca o ülkenin kendi yurttaşlarıyla ve başka ülkelerle ilişki tarzını etkilemektedir. Ayrıca, entelektüelin amatör ruhu, çoğumuzun içinde yaşadığı profesyonel rutine girip, o rutini daha canlı ve radikal birşeye dönüştürebilir; insan, kendisinden beklenen neyse onu yapmak yerine, o işi niye yaptığını, o işten kimin yararlandığını ve bu işi yeniden nasıl kişisel bir projeye ve [illegible] düşünceye bağlayabileceğini [illegible]

Burada ortaya konan fikir hoşuma gitti. Hiçbir zaman entelektüel olacağımı sanmıyorum, ama herhalde bir amatör olmam ihtimali büsbütün yok sayılmaz. Kanımca, bir kimsenin entelektüel olması için New York'ta yaşaması gerekir, ama insan Seattle'da bile bir amatör ruhu oluşturabilir. İşin aslına bakılırsa, ben hâlâ bir amatör olabilme *mücadelesi* veriyorum. Bir profesyonel bilim adamı *(scholar)* olarak çok zaman harcadım; mesleki kimliklerime kolayca yeniden sarılabilirim, bildiğim şekillerde konuşup yazmam, profesyonel meslektaşlarımdan genellikle onay görecektir. Bütün özgürlükler gibi, akademik özgürlük de belirli şeyleri yapmak ve belirli şeyleri yapmamak konusunda yoğun baskılarla çepeçevre kuşatılmış durumda, bu baskılara benim akademik kurum sınırları içinde direnmem imkânsız, ayrıca şu anda bunlara direnmek de öyle kolay değil.

Dolayısıyla, yaptığımı sandığım şey, yapmaya çalıştığım şey, kendimi, dışarıdan bir ses, uzak bir çevreden, mesleki olmayan, Türkolog olmayan bir çevreden bir ses olarak yeniden oluşturmak.

Türkiye dışında Osmanlı edebiyatıyla ilgilenen bir Türkolog olmak ve aynı zamanda bir akademisyen yazar *(a writer of scholarship)* olmak çok güç bir iştir. Osmanlı edebiyatı uzmanları birçoğu, bu güçlüğü, ellerine hemen hemen hiç kalem almayarak aşmıştır. Bilirsiniz, yazma yeteneği, birçok bakımdan, bir alanı nasıl tanımladığınıza, akademik yazının ne olabileceğini nasıl tanımladığınıza, yazı nesnenizi (konunuzu) nasıl oluşturduğunuza ve kendinizi yazı öznesi olarak nasıl tanımladığınıza bağlıdır.

Örneğin, ben bir keresinde, saygın bir dergiyle gayet kısa ve pek sert bir görüş alışverişinde bulunmuştum. Bana bildirildiğine göre, dergi, eleştiri yazısı yazanlardan "Ben" zamirini kullanmamalarını isteyen bir yayın politikası izliyordu. Hadi, der gibiydiler, bu nesne, cismani dünyanın kusurlarından arınmış bir "hakikat makinasından" çıkmış, kimsenin kişisel gündemiyle hiçbir ilişkisi yokmuş gibi yapalım. *Amatörlerin* görüşleri olur, gerçek profesyonellerin ise "ölguları".

Edebiyat üzerine bir yazı nesnesi olarak Osmanlı edebiyatı diye birşeyin varlığından bahsetmek neredeyse imkânsızdır. Bunun bir nedeni, eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında meydana gelen edebi (ve kültürel ve sosyal) *değişimin*, Osmanlı edebi-

yatını "yeni"nin gelişiyle hataları düzelmiş, değiştirilmiş form olarak yeniden oluşturmasıdır. Öte yandan bu imkânsızlık kısmen *bildiğimiz* şeylerin -yalnız Osmanlı hakkında değil herşey hakkında resmi olarak bilinen şeyler- "paketlenmiş" halde bize ulaşmasından kaynaklanmaktadır. Kimi zaman bu "paketleme" bizi susturabilir ya da, bazı şeyleri "konuşulmaz" hale getirir.

Bize "bilgi"yi ulaştıran hakîkatin akademik söylemlerini yaratmaya alışkın olduğumuz yollarda neyin kanıt, neyin "olgu", neyin "kaynak" sayıldığını, neyin bir kaynağı güvenilir kıldığını ... dipnotlarda sürekli olarak tekrar ederiz ki bütün bunlar bilgimizin sarıp sarmalandığı ambalajdır. Bizzat bu sarıp sarmalama işi de, genellikle, bildiğimizi sandığımız şeylere incelenmemiş ve hayli politik bir alt-metin oluşturan bir bilgi biçimidir. Dolayısıyla paketleme ve onun politikası -örneğin bir post-strüktüralist, post-Marksist, post-modernist söylem alanında olduğu gibi- eleştiriye tabi tutulunca her türden muhafazakâr entellektüel ve köşe yazarı insanların zihinlerinde kıyamet koparak tozu dumana katarlar. Bu kıyametin ismi *deconstruction*'dur, *"con"*'u atılarak, Batı kültüründe iyi ve güzel ne varsa hepsinin yakılıp yok edilmesi *(destruction)* şekline yeniden sokulmuştur *(reconstituted)*. Batı kültürünü yıkıp yok etmek gerçekten bu denli kolay olsaydı diye düşünürüm sık sık, Osmanlı edebiyatı diye birşeyin varlığından bahsetmek bu kadar imkânsız olmazdı.

Ama paketleme güç bir konudur. Bundan ötürü mesela birşeylerin dışarıda bırakılması ve konuşulmaz olanın tarihleri hakkında birkaç kelime söyleyeyim, bazı öyküler anlatayım.

Maria Rosa Menocal, bir Romanist, Arabist ve dışarıdan bir ses son kitabı *Shards of Love*'a dokunaklı bir sahneyle başlar:

"1492 Ağustosu'nun ilk günleri. İspanya'nın büyük limanı Cadiz'deki doklara gitsek, ayakta duracak bir santim yer bulamayız, limanda yığılmış gemilere doğru dürüst bakamayız bile. Kalabalık dayanılır gibi değil. Hele şu sıcak, nemli yaz gününde. En beteri de gözyaşları, ağlama sesleri, dualar, bütün o gürültüler, kokular, limanı terkeden gemilerin görüntüleri... Bu ayrılık günü, saati ve mekanı, ölümün kendisinden bile daha hüzün verici ve daha acı dolu; bütün kutsal metinlerde yazılmış, öngörülmüş ve tekrar tekrar yaşanmış bir göç. Hıristiyan nomenklatüründe İspanya adı verilen Sefarad Yahudileri için, bu, en sevilen vatanda geçirilen son gündür, burasının da olsa olsa bir sürgün köşesi, diaspora'da geçici bir sığınma yeri olduğunu neredeyse unutturmuş olan şu vatanda geçirilen son gün.

Bizim Amerikan kökenine ilişkin anlatımızın öbür ucunda, şanlı keşif yolculuğuna bir de hüzün dolu bitiş hikâyelerinin eşlik ettiğini -sanırım kaçınılmaz olarak- unutuyoruz. Columbus, bir kovulma dalgasının tepesinde yola çıkar. Endülüsün çok ırklı *(multi-ethnic)*, çok dilli heterojenliği yok edilir; ve o topraklar, ulusal dil, ulusal kültür ve ulusal devletin büyük birliğininin yeşertilmesi için temizlenir. Bu, *rönesans* anlatısının karanlık çağlar, ortaçağ üzerinde son zaferiydi, hani şu, bilinen dünyanın her köşesinde bulunan bilgilerin, Latince'nin, Grekçe'nin ve binbir yerel dilin yanısıra, Arapça ve İbranice de konuştuğu karışık çağlar üzerinde kazanılmış bir zafer. Bu temizleme, aynı zamanda, bir anlatış tarzının da ilk zaferinin simgesiydi; çok sonraları, bizim kültür ve edebiyat tarihi yazarken kullandığımız bilimselci, akademik anlatısallık (narrativity) halini alacak anlatış tarzının.

Ne gariptir, o sıralarda, Akdeniz'in öbür ucunda, Sefarad Yahudilerinden birçoğunun yaptığı uzun sürgün yolculuğunun öbür ucunda, başka heterojenlikler kendini göstermekteydi. Bu dönem, Orta Doğu'da, Osmanlılar çağı olacaktı; Mısır'daki Memlüklerin, İran Safevi hanedanının, Hindistan'daki Moğolların Türk kökenli oldukları düşünülürse Türk çağı düşünülürse Türk çağı olacaktı. Bir "diller Babili", etnik grupların kaynayan kazanı, yaklaşan çağa damgasını vuracaktı. Osmanlı sarayında şiirler, Farsça, Arapça, bir de üst tabakanın özel Türkçesiyle yazılacaktı, öte yandan daha düşük tabakaların Türkçesi. pek çok Osmanlı dili arasında bir dil olacaktı sadece -Slav, Yunan, İbrani, Ermeni, Kürt, Laz, Ladino... dilleri arasında. Onbeşinci yüzyıl Endülüsünün İspanyol şarkıları ve konuşma şekli, asıl çıktıkları yerde kaybolurken, burada, yolculuklarının sonunda ulaştıkları yerde yaşayacaktı.

İşte burası, Timur fetihleri sonrası dönemin Orta Doğu'su olacaktı -bizim daha yeni bir zamanın ürünü olan yazış ve bilimsel çalışma (scholarship) fikirlerimize yakın duran ulusal anlatılar için problemli bir zamandır bu dönem. Fars, Arap veya Türk kültürünün, dilinin, edebiyatının tarihlerinin, Türk Çağı'nın karmakarışık heterojenliği içinde izini sürmek bir hayli zor. İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda yazılan Farsça şiirler Fars edebiyatının bir parçası mıdır? Pekiyi, ya Moğol saraylarında veya Orta Asya saraylarında yazılan şiirler? XVI. yüzyılda Osmanlı şairleri düzenli olarak Arapça kasideler yazmıştır; bu Arap Edebiyatı tarihîne ait bir bölüm mü sayılacaktır? Üç dilde önemli ürünler veren Bağdatlı Fuzuli Arap, Fars ve Türk şairi midir aynı anda? Ambalajlama, paketleme güç bir konu. Bundan dolayı, Edward Said'in "oryantalizm" kavramı, akademik çalışma yapanlarımız için böylesine büyük bir sıkıntı yaratıyor. Bu

bakış açısı, şu fikri ortaya atarak bilimsel yönteme güvenimizi sarsıyor: Akademik otorite dahil, *otorite* söylemsel olarak hegemonik bir sistemdir. Şu fikirleri kabul etmek bize güç geliyor: Çalışmamızın nesnesi -diyelim, bir ortası bulunan ve bir Batı'ya karşı doğulaştırılmış, anlamlandırılmış olan Doğu- tarihsel, [illegible] bilgi nasıl üretiliyor üzerinde değil, bilginin kendisi üzerinde yoğunlaşma eğilimi gösterecek şekilde eğitilmişizdir, bundan dolayı, bilginin içeriğine, bilgi 'armağanına', son olarak politik denecek bir kutu veya ambalaj içine sığacak şekil verilebileceğini, onun için kesilip budanabileceğini düşünmek bize gayritabii gelir. Dahası, bilginin bekçileri rolünde çok rahatız ve *işimizi yapma şeklimizin*, başkalarına acı çektirilmesiyle veya başkalarının tahakküme uğramasıyla ilintili olması ihtimaline nefretle karşılarız.

Ortaçağ terimindeki "orta" ile Orta Doğu terimindeki "orta" arasında bir "orta olma", (karanlık çağlardaki) "karanlık" ile eşanlamlı bir arada oluşu gösterir. Varsayılan iki aydınlık arasındaki bir karanlık -"klasik" dillerin, kültürlerin, tarihin aydınlığı ile onların "modern" ulus dönemi aydınlığındaki mirasçıları arasında yer alan bir karanlık. Bu topoloji bir gözlemcinin konumunu öne çıkarır, esaslı bir fasıla veya sapma ile bir hikâye anlatan anlatıcı. Aynı topoloji, açık ki, bir "Orta" Doğu fikri için de sözkonusudur.

Batı'nın kavradığı (çoğu yerde de emperyal gücünün "elinde tuttuğu") bir Doğu vardır, yani böylece bir Batı anlatısının parçası olan bir Doğu. Bir de, arada bir Doğu var, karanlık, kapalı, kavranmamış bir Doğu, belirli bir yerin ve çokluk belirli bir zamanın Doğu'su.

Islam and the West (İslam ve Batı) adını taşıyan bir kitapta, "Bir Köprüde" ve "Modern Uyanış" altbölümlerinin arasına sıkışmış, Yakın Doğu'nun Haçlı Seferleri'nden itibaren kısa bir tarihçesinin anlatıldığı yerde, Arap tarihçi Philip Hitti -kendisi Princeton Üniversitesi Oriental Studies (Doğu İncelemeleri) bölümü eski başkanı ve kitabın kapak içine yazılanlara bakılırsa Yakın Doğu üzerine önde gelen otoritelerden biri dir- çok küçük bir altbölüm, topu topu bir paragraf ayırmıştır, ve bu altbölümün başlığı anlamlı bir şekilde "Karartma"dır (*"Black-out"*). İşte sözkonusu paragraf:

"Haçlı Seferleri sona erince, doğu İslamı entelektüel bir karartma dönemine girdi, Memlükler idaresi altındaki bu devir, sık sık veba salgınları, kıtlıklar ve Tatar-Moğol istilalarını görmüştür, bütün bunlar da toplumun fiziksel hayatiyetini kurutmuş, nüfusun iyice azalmasına sebep olmuştur. Bu karanlık dönem, Osmanlılar tarafından daha bir karanlık kılınmıştır, Osmanlıların demir perdesi, Avrupa'yla entelektüel alışverişi ve etkileşimi daha güç bir hale sokmuştur. Bu, Batı'nın karanlık devrini aştığı, aydınlanma, bilimsel gelişme ve sanayi devrimi yoluna yöneldiği bir zaman dilimiydi.

Doğu'nun "orta oluş"unu kazandığı Orta Doğu dönemi, yukarıda karakterize ettiğim üzere Türk Çağı'dır. Bu dönem, Batı'daki hakim anlatının topolojisine göre "orta" olmakla kalmaz, aynı zamanda Orta Doğuluların, kendilerine ilişkin hakim akademik ve milliyetçi anlatılarına göre de "orta"dır. Açık ki, hem ulusal, hem de akademik anlatı tarzları Batı ambalajlarıdır. "Keşif çağı"ndan ve Batı'nın Uzak Doğu'ya nüfuzundan önce, Orta Doğu'nun orta oluşu sözkonusu değildi; ulusal anlatıdan önce, Türk Çağı öyküsünde orta oluş ve karanlık (*obscurity*) yoktu.

Burada, Orta Doğu'nun orta çağında, bütün birliklerimiz (*unities*) dikbaşlı çokluklarla, Endülüs'ün Hıristiyanlar tarafından fethi sembolik olarak silinmiş bir heterolojiyle karşı karşıya gelir. Bildik tanıdık bir hikâye anlatma girişimleri bu çağı sürgün eder, normal deneyimden yabancılaştırır. Bu, ulusal dillerin, ulusal kültürün, ulusal özlemlerin cehalet örneği ve yaratıcılıktan uzak bir eklektizm tarafından ezildiği bir baskı çağı, bir karanlık çağ mıdır? Yoksa, koskoca diller, etnik gruplar ve kültürler konusunu atlayıp, yarı-ulusal bir *ümmet* anlatısı, "İslam"ın veya "İslam Uygarlığı"nın veya "İslam kültürü"nün öyküsünü öne çıkararak, ona ağırlık verebilir miyiz? Bu öykünün içinde "Türk Çağı" bir "gerileme" çağı mı olacaktır? Bana göre şurası açık ki, bir "İslami" varlık (entity) fikrinin kendisi hayli problematiktir ve kendi çıkarımlarını ve "konuşulmazları"nı getirir.

Pek uzun sayılmayacak bir süre önce, Yakın Doğu 210 "İslam Uygarlığı'na Giriş" adlı bir derste, bir gün "Osmanlı Kültürü" konusunu işliyordum, amacım Osmanlı şiirini dolduran aşk, sarhoşluk, vecd ve kederin çeşitliliği hakkında bir fikir vermeye çalışmaktı.

Sınıftaki Müslüman öğrencilerden biri hiddetlendi ve hiddetini -açık açık- ifade etti! Benim sunuşumun, İslam'a bir saldırı niteliği taşıdığını, kültürü, İslam kültürünü, onun başka pek çok düzgün, aklı başında, dine bağlı ve aynı derecede güzel örneklerini dururken, bu -çoğu zaman- amoral (gayri ahlaki), duygusal, cinsel ve sarhoşlukla dolu edebiyatla özdeşleştiren bir saldırı olduğu hissetmişti. Doğrusunu söylemek gerekirse, böyle duygusal bir şekilde meydan okunmaktan hiç de hoşlanmamıştım, benim gözümde, bu, akla dayalı bilimsel bir söylem alanına cehalet yüklü,

dinsel bir fanatizmin tecavüzüydü. Durumu büyük bir sükunet ve rasyonellik görüntüsü altında "idare ettim", idare edemediğim şeyin ise, kendi cehaletim ve kendi fanatizmim olduğunun ancak çok sonraları farkına varacaktım.

Sanırım, bir kültürü, bir yeri, bir dönemi İslami diye nitelemenin ne anlama geldiğini bilmiyordum. "İslam uygarlığı" adında örtük bir şekilde bulunan, bu nitelemenin ciddi sonuçlarını gözardı etmiştim.

Zaman içinde *pedofilik homoerotizmin* -veya sarhoşluğun ya da saplantıya dönüşen (obsessive) tutkununher nasılsa "İslami" olduğunu söylemek, bana da, hakaret içeren bir ifade gibi gelmeye başladı. Ayrıca, anladım ki, "İslami" olanın hikâyesini anlatmak için silinmesi, çıkarılıp atılması gereken başka birçok şeyin -örneğin Hıristiyan, Yahudi, Hindu ve Budistler'in hayatlarıyla karşılıklı bağlantılar *(interconnections)* hayatı oluşturan, canlılığı sağlayan, kaba şakalar *(pranks)*, sapkınlıklar *(perversions)*, tutarsızlıklar ve çokluklar *(multiplicities)* birçok şeyin- yanısıra, yukarıda anılanlar da görece bir karanlık (obscurity) içinde bırakılmalıydı. "İslami" olanın öyküsü, etkileri bakımından ironiktir:

Çok geniş bir coğrafya, pek çok kişi ve bir tarih üzerinde bir dinsel hegemonya anlatısını muhafaza eder bu -birçok Müslüman ve Müslüman arıştırmacılar bu anlatıyı kuvvetle destekler- aman bu anlatı, aynı zamanda, ya "konuşulabilir"den rahatsız edici sayıda çok çıkartmayı gerektirir, ya da, inanç sistemi içinde açıkça kınanan ve din pratiği içinde günah sayılan davranışları, tutumları, olayları İslam'ın içine sokmayı gerektirir.

"Batı" bir yerdir, "İslam" ise bir din. Biz, batıda, topraklarımızdan "Hıristiyan toprakları" (Christendom) diye bahsetmeyi çoktan bıraktık, bu da, bize -Kutsal'a, bilime veya her neyeyse- inancımızın ilkelerini sorgulamayan seküler bir özeleştiri yapma imkânı sağlıyor. Gelgelelim, davranışların, insan ilişkilerinin, yerel geleneklerin eleştirisinin bir din eleştirisiyle eşanlamlı olduğu bir yerde -referans kategorilerimizi kurma biçimimizin bir sonucudur bu- eleştiriye verilen karşılıklar çoğu zaman dinsel karşılıklar olacak ve bize fanatizm gibi gözükecektir.

Böylece zaman içinde şunun da ayırdına vardım: Yerel "İslami" anlatı, yaygın pek çok sosyo-kültürel fenomeni marjinal (ve neredeyse büsbütün anlatılmaz) bir sapkınlıklar tarihine ait gösterirken, Batı bilimsel araştırma ruhunun desteğine dayanan seküler-milliyetçi, modernist bir yerel anlatı ise, aynı fenomenleri, ulusal özlemlerin boşa çıkartılması *(perversion)* şeklinde bir negatif İslam tarihine ait gösterir. Ayrıca şunu da görebiliyorum:

Fanatizm içinde -bilimselci bir fanatizm içinde- pek sorgulamadan "bilimsel yöntem"in -herhangi bir bilimsel yöntemin- bu esas itibariyle politik kaygıların aşılabileceği saf, lekesiz bir durum noktası sağlayabileceğine ve buradan düzeltilmiş, bozulmamış, nesnel bir hakikat armağanı -hem de ambalajsız!- elde edilebileceğine inanmıştım. Artık buna inanmam mümkün değil.

Lyotard'ın, kültür hakkında, sevdiğim ve her fırsatta andığım bir sözü vardır. "Kültür kelimesi", der Lyotard, "daha baştan, mevcut şartlarda sunulması imkânsız olanı sunulur hale getirmek için yapılması gereken işin yerine bir bilginin (information) devreye sokulmasını imler." Kültürü, insan deneyimi hakkındaki bilgimize ilişkin bir teolojik görüşün sınırları içine yerleştirmemek güç. Şimdi'ye -gelişme veya gerileme sonucu doğan yücelme veya düşüş niteliğinde- bir son olarak ya da gelecekte ulaşılacak bir sona yönelik bir başlangıç noktası olarak görmesiyle inandırıcı bir berraklık kazanır bu görüş. Sunulmayan kimi şeyler varsa -ve ben Osmanlı kültürünün hikâyesini bunlar arasına sokuyorum- bu, büyük ölçüde, sözkonusu şeylerin, dünyanın bugünkü durumu diye bellediğimiz şeyi öngörür nitelik taşımamalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, şimdi'mizin üstünlüğünü teyit eden ürünlere *(artifacts)*, niteliklere ve koşullara değer yüklemeye, "evrensellik" gibi ("güzellik" ve "hakikat" bir yanda dursun) değerlerle ilintili tanımlamalar (designations) yüklemeye alışırız böylece.

Contingencies of Value adındaki enfes bir kitapta, Barbara Herrnstein şöyle der:

"... Bir kimse veya bir grup insan kendi sosyal, politik veya ahlaki yargılarının ve eylemlerinin nesnel zorunluluğu veya yerindeliği *(propriety)* üzerinde ısrar edince ve o yargı ve eylemlerin içinde çıktığı koşulların ve perspektiflerin *olasılığını (contingency)* yadsıyınca, bu, o kişi, grup veya sınıfla rastgele ilgili veya onların onayladığı tikel koşullara hakimiyet statüsü atfetmeye yönelik bir hamle olmalıdır; eşzamanlı olarak varoluş ve ilgililik'i *(relevance)* yadsımaya ve *başka* koşulların ve perspektiflerin hak iddialarını *(claims)* bastırmaya yönelik olmalıdır- ve daima öyledir."

Bu kitap bana göre enfes bir eser, çünkü benim kendi eleştirel pratiğime ilişkin çok gelişigüzel bir şekilde ulaştığım ve inanmaya başladığım şeyleri gayet büyük bir bilgiyle temellendiriyor: Birincisi, savunduğum hakikatin özgün, aşkın, tarihsel olmayan *(a-historical)* ve *paketlenmemiş (unpackaged)* bir kaynaktan geldiği yanılsamasına düşmeden inandığım gerçeği sunmak istiyorum; ikincisi işimin bir parçası da, hem armağanının, hem de paketlemenin öykülerini, aynı zamanda elimden geldiğince

anlatmanın bir yolunu bulmaktır. Ayrıca, bütün bunlar daha da güç bir [illegible] sunulamaz -mümkün [illegible] sunmaya muktedir bir anlatış yolu. Bunlardan herhangi bi[illegible]

1492 den ve o yılın dramatik manzaraları ortaya çıkmadan on yıl önce, Cem, Osmanlı padişahı II. Bayezid'in kardeşi, Rodos'a doğru yelken açmış, St. John Şövalyeleri'nin büyük ustası Pierre d'Aubusson'un himayesine girmeye gitmişti. Cem, Osmanlı hanedanından bir prensti ve tahtın adayıydı. Yoksa bir Padişah mıydı demeli? Çünkü tam bir yıl önce Bursa'da padişahlığını ilan etmişti, topu topu on sekiz gün sürmüş bir saltanattı bu. Cem Sultan'ın gidecek başka hiçbir yeri yoktu. Müslüman arkadaşları kendisine sırt çevirmişti, Karaman ona sırt çevirmişti, Mısır'daki Memlükler yardım edemiyordu ya da etmiyordu. Bundan dolayı, Cem Sultan, aralarında askerden çok şair bulunan maiyetiyle Rodos'a oradan da Nice'e gitti, ömrünün geri kalanında kendisini yönlendirecek bir ihanet dalgasının üzerindeydi, İslam'ı Avrupa'dan çıkartmaya yönelik bir akıntıyla karşı karşıyaydı, Şövalyelerin, Papaların ve Kralların ihtiraslarının rehinesi olacaktı.

Tıpkı bir "Batı" dünyası fikrinin farklı ve karşıt bir Doğu'nun varolmasını gerektirdiği gibi, bir İslam dünyası fikri de, bir birlik *(unity)* bir sınır, bir düşmanlık, karşılıklı kavrayışsızlık ve uzaklık anlatısıyla tanımlanan bir Hıristiyan dünyasını varsayacaktır. Ama Cem Sultan arkadaşı d'Aubusson'a gider, d'Aubusson ise Cem Sultan'ı önce Bayezid'e satacaktır -Cem'i imparatorluk sınırları [illegible] tutma karşılığında kırkbeş bin duka altın alacak- ve sonra da Papa VIII. Masum a. Sözkonusu Papa da, Cem Sultan a Macaristan karşılığı bir taht vaat edecektir.

Cem bir Osmanlı idi: Arapçayı iyi biliyordu ve hem Farsça, hem de Türkçe divan sahibiydi. İlk başlarda, [illegible]etinde. Frenk Sulevman gibi ilgi çeken Osmanlıların yanı sıra, Avrupalı ve İtalyan bilginlerin (Scholars) de bulunduğu söylenir. Cem Mısır'a kaçtı, yoluna devam edip Mekke ve Medine'ye Hacca gitti, sonra da yolu Rodos'a, Provence'e, Fransa'nın iç kesimine ve Roma'ya uzandı. Kendisi İslam'a ve "İslam dünyası"na ihanet mi etmişti, yoksa başka birşey miydi sözkonusu olan? (Papa'nın, kendisine Macaristan'a Haçlı Seferi'nin bir parçası haline gelmesi yolundaki teklifini açık bir şekilde "Frenk lisanıyla" reddettiği söylenir.) Hikâyesi, bir ihanetin değil de, ikili farklılık semiyotiğinin hakim olduğu bir anlatı içinde heterojenliğin köpürmesinin hikâyesi olarak düşünülebilir mi?

Nice'e geldiği veya gelmek üzere olduğu sırada, şairlerinden biri, büyük bir ihtimalle Sadi-i Cem diye bilinen Sadi, ümidini yitiren koruyucusu Sultan'a içini açacak, gönlünü ferahlatacak, yüreğine su serpecek bir kaside yazdı. Şiir, aynı anda, hem üzgün prense bir armağan, hem de bir olay ve bir yerin hatırası ve yorumu niteliğindedir.

1. Ey Cem, şarap iç; burası Fransa'dır. Her kulun başına yazılan gelir, devrandır bu.

der şair ve Cem Sultan'a şunu hatırlatarak devam eder: Kadehte görülebilen bir geleceği olduğu için talihlidir, kadeh efsanevi câm-ı Cem'dir, onun içinde bu dünyada geçen herşey görülür.

4. Fırsatı kaçırma; iç, zevk ve safa sür. Bu dünyanın malı kimseye kalmaz, fanidir.

5. Geldiğin Fransa şehrinin her bir bahçesi, Cennet bahçelerinden biridir.

6. Nar ağaçları, limon, kayısı ve şeftaliler, güller, güzel çiçekler ve turunçgiller ülkesidir.

Böylelikle Frengistan (Fransa) bir Osmanlı bahçesi şeklinde yeniden kurulur; soylu ev sahipleri ise bir Osmanlı sevgilidir. Şiir alanında, öteki kendisini bir sevgili şeklinde gösterir. Ayrıca, savaş ile bir meclis arasındaki uzaklık göründüğünden çok azdır. Örneğin, Bahaeddin, Salahaddin'in Akra kuşatmasını şöyle anlatır:

"Her iki taraf Hıristiyan Müslümanlar, sürekli olarak birbirlerine saldırırlarken, bir de bakıldı ki giderek birbirlerine yakınlaşmaya, birbirlerini tanımaya ve karşılıklı konuşmaya başlamışlardı bile... Savaşmaktan yorulduklarında silahlarını bir kenara koyuyor, bir araya geliyor; birlikte şarkılar söylüyor, dansediyor, birlikte zevk ediyorlar."

Cem'in şairi ise, Frenk ev sahibini sevgili şeklinde yeniden yaratır:

7. Bu gayet nazlı, güzeller padişahı Frenk Şehzadesinin şehrinde iç ve eğlen.

9. Yanakları renkli, dudakları şarap rengi, benleri amber ve lal dudaklarının bir damlası bin ölümsüzlük suyudur.

10. Gözleri şehla, yüzü dolunay, kaşları hilal ve siyah saçları amber, gül ve reyhan kokulu.

11. Selvi boylu, gümüş bedenli güzel Frenk şehzadesidir ki güzelliğinin aşkından ay ve güneşin başı dönmüştür, dolanıp dururlar.

Bu sürgün bahçesinde, meclis, cenneti andıran bir zevk ü sefa âlemine, bir unutuş, kaybedilen şeylerin telafi fırsatına dönüşür.

13. Ey Şehzade Cem, padişahlık bundan başka birşey değil! Gönlünü hoş tut, şarap iç sevgili meclisidir bu.

14. Ey padişah, Allaha şükür ki her zaman huzurunda güzeller, bey oğlu

beyler senin güzelliğinin hayranıdır.

15. Güzeller, kâfir diliyle nağmeler söyler ve kara saçlar güneş yüzlerde misk kokusu saçar.

16. Oniki bey oğlu bey karşında şarap içiyor ve mecliste onsekiz sâkî güzel genç var.

17. Hepsi altın kemerli, altın sırmalı elbiseli, başlarında da altın işlemeli kumaşlar, kollarıysa çıplak.

18. Ellerinde yeşim taşından, kırmızı lalden kadehler. Kim o kadehlerden içse sonsuza dek sarhoş olur.

Bir elde unutuş kadehi vardır, gözlerin gördüğü ise, unutulmayan bir Doğu'yu durmadan hatırlatan Batı'yı yeniden kuran sevgi.

19. O Frenk güzellerini bu güzellikle görünce, Çin kâfirlerinin kalbinde iman binası kurulur.

20. Gözleri Mısır cadısı, kaşları Hint hilebazı, yanakları Cennet gülbahçesinin taze goncası.

21. Güzelliğinin Kabe'sindeki şu amber benleri, yedi iklimi hükmü altına alan bir Habeş'tir.

22. Saçının her bir teli, zenci askerler ile İslam üstüne yürüyen bir Hint sultanıdır.

23. Can ve gönül, misk ile amber tütsüsüne bulanmış, sanki Cennet o meclistedir, sakileri de Cennet gılmanlarıdır.

Ve bu egzotik, sihirli meclisin eşi ve hatırası Keats'in *The Eve of St. Agnes*'inde, Porphyro'nun -Doğu'nun lezzetlerinde ibaret- çekici meclisinde yeniden yaratılabilirdi. O *feast*'i hatırlıyor musunuz?

Elma şekeri, ayva, erik ve su kabağı
Pelteleri daha yumuşak krem peynirden
Ve parlak renkli şuruplar, tarçınla boyanmış
Balsıra ve hurma bir gemiyle getirilmiş

Fas'tan ve baharatlı dantiler, hepsi
İpekli Semerkant'tan sedir ağaçlı Lübnan'a

Batı'nın benzer bir meclisi de sürgündeki sultanı kederinden kurtulmaya çağırmaktadır:

24. Şekerli sütle yoğrulmuş simitler, kekler ve üzerlerinde şekerli bademler.

25. Baştan başa Mısır çinileri, Çin kaseleri içinde keklik, turna, güvercin ve kuzu kebapları.

26. Yakut kaseler içinde Frenk usulü baharatlı otlarla hazırlanmış gül şerbeti.

27. Çin kaseler içinde kıpkırmızı misk ile pişmiş taze balık etleri ve şeker özlü gülsuyu ile karışmış,

28. Sayısız elma, armut, nar, incir, turunçlar rengarenk fındık, fıstık, üzüm ve meyvalar,

29. Yıllanmış (yedi yıllık) lal renkli saf şarap, gümüş kollu saki elinden her tarafa saçılmakta.

Zevk, diyor şair, gerçi insanı teselli eder, ama bu dünyanın hiçbir şeyi, hiçbir kuvveti kalıcı değildir. Böylece İslam girer devreye, hiçbir Hıristiyan ya da Yahudi'nin sıfatlarını inkâr edemeyeceği Allah'a en aşkın odaklanışıyla İslam. Edimsel çokluğunun ötekisi olan birlik.

34. İnsana dünyada bir zevk, bir de iyi ad kalır. Saltanat bakidir derlerse bu yalandır.

36. Gerçek padişah odur ki asla zatı-

1.Câm-ı Cem nûş eyle ey Cem bu Frengistan'dır
Her kulun başına yazılan gelir devrândır

4.Fırsatı fevt eyleme ayş eyle sür zevk ü safâ
Kimseye bâkî değil bu mülk-i dünya fânidir

5.Geldiğin şehr-i Franca bağçesinin her biri
Sidre vü huld ü na'îm ü raıza-i Rıdvan'dır

6.Nar ağaçları vü limon kayısı vü şeftalılar
Güller ü zîbâ çiçekler hem nerencistandır

7.Ayş kıl şehrinde bu Şehzade-i Efrengi'nin
Kim be-gayet nazenîn ü hüsrev-i hûbândır

9.Ruhları rengîn lebi mey-gûn u anber benleri
La'linin bir katresi bin Çeşme-i Hayvan'dır

10.Gözleri şehlâ yüzü bedr ay kaşları hilâl
Zülf-i müşgîn anberîn nesrin ile reyhandır

11.Serv-kad sîmîn-beden Efrengî mahbûb-ı melik
Ay ile gün hüsnünün aşkında ser-gerdândır

13.Padişahlık bundan özge olmaz ey Şehzade Cem
Hâtırın hoş eyle câm iç meclis-i cânândır

14.Minnet ol Allâh'a kim tapunda her dem husrevâ
Hûblar bân oğlu bânlar hüsnüne hayrandır

15.Hûblar kâfir dilince nağmeler âgâz eder
Şol kara saçlar güneş yüzlerde müşg-efşândır

16.On iki bân oğlu bân karşında câmı içer
Onsekiz sâkî vü meclisde güzel oğlandır

17.Cümlesi zerrin-kemer altın libâçe giydiği
Şukka altın başlarında kolları uryandır

18.Ellerinde yeşm-i ahdar la'l-i ahmerden kadeh
Her kim içer ol kadehden mest-i câvidândır

19.Göricek bu hüsn ile ol hûb-ı Efrengîleri
Kâfir-i Çin kalbinde bünyâd uran imandır

na zeval gelmez. O ebedidir, kalıcıdır, herşeye gücü yeter, insanların ve cinlerin yaratıcısıdır.

39. Alemi bir emr ile var etmek onun emrindedir. Yine bir emir ile yok etmek de onun için kolaydır.

40. İnsanların, cinlerin, hayvanların ve kuşların sırlarını bilir. Herşeye kadir [illegible] ebedidir.»

İşte bu şekilde Doğu Batı'yı tahayyül ediyor.Bu arada, Cem Sultan, yedi yıl daha sonra da İtalya'da değerli bir rehine olarak tutulmaktadır; o sıralarda Şövalyeler Padişah'dan düka altını devşirir, Macaristan Kralı Corvinus kendisine kayıp bir tahtın anahtarı gözüyle bakar. Papalar -Masum, Roderic Borgia, VI. Alexander- Haçlı Seferlerinin ve Osmanlı müttefiklerinin VIII. Charles'a ve Fransa'ya karşı savaşmasının düşlerini kurar. Ama Cem'in öyküsü, bir ordular, papalar ve padişahlar öyküsü olarak anlatılmaz pek. Bir aşk öyküsüdür bu.

Güzellikler ve özgürlükler arasında vebanın hüküm sürdüğü Nice'den sonra ve Bourgeneuf'de Cem Sultan'ı Zizimi Kulesi'ne kapatmalarından önce başlar. Şövalyeler kendisini Fransa'da dolaştırırken, daha büyük güçlerden uzak tuttu. Cem Sultan Sassenage şatosunda bir süre -bir mevsim- geçirdi, burada, öyküye göre, Phillipine Héléne de Sassenage'a- yerel lordun ya kızı ya da karısı- âşık oldu ve aşkı karşılık gördü.

Lirik alanda, öteki kendisini bir sevgili şeklinde gösterir. Ve aşk farklılığı dönüştürür. Cem Sultan, İstanbul'daki saraya gelen, korkuya kapılmış elçilerin nesiller boyu anlattığı küstah Osmanlı tecrit siyaseti imajından kurtulur. Esir-misafir-âşık sevdiğiyle karşılaşıp konuşur -pekiyi hangi dilde? Belki Fransızcayla, belki de, Borgias çevrelerinin gözdesi olduğu zamanlarda kesinlikle konuşabildiği İtalyancayla. Cem Sultan'ın, âşığına Osmanlı Türkçesiyle söylenmiş bir gazel okuduğunu tahayyül edebiliriz, belki de divanından, anlamlı Hıristiyan imajlarıyla dolu şu gazelin bir benzerini okuduğunu. Aşığı nasıl bir durumla karşı karşıyaydı şiir okunurken, Cem Sultan şiiri tercüme ediyor muydu, yoksa âşığı sadece söylenenlerin sesini dinlemekle mi yetiniyordu?

Bulunmaz şive-i kaddin hevâsı gül budağında/Açılmaz gül yüzün mânendi gül firdevs bağında

Lebin halini zülfün halkası çekmiş kenarma/Sanasın tıfl iken İsa yatar Meryem kucağında

Leb ü çeşmin hayaline gözüm şöyle harab olmuş/Yatar ser-mest ü lâ-ya'kıl şarab oynar kabağında

Temaşa eylesem hüsnün bana luşm etmesin çeşmin/Göze çünkim yasak olmaz şehenşehler yasağında

Dolarsa tan değil âlem yine bûy-i kebab ile/Çü biryân pişirür gönlüm bu gün mihnet ocağında

Kırup gamzen kaşın yayını tirin gizleyip gözler/Yanında benzer ahu var yatar gafil yatağında

Lebin girdini devr etmiş görenler hattını eydir/Ne Kevser'dir bu kim dâim biter sünbül ayağında

Akardı Çeşme-i Hayvan mezarım kazsalar ey Cem/Ger ol İsa-nefes dildârı öpseydim dudağında

Bu aşkın öyküsü veya bu iki aşkın -biri Hıristiyan, biri Müslüman; biri Avrupalı, biri Türk iki aşkın- öyküsü,

22. G[illegible] Mısrî [illegible] Hind
Ruhları [illegible]

21. Kabe-i hüsnündeki şol anberîn fülfülleri
Bir Habeş'dür kim yedi iklim ana fermandır

22. Zengi leşkerler çekip azm eyler İslam üstüne
Zülfünün her bir kılı sultan-ı Hindistan'dır

23. Müşg ile anber buhûrundan muattar can u dil
Cennet ol meclisdedir sâkîleri gılmandır

24. Sükkeri süt ile yoğrulmuş simidler külçeler
Sükkeri bâdâm üstünde şu kim erkândır

25. Ser-be-ser Mısrî çiniler kâse-i fağfurlar
Keklik ü turna güğercin kuzular biryândır

26. Issı otlarla mürekkeb sükkeri gül şerbeti
Hokka-i yakut ile terkib-i Efrengân'dır

27. Kıpkızıl müşg ile pişmiş taze balık etleri
Kâse-i çinide kand ile gülâb-efşândır

28. Elma vü emrûd enâr encir turunclar bî-hesab
Fındık u piste mevîz ü meyvveler elvândır

29. Yedi yıllık kaynamış sâfîce mey l'alîn şarab
Sâkî-i sim-sâk elinden her taraf rîzândır

34. Âdeme bir zevk kalır dünyada bir yahşı ad
Saltanat bâkî kalır derlerse bu yalandır

36. Padişah oldur ki hergiz zâtına irmez zevâl
Hayy u Bâkî Kâdir ü Hallâk-ı ins ü candır

39. Âlemi bir emr ile var eylemek emrindedir
Yine bir emr ile yok eyler ana âsândır

40. Alemü'l-esrâr-ı ins ü cinn ü vahş u hem tuyûr
Kâdir-i mecmû'-ı eşya hayy u câvidândır

Fransa'da bir hayli tutulmuştu. XVI. yüzyılda Guy Allard Sassenage ve Bourgeneuf'da dilden dile dolaşan bir yığın versiyonu -sanıyoruz- derleyerek popüler bir roman'a (roman) dönüştürmüştü, bu roman eleştirmenler tarafından çok aşağılanmıştır. Cem'in ve aşkının öyküleri defalarca anlatıldı, içinde aşk bulunmayan son versiyonu iki yıl önce çıkan İngilizce bir romandadır. Eski Fransızcadan günümüze kalan tek chantefable, Aucassin ile Nicolette öyküsü gibi -Arap ismini andıran bir isim taşıyan Fransız delikanlıyla kılık değiştirmiş, Fransız ismi olan Arap prensesin öyküsü- Cem'in öyküsü de, kendisini ille birliğe değil de, heterojenliğe dönüştüren bir başkalık'ın dinamiklerini ortaya koyar. *Lirik alanda, öteki kendisini bir sevgili şekilde gösterir.* Bunun gibi, efsanedeki arketipik sevgili Şirin Ermeni'dir; Heft Peyker'in Behram'ı yedi iklimin prenseslerine tutulur.

Vatikan'da Borgia odalarında bulunan İskenderiyeli St. Catherine münazarasını tasvir eden Pinturicchio'ya ait fresk büyüleyici bir okuma sunar. Lucrezia Borgia freskte St. Catherine -İsa'nın Gelini ve kadın âlimlerin koruyucu azizesi- olarak görünür, Cesare İmparotor'u oynar, Müslüman muhatapları ise, Cem Sultan'dır, şaşırtıcıdır ki, sarışın ve gözleri açık renk resmedilmiştir, üzerinde Osmanlı saray giysileri vardır, arkasında yeniçeri, saray oğlanı (page) ve (ben biraz burada devreye giriyorum) şair durur. Arap filozof, "orta" çağların hakim entelektüeli, bugünün "orta" Doğu'sundan gelen Osmanlı "konuk"la temsil edilir. Bu okumayla her nasılsa daha sıradan ya da daha doğal hâle gelen bir sahnedir bu, bir İngiliz kır evindeki tarihten veya efsaneden bir anı canlandırmak için eğlence olsun kostümler giyinmiş, *"tableaux"* etrafında oynayan konuklarla dolu arketip bir partiyi andıran bir sahne.

Çatışma sonunda konuklarımız ve sevgililerimiz de çıkar karşımıza. Ne de olsa, savaş ve ekonomik rekabet bile erkeklerin birbirlerine âşık olma biçimleri diye de görülebilir. (Bu da, erkeklerin her iki alana kadınları sokmak istememelerini açıklayabilir.) Cem satılır, alınır, bir savaş rüyası için rehin tutulur, karşıdaki düşmanın simgesidir, ama konuk ve sevgili haline gelir -ya da kendisi bu nitelikleri elde eder. Bizim Batı'mız, kendi imgesini bir Doğulu "öteki"nin imgesini sömürerek oluşturur, ama böyle yaparken ötekini içeri davet eder, bir sevgili olması imkânını yaratır ve anlatışların bir lirik heterojenlikle bulanır -konuk-âşık kalır, yurduna dönmez, bizi değiştirir. Örneğin, bugün 1492'den beşyüz yıl sonra Türk "konuk işçi" Alman ulus ve etnisite anlayışına meydan okumuş, ve bu anlayışı değiştirmiştir. Cem gibi, hem konuk, hem de sömürülecek rehine olan bu konuk kendisine bir yabancılaşma dokusu örmekte ve böylece tüm Batı'da, bir kez daha gettoya, Doğu'ya ve başka zamanlara sürülmüş bir heterojenliğin yeniden doğuşunu sağlamaktadır.

Devlet, ulus, sınır, cephe -Deleuze ile Guattari'nin *örülmüş (striated)* diye adlandırdıkları şeyler arasındadır bunlar) anlatısallıklarla oluşturulur ve geleneksel bilimselci, pozitivist tarihimizin malzemesini *(stuff)* meydana getirir; bunlar, bilim *(scholarship)* kurumu içinde haklarında konuşulması görece kolay şeylerdir. Ama nerede, nasıl ve kime konuşacağız, diyelim ki, Almanca yazılmış Türk edebiyatı ve Türkçe yazılmış Alman edebiyatı hakkında? (Arapça ya da Farsça Osmanlı edebiyatından veya Osmanlıca Türk edebiyatında ya da Türkçe Osmanlı edebiyatından hiç söz açmayalım).

Aşk ilişkisi, Öteki'ne duyulan kendi özlemi, diyalojik, karşılıklı oyun *(interplay)* ve alışveriş düzeyinde ekonomi, sevişme biçimi olarak savaş, bütün bunlar derinlemesine lirik, çoğu zaman saat zamanı'nın hesabından kaçmalarına, kurtulmalarına fırsat sağlayacak şekilde tarihsel, heterojen, karışık, berraklığı ve düzeni ortadan kaldırıcı niteliktedir.

Bu çokdilli, çokkültürlü "orta"yı, bu karışıklığı boyuna serpilip gelişen -yalnız Ortaçağ'da ya da Orta Doğu'da değil, şu anın en somut anlatılarında bile çatlaklardan fışkıran- bu şiirselliği kavrayacak bir eleştirel perspektifin teorisini kurmak ve böyle bir perspektifi uygulamak için çırpınıyorum. Kendi kendime öyle bir edebiyat tarihi yazmayı öğretmek istiyorum ki, bu edebiyat tarihinde, öteki düşman değil, âşık/sevgili olarak belirsin, konuk, serseri ve sürgün, şeylere ve insanlara baskıcı bir düzen getirme isteğimize ket vursun, çokdilli şiirler imparatorluğunda amaçsız bir dolaşmaya atılalım.

Kanımca, hoşumuza gitsin gitmesin, bilginin yaratılması fildişi kulede yürütülen bir etkinlik değildir. Ne şekilde bildiğimiz, bu dünyada, ne şekilde yaşadığımızla ve ne şekilde hareket ettiğimizle daima kesişmiştir, daima kesişir.

Bilimsel etkinliklerimiz, sözlerimizin üzerlerinde hiçbir etki bırakmayacağı bizden uzak yerlerle ve insanlarla veya bir geçmişle sınırlı değildir hiçbir zaman. Şimdi ve burada, ordu ilerlerken, politikacılar eylemde bulunurken, ekonomi kâr ve zararlarını üretirken, bilgi üretenlerin, bu gelişmelerdin hepsinden bir parça payı vardır.

Ve aşk hiçbir zaman sadece bir mecaz değildir, acı, hüzün ve haksızlık da öyle. Düşmanları, konukları ve âşıkları ne şekilde yarattığımız önemsiz, küçük bir sorun sayılmaz asla, daima çok önemli bir sorundur bu.

[Bu metin 1993 yılında Washington Üniversitesi'nde yapılan "Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri" seminerinde okunmuştur.]

(Çeviri: Nüzhet Salihoğlu)

Çeşme Mezar Taşları - I

I. Kaplan Giray Han'ın Mezar Taşı

AYDOĞAN DEMİR

Çeşme Belediye Başkanı Nuri Ertan'ın davetlisi olarak E.Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü uzmanlarından Ertan Daş, yüksek lisans öğrencisi Sibel Ünalan, son sınıf öğrencilerinden Sedat Bayrakal, Ferhan Erim, Ayşe Erdem ve üçüncü sınıf öğrencisi Sevinç Gök ile beraber Çeşme mezarlığında yaptığımız fotoğraflama, estampaj ve envanter çalışmaları yörenin üçyüz küsur yıllık tarihine ışık tutacak bilgiler elde etmemizi sağladı. Bu araştırmanın sonuçları peyderpey ilim dünyasına sunulacaktır.

5 Nisan kararlarının üniversitelerin araştırma projelerine ayrılan ödeneklerini kısıtladığı ve bu nedenle çalışmaların yarım kaldığı[1] bir ortamda, Çeşme Belediye Başkanı Nuri Ertan'ın yöre tarihinin aydınlanması ve tarihi taşların korunması için gösterdiği özen takdire şayandır. Bu bakımdan kendisine, yardımcısı Dr. Tayfun Aydemir'e ve Çeşme aşığı Ziraat Mühendisi Atıf Atillâ hocamıza içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Mezar Taşlarının Tahribi ve Çalınması

Cumhuriyet döneminde kentler ve kasabalar çok yerde tarihî dokusunu yitirerek büyümüştür. Pek çok yerde tarihî yapı ve mezarlıklar, hiçbir önlem alınmadan bu büyümeye feda edilmiştir. Çeşme kazası da yer yer bu talihsiz süreci yaşamıştır. Örneğin XIX. yüzyıl ortalarına ait kırık bir mezar taşı Hacı Ahmed Ağazade Hacı Memiş Ağa'nın Çeşme'de bir medrese inşa ettirdiğini ortaya koymaktadır. Bugün bu eserin izi bile kalmamıştır. Çeşme kalesi altında eski hükümet konağı (Bu bina da yok, şimdi Hulûsi Öztin Çarşısı.) arkasındaki mezarlık ortadan kaldırılmıştır. Buradan kurtarılabilen taşların bir kısmı halen kullanılan mezarlığa gelişigüzel atılmış (Foto. 1), bir kısmı da saplama yöntemiyle dikilmiştir. Pek çoğunun ayak taşı ve kavuğu yoktur. Bunlar, tarihî eser kaçakçılarına ve "çeşme aynası" yapanlara pazarlanmış olmalıdır.[2] Gelişigüzel yığınlar halinde atılan taşların çoğu kırılmıştır, içlerinde mezarlıkta yol taşı olarak kullanılanlar vardır.

Yıllar önce Develi Ulu Camii'nin alt taraflarında eski bir evin duvarındaki mezar taşını görüntülerken (Foto. 2) duyduğumuz hüznü küllendirmeye çalışırken, Çeşme'de Kanunî Sultan Süleyman Kervansarayı'nın arkasındaki istinat duvarında gördüğümüz manzara ürkütücü idi. Çok yakın bir zamana ait duvar örgüsünde pek çok mezar taşının inşaat malzemesi olarak kullanıldığı görülüyordu. Özellikle iki tane taş, gizlenmeye bile gerek görülmeden yazıları meydanda duvara kenar taşı olarak yerleştirilmişti (Foto. 3). Mutlaka devletin çeşitli kurumlarının kontrolünde yapılan tarihî bir eserin arkasındaki kamuya ait duvar inşaatında tarihî mezar taşları malzeme olarak kullanılıyorsa, başka yerlerde neler olduğunu düşünmek, kâbusta boğulmak demektir. Kültür Bakanlığı'nın, valiliklerin ve belediyelerin bu vandalizme dur demesinin zamanı çoktan gelmiş ve geçmiştir.

I. Kaplan Giray Han'ın MezarTaşının Bulunması

Büyük Mezarlık'ta bir duvar dibine yığınlar halinde atılmış taşlar (Foto. 4) arasında Çeşme Kalesi dizdarlarından birinin kırılmış anıtsal mezar taşını bulurken duyduğumuz iç sıkıntısı sona ermemişti ki, değişik formdaki bir taşın etkisi altına girdik. Kırılmış mezar taşının tozunu toprağını temiz-

lediğimiz zaman 1707 ile 1736 yılları arasında onbir buçuk yıl Kırım Hanlığı yapan I. Kaplan Giray Han ile karşı karşıyaydık (Foto 5 ve çizim). Taşın bulunuşundan bu satırları yazdığım ana kadar geçen sürede içimi kaplayan karmakarışık duyguları dile getirmeden edemeyeceğim. Kaplan Giray'ın babası Hacı Selim Giray Han, 1783 yılında Rus işgaline uğrayan Bahçesaray'da Bahadır Giray'ın türbesinde; annesi Beyzâde Sultan'da, 1912'de İtalyan ve 1945'te Yunan işgaline uğrayan Rodos'ta Canbek Giray'ın türbesinde kendi taşları ve toprakları ile yatmaktadırlar. Sakız'da son günlerini geçiren ve Çeşme'de gömülmesini vasiyyet eden Kaplan Giray Han'ın ise kırık bir mezar taşından başka bir şeyi kalmamıştır. Yorumu sizlere bırakıyorum.

I. KAPLAN GIRAY HAN

Burada Kaplan Giray'ın hayatı hakkında uzun uzadıya bilgi vermeyeceğiz. Çünkü, Halil İnalcık,[3] İ. Hakkı Uzunçarşılı[4] ve Müstecip Ülküsal[5] onun yaşamını yeterince yazmışlardır. Münir Aktepe de Kaplan Giray'ın Patrona Halil ayaklanmasının bastırılmasında oynadığı rolü gayet güzel ortaya koymuştur.[6] Biz burada onun son zamanları ile ölüm tarihinde ortaya çıkan çelişkiyi irdelemeye çalışacağız.

Kaplan Giray, Hacı Selim Giray Han ile Beyzâde Sultan'ın[7] oğlu olup 1680 yılında Rodos'ta dünyaya gelmiştir. Dört defa Kırım tahtına çıkan ve "Koca Han" diye tanınan Hacı Selim Giray, babası Bahadır Giray'ın Bahçesaray'daki türbesinde,[8] Beyzâde Sultan da Rodos'ta Canbek Giray'ın türbesinde medfundur.[9]

Kaplan Giray, mücadele dolu şehzadeliğinde sırasıyla seraskerlik, nureddinlik (2. veliaht) ve kalgaylık (1. veliaht) yaptı. 1707 Nisan'ında, yirmiyedi yaşında hanlık makamına getirildi. Kabartay Çerkeslerini kesin bir şekilde itaat altı-na almak için çıktığı seferde ağır bir yenilgi alınca, hanlıktan azledildi (1120 Ramazan/1708 Aralık).[10] Kaplan Giray, XVII. yüzyıldan beri mazûl han ve isyankâr sultanların sürgün merkezi haline gelen doğum yeri Rodos'a gönde-

Foto 1: *Çeşme Mezarlığında gelişigüzel yerleştirilmiş taşlar.* (Fotoğraf: Ertan Daş.)

Foto 2: *Develi'de bir ev duvarında mezar taşı parçası.* (Fotoğraf: Ertan Daş)

rildi.[11] Burada bulunduğu sırada annesi Beyzâde Sultan vefat etti (1124-1712).[12]

Kaplan Giray, 15 Nisan 1713'te ikinci defa Kırım Han'ı tayin edildi. Bu hanlığı döneminde önemli iç sorunlarla uğraşırken, 1716'da Avusturya seferine bizzat katılması istendi. Osmanlı kuvvetlerine katılmakta ağır hareket ettiği anlaşılan Kaplan Giray, Temeşvar'ın düşmesi üzerine mağlûbiyetten sorumlu tutulup azl edildi (Evâhir-i Zilhicce 1128-716 Aralık). Kaplan Giray uzun süren sürgün mazûliyetinde bir ara Gelibolu, daha sonra Rumeli ve nihayet Bursa'da ikamet etti.[13]

28 Eylül 1730'da başlayan Patrona Halil ayaklanması, Kaplan Giray'ın da yaşamını etkiledi. Patrona Halil'in isteği üzerine Kaplan Giray, Kasım ayının başlarında hanlığa tayin edilip Bursa'dan İstanbul'a getirildi.[14] Kaplan Giray, Patrona'nın isteği ile hanlık makamına getirilmesine rağmen, asilere yakın görünerek Sarayla işbirliği yaptı. Patrona Halil ve yandaşlarının ortadan kaldırılmasında önemli roller oynadığı anlaşılan Kaplan Giray, Kasım ayının sonlarında İstanbul'dan ayrıldı. Onun İstanbul'dan bir an önce ayrılmasında ve Davudpaşa'dan yola çıkmadan önce Padişah I. Mahmud ile görüşmesinin engellenmesinde Vezir-i âzam Mehmed Paşa etkili oldu. *Abdi Tarihi* Kaplan Giray ile Vezir-i âzam arasında soğukluk olduğunu yazar.[15]

Kaplan Giray'ın yaklaşık altı yıl süren üçüncü hanlık dönemi meşakkat içinde geçmiştir. Ülkesinde uzun süredir devam eden kırgınlıkların, ayrılıkların önünü almak için çok uğraşmış ve bunda da başarıya ulaşmıştır. O günlerin en yakın tanığı olan *Umdetü't-tevârîh* yazarı Abdülgaffar Kırımî, nefretlerin anlaşmazlıkların barışa dönüştürüldüğünü, kardeşlik ve dostluk tesis edildiğini yazar.[16]

Kaplan Giray, 1735 yazında İstanbul'un baskısıyla, Osmanlı-İran savaşlarına katılmak için Dağıstan'a yöneldi ve pek çok Kafkas kabilesini itaat altına aldı.[17] Kaplan Giray, Demirkapı'da iken Osmanlı-İran barış görüşmelerinin başlaması üzerine savaşa girmekten kurtuldu. Bu sırada verine bıraktığı Kalgay Adil Giray Sultan'ın ölümü ve bir Rus saldırısı haberi Dağıstan'da bulunan Kırım ordusunda panik yarattı. Askerler, Tatar usulünce "Kazan'a, Kazan'a" diye bağırarak Kaplan Giray'ı dönmeye mecbur ettiler.[18] Kaplan Giray Taman'a geldiği sırada görüşmek için İstanbul'da beklendiğini öğrendi. Kendisinin süratle geri dönmesine sebeb olan Ruslar da ağır kış şartları, özellikle atların karnına kadar yükselen kar nedeniyle pek çok kayıp vererek geri çekilmişlerdi.[19] Kaplan Giray, Bahçesaray'a uğramadan Or-kapı üzerinden Kılburun'a yönelip Ulaklı Kirman'da konakladığı zaman Rusların biri Azak, diğeri Or-Kapı olmak üzere iki koldan saldırdıkları haberini aldı (1736 Mayıs).[20] Kaplan Giray, ateşli silâhlarla donanmış Münich (Cenaral-i kebir Fet-mareşal Fenih)[21] komutasındaki Rus kuvvetlerini Or-kapısı dışında karşıladığı zaman top ve cephane bakımından çok yetersizdi. Bu savaşı yaşayan Abdülgaffar Kırımî: "lâkin top ve cebehaneleri olmaduğu muhtac-ı beyân değildir" diyerek yakınmıştır.[22] Kaplan Giray'ın son ana kadar direnmesi fayda etmedi ve savaş yitirildi. Kurtarılacağı sırada ilk atı kurşunlanan Kaplan Giray ikinci bir ata bindirilerek savaş alanından uzaklaştırıldı (1736 Haziran).[23] Bundan sonra dağılan kuvvetlerini toplamaya çalışan Kaplan Giray, kuşatılan Or-kapıyı kurtarmaya çalıştı ise de kaleye varamadan, düştüğünü öğrendi. Ruslar, baskın tarzında akınlarla şaşkına dönmüş Kırım'da Gözleve, Bahçesaray, Akmescid vs. gibi şehirleri ele geçirip yağmaladılar ve ateşe verdiler.

Foto 3: *Çeşme'de Kervansaray arkasındaki istinat duvarında mezar taşı.* (Fotoğraf: Ertan Daş)

Foto 4: *Çeşme mezarlığında Kaplan Giray'ın mezar taşının bulunduğu bölüm.* (Fotoğraf: Ertan Daş)

Kaplan Giray'ın azli

Kaplan Giray bundan sonra Ruslarla çete savaşlarına girişti. Bir yandan çete savaşları, bir yandan salgın hastalıklar Rusları çekilmeye mecbur etti. Or-kapıya kadar Rusları takip eden Kaplan Giray, bu bölgede Yalnız Ağaç denilen yerde ikamet ederken Kefe yoluyla gelen bir kapıcı-başıdan azl olduğuna dair hükm-i hümâyûn aldı (1736 Ağustos).[24] Kaplan Giray'a gönderilen hükümde, onun Ruslara karşı verdiği mücadelede gayretlerinin unutulmadığı, ancak hastalığından dolayı ata binip inmeye gücünün yetmediği, bu yüzden hanlığa Kalgay Fetih Giray'ın getirildiği ve Rumeli'de istediği yerde oturması bildirilmektedir (Evâil-i Rebiyülahir 1149/9-18 Ağustos 1736).[25]

Yukarıda özetlediğimiz hükme göre Kaplan Giray'ın görevden alınma nedeni ata binip inmesine engel olan rahatsızlıklardır ve hakkında herhangi bir suçlama yoktur. Buna rağmen o devrin önemli kaynaklarından *Müri't-tevârîh*, mazûl Han hakkında suçlayıcı bir ifade kullanır. Burada özetle "Bu zamana gelinceye değin Hanlar, Kırım'ı korurlar iken halen Han olan Kaplan Giray sertliği nedeniyle mirzaların nefretini kazandığı ve onların isyanlarına zemin hazırladığı ve dolayısıyla Kırım'ın harabına sebeb olduğu için azl edildiği" yazılmıştır.[26] Bu kaynağın ağır ve asılsız suçlamaları, o günlerde Kırım'ın işgalinin yarattığı üzüntünün tepkisi olmalıdır. Zamanımızda yapılan bir araştırmada da "Onun ülkesinden uzaklarda kişisel maceralara kalkışması nedeniyle Kırım'ın savunmasını ihmal ettiği"[27] yolundaki düşüncelere de katılmamız olanak yoktur.

Kaynakların hepsi Kaplan Giray'ın son zamanlarını hastalıklı geçirdiğini yazar. Kaplan Giray 1724 yılında kendisine hanlık teklif edildiği zaman "çökme yaşına ulaşmış bir yaşlı (pîr)" olduğunu söyleyerek öneriyi geri çevirmişti.[28] Kırkdört yaşında bir insan ihtiyarlıktan söz ediyorsa çok ciddi fizikî sorunları var demektir. Onun "illet-i nikris ve sair emraz-ı mütenevvia-birle sahib-i firaş (yatak), pîr ve âlîl",[29] "mübtelâ olduğu maraz-ı felç,[30] "ekser evkatda nâ-mizâc ve mübtelâ-yı müdâvat ve ilâc"[31] olduğu anlaşılmaktadır.

Kaplan Giray'ın Sürgün Günleri ve Ölümü

Kaplan Giray'a azlinden bir ay sonra gönderilen bir hükümle Sakız adasına gitmesi emredildi. (Evâil-i Cemâziyelevvel 1149/7-16 Eylül 1736).[32] Kaplan Giray bu emir üzerine Sakız'a gitmek için geldiği Gelibolu'da sürgün yerinin bir daha değiştiğini öğrendi. 1736 Kasım'ında (1149 Receb) Sakız'a gitmeyerek Gelibolu'da oturması istendi.[33] Sürgün yerinin bu değişiminde Fetih Giray Han etkili oldu.[34] Abdülgaffar Kırımî, Fetih Giray'ın Han olduğu zaman "Ammisi ve peder-i mânevisi olan Kaplan Giray Han'ın rızasını talep ve hayır duasını celb ettiğini, vezirini ve kadıaskerini görevde tuttuğunu kendisini de Kitâbet-i Divân-ı Hânî hizmetine getirdiğini ve böylece Ağacasının gönlünü aldığını" yazmaktadır.[35]

Kaplan Giray, Gelibolu'da beş ay kadar ikamet ettikten sonra 1149 Zilhicce/1737 Nisan tarihli bir hükümle Sakız'a gitmek zorunda bırakıldı.[36] *Gülbün-i Hânân*, Kaplan Giray'ın Sakız'a gönderilmesinde Fetih Giray'ın yerine Han olan Mengli Giray'ın rolü olduğunu yazar.[37] Fetih Giray'ın azl edilip, Mengli Giray'ın Han oluşu 2 Cemâziyelevvel 1150 (28 Ağustos 1737)[38]'dir ve bu tarihte Kaplan Giray dört aydır Sakız'da ikamet etmektedir.

Gülbün-i Hânân ve ondan yararlananlar Kaplan Giray'ın 1151 senesi Şaban ayında (1738 Kasım) Sakız

adasında vefat ettiğini yazarlar.[39] Mezar taşı ise ölümün 1150 senesi Receb (25 Ekim - 23 Kasım 1737) [illegible] olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kaplan Giray, Sakız'da yakın adamları ile beraber yaşamış ve onlar tarafından cenazesi Çeşme'ye getirilerek defn edilmiştir. Sade ve özlü yazılmış mezar taşında bir hata yapılmış olabileceğini düşünemiyorum. Kaldı ki *Gülbün-i Hânân*, yukarıda belirttiğimiz gibi Kaplan Giray'ın Gelibolu'dan Sakız'a gönderiliş sebebinde kronolojik hata yapmıştır. *Gülbün-i Hânân*'ın kenarlı 1287 baskısında maddî hatalar vardır. Örneğin II. Mengli Giray'ın doğum tarihi yazıyla bindoksanüç yerine binyüzdoksanüç yazılmıştır.[40] Bunları da göz önünde bulundurarak Kaplan Giray'ın ölüm tarihinin mezar taşındaki 1150 Receb yani 25 Ekim - 23 Kasım 1737 olarak düzeltilmesini teklif ediyorum.

Kaplan Giray'ın Mezarı ve Mezar Taşı

Gülbün-i Hânân, Kaplan Giray'ın vasiyyeti üzerine Çeşme kasabasında Muallimhane-i Sıbyan haziresine (avlu) defn edildiğini yazar.[41] Çeşme Belediye Başkanı Nuri Ertan ve Emekli Öğretmen Bekir Soykan'ın verdiği bilgilere göre Sıbyan Mektebi, şimdiki Onaltı Eylül İlkokulu'nun bulunduğu yerdeydi. Bugün bu okulun önünde Büyük Cami (Hacı Memiş Ağa Camii)'nin mihrap duvarına uzanan ince uzun bir bahçesi vardır. Kaplan Giray'ın gömüldüğü yer burası olmalıdır. Mezarın buradan kaldırılmasına bu avluya yapılan medresenin neden olduğunu sanıyorum. Büyük Caminin bânisi Hacı Memiş Ağa'nın bir medrese inşa ettirdiğini kırık bir mezar taşından öğreniyoruz. Emekli Öğretmen Bekir Soykan (doğ. 1909), medresenin Onaltı Eylül İlkokulu'nun şimdi bahçe olarak kullanılan alanında olduğunu hatırlamaktadır. XIX. yüzyılın birinci yarısında yapıldığı anlaşılan Medrese, bugün mevcud değildir. Bekir Soykan, şimdi Hulûsi Öztin Çarşısının olduğu yerde eskiden hükümet konağı olduğunu ve buranın arkasında bir mezarlık bulunduğunu ve bu mezarlığın 1938'den sonra ortadan kaldırıldığını belirtmektedir. Bekir Soykan, çocukluğunda babasının kendisine "Tatar Hanı'nın burada medfûn olduğunu" söylediğini ve buraya "Tatar Mezarlığı" dendiğini anımsamaktadır. Çeşme Belediye Başkan Yardımcısı Dr. Tayfun Aydemir, 1980'li yılların ortasında Hulûsi Öztin Çarşısının arkasında çevre düzenlemeleri sırasında pek çok kemiğin çıktığına tanıktır. Bu bilgilere göre, önce Sıbyan Mektebi avlusuna gömülen Kaplan Giray, buraya bir medrese inşa edilmesi üzerine Hükümet Konağının arkasındaki me-

Foto 5: *Kaplan Giray Han'ın mezar taşı.* (Fotoğraf: Ertan Daş)

Kaplan Giray Han'ın mezar taşı. (Estampajdan çizim Harun Ürer.)

zarlığa nakledilmiş ve nihayet Hükümet Konağının yıkılması arkasındaki mezarlığın ortadan kaldırılmasıyla mezarsız kalmıştır.

Kaplan Giray'ın mezar taşı iyi cins bir mermerden yapılmıştır. Şahidenin gövde altı kırıktır. Yapılacak bir araştırma ile kırık parçaların bulunma olasılığı vardır. Taşın yüksekliği 39.5 cm., eni 31,5 cm. kalınlığı 15.5 cm.dir. Taşın ölçülerini göz önünde bulundurarak, mezarın lâhit tipinde yapıldığını düşünüyorum.

Şahidenin formu özellikle baş kısmıyla Osmanlı mezar taşlarından farklılık göstermektedir. Baş, boyun ve gövdesiyle bele kadar bir insan tasviriyle karşı karşıyayız, Şahide başlığının Kırım Han'ı Kaplan Giray'ın giydiği kendilerine özgü bir börkün tasviri olduğunu düşünüyorum. *Zopiski Odesskgo* dergisinde G.Yürgeviç tarafından yayınlanan "Bahçesaray Mezar Taşları ve Türbe Kitabeleri" başlıklı makaleyi göremedim. Bu bakımdan taş formu ile ilgili detaylı ve karşılaştırmalı açıklamaları Kırım aydınlarından bekliyoruz.

Silmelerle birbirinden ayrılmış pano(ayna)lardaki yazılar, kabartma tekniği ile işlenmiştir.

Kitabe Metni

1- Merhûm ve mağfûrün-leh
2- Kaplan Giray Han
3- bin el-Hacc Selim Giray Han
4- Rahime-hümâ Allahu Teâla bi-hürmeti'l fatihâ[42]
5- fi Receb sene 1150.

NOTLAR

1 E.Ü. Rektörü Refet Saygılı'nın Universite'nin 1994-1995 Öğretim Yılı Açış Konuşmaları, Bornova/İzmir 1994, s.2.

2 "Eyup Sultan'da Tarih Katliamı", **Sabah** Gazetesi, 5 Ağustos 1994, s.5.

3 Halil İnalcık, Kaplan Giray, **İslâm Ansiklopedisi**, c.VI, ss. 202-205.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.IV. kısım 2, Ankara 1983, ss.14 16 Ayrıca bkz. c.IV, kısım 1.

5 Müstecip Ülküsal, **Kırım Türk Tatarları, Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul 1980, ss.79-89.

6 Münir Aktepe, **Patrona İsyanı**, İstanbul 1958.

7 Annesinin adına, yukarıda anılan eserlerde rastlanmaz. Beyzade Sultan'ın mezar taşı için bkz. Celâlettin Rodoslu, **Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihî Simalar**, Ankara 1945, s.63.

8 Halim Giray Sultan, **Gulbün-i Hânân**, Matbaai Âmire, 1287, s.70. Bu eserin ikinci bir yayını dipnotlarıyla 1327 yılında yapılmıştır. Erzurumda yeni yazı yayınlandığını öğrendikse de elimize geçmedi.

9 Celâlettin Rodoslu, age., s.63. Ayrıca bkz. Zeki Çelikkol, **Rodostaki Türk Eserleri ve Tarihçe**, Ankara 1986, s.38-39.

10 İnalcık, **agm.** s. 203 b.

11 Celâlettin Rodoslu, **age.** s. 63-64.

12 Celâlettin Rodoslu, **age.** s. 63. Burada 1124 hicri karşılığı verilen tarih 1714 yanlıştır. 1712 olmalıdır.

13 İnalcık, **agm.** s. 204 a.

14 **Abdi Tarihi**, yay. Faik Reşit Unat, Ankara 1943, s. 52. Ayrıca bkz. Münir Aktepe, age. s. 167.

15 **Abdi Tarihi**, s. 59.

16 Abdülgaffar Kırımî, **Umdetü't-tevârîh**, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası yay., s. 171 (Bundan sonra Umdetü't-tevârîh)

17 Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi *Târihi*-**Mür'i't-tevârîh**, I, yay. Münir Aktepe, İstanbul 1976, ss. 40-42 (Bundan sonra Mür'i't-tevârîh).

18 **Umdetu't-tevârîh**, s. 174.

19 **Umdetü't-tevârîh**, s. 173.

20 **Umdetü't-tevârîh**, s. 174.

21 **Umdetu't-tevârîh**, s. 175.

22 **Umdetü't-tevârîh**, s. 174.

23 **Umdetü't-tevârîh**, s. 177.

24 **Umdetü't-tevârîh**, s. 178.

25 Uzunçarşılı, **age.** s. 16, dipnot 1 (Muhımme hükmü).

26 **Mur'i't-tevârîh**, s. 64.

27 Alan W Fisher, **The Russian Annexation of the Crimea** 1772-1783, Cambridge 1970, s. 23-24.

28 **Gülbün-i Hânân**, s. 93-94.

29 **Umdetu't-tevârîh**, s. 171, 178.

30 Tarih-i Samı ve Şakir ve Suphi, İstanbul 1198, s. 82.

31 **Gülbün-i Hânân**, s. 87-88.

32 Uzunçarşılı, **age.** s. 16, dipnot 2 (Mühimme hükmü).

33 Uzunçarşılı, **age.** s. 16.

34 **Gülbün-i Hânân**, s. 87.

35 **Umdetu't-tevârîh**, s. 179.

36 Uzunçarşılı, **age.** s. 16, dipnot 3 (Mühimme hükmü).

37 **Gülbün-i Hânân**, s. 87, İnalcık, **agm.**, s. 204 b.

38 Uzunçarşılı, **age.** s. 17, dipnot 2 (Mühimme hükmü).

39 **Gülbün-i Hânân**, s. 87.

40 **Gülbün-i Hânân**, s. 93.

41 **Gülbün-i Hânân**, s. 87.

42 "Yüce Tanrı Fatiha hürmetiyle her ikisine rahmet etsin".

İlk Spor Spikeri Sait Çelebi

TAHA TOROS

Futbol sahalarının bülbülü olarak tanınan ilk spikerimiz Sait Çelebi, ilk spor dergisini de yayınlayanlardandı. Şakacı konuşmalarıyla anlattığı maçları, radyoları başında dinleyen yüzbinlerce sporseverlere zevkli dakikalar yaşatırdı. Dinleyicileri kahkahaya boğan bu espri küpü spikerimiz, dönemine damgasını vuran, kendine özgü bir sohbet adamıydı.

Sait Çelebi, 1897 yılında doğdu. Babası Şamlı Tevfik Bey'di. Üç kardeştiler. Münir ve Refik adındaki kardeşleri –kendisinden çok önce– kendisi gibi, çocuksuz öldüler.

Okuldaki öğrencilik yılları (Çelebi Zâde Sait Tevfik) olarak geçti.

Ailesi, Said'in doktor olmasını istiyordu. Sait Tevfik, bu arzuyla, Askerî Tıbbiye'ye girdi. Ne var ki, bir kadına uygulanan rahim ameliyatı esnasında baygınlık geçirip yere yığıldı! Bu olay, Tıbbiyeyi terk etmesine neden oldu. Hareketli delikanlılık yıllarında –ülkemizde tohumu yeşermeye başlayan– futbola karşı büyük tutkusu vardı. Bu eğilim onda bir bağımlılık yarattı. Yuvarlak topun sürükleyici çekiciliğiyle Fenerbahçe Kulübüne girdi. Kalemi spor olaylarını yazmaya, akıcı dili olayları zevkle anlatmaya elverişliydi. Bu yeteneğiyle, 1924 yılında Paris'teki olimpiyatlara gönderildi. Olimpiyat haberlerini yansıtmaktaki hüneri, o'na şöhretinin kapısını araladı.

Değişik gazete ve dergilerde, spor eleştirmeni olarak, uzmanlığı takdirle karşılandı.

Çıkardığı *Spor Alemi*, bizde bu alanda, ilk izleri kapsayan ünlü dergilerden biri oldu.

1939 yılında, dünyanın en büyük fuarlarından olan New York sergisine, Ahmet Emin Yalman, Vedat Nedim Tör'le birlikte, görevli olarak gönderildi.

Amerika dönüşünde Ankara'ya yerleşti. Önce Kızılay'da Ragıp Soysal Apartmanı'nın altındaki (Ulus Sineması)nı –Ali Cemal ve kardeşiyle– yönetti. Sinema yöneticiliğinde de vukufuyla tanınan Sait Çelebi, daha sonra Sıhhiye'deki (Ankara Sineması)'nın idaresini ele aldı. Ne var ki, yüreğindeki İstanbul özlemini önleyemeyerek, Ankara'dan ayrılıp İstanbul'a geldi.

Birkaç arkadaşıyla, Yalova'daki Termal Oteli işletti. Buradan hayli para kazandı.

Sait Çelebi hareketli bekâr hayatını, 1927 yılında sinemada gördüğü, bir güzel hanımla noktalamıştı.

Hayal olmuş o eski İstanbul sosyetesinin, güzellikleri dillere destan bir ana-kızı vardı. Bunlar, soylu bir aileden gelen Behiye Hanım'la kızı Güzide Hanım'lardı. O günlerin beğenisine göre, kadınlarda aranan güzellik ölçüsü, etine dolgun, tenleri pırıl pırıl, gözleri yakıcı olmalıydı. Sait Çelebi, zaman zaman mikrofonda da kadınlarda aranan güzellikleri böyle anlatırdı!

Sait Çelebi'nin kayınvalidesiyle eşi, kendisinin güzellik telâkkisine tıpatıp uygun tiplerdi!

Kayınvalidesinin ilk eşi –Sadrazam meşhur Keçeci Fuat Paşa'nın torunu– Reşat Fuat Bey'di. Döneminin aristokratlarından ve kültür adamlarından olan Reşat Fuat Bey'le Behiye Hanım tantanalı bir düğünle evlenmişler ve dört oğulları olduktan ayrılmışlardı. Oğullarından ikisi Büyükelçiliğine kadar yükselmişlerdi. 4 çocuk doğurduktan sonra bile güzelliğini kaybetmeyen Behiye Hanım, daha sonra, döneminin tanınmış simalarından Bebekli Mehmet Ali Bey'le evlendi. Tek kızı olan Güzide'yi doğurdu. Anası gibi güzel olan

Sait Çelebi'nin eşi Gizide Hanım (solda), I. Cihan Harbi'nde (yukarda), Çelebi'nin bir karikatürü (altta).

Çelebi, 15 Eylül 1935 günü Kadıköy Stadı'nda Fenerbahçe-Galatasaray maçında

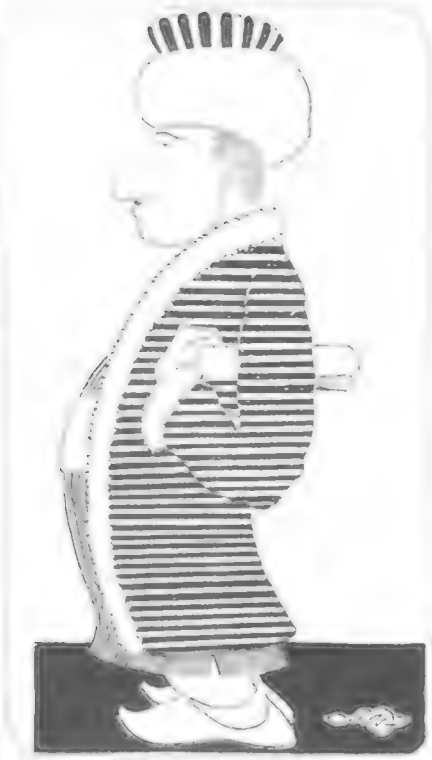

Sait Çelebi maç anlatırken (solda), Çelebi'nin 1924 Paris Olimpiyatları'nı izlerken kullandığı kart (altta). [illegible]: Çelebi ve eşi Güzide Hanım maç seyrederken (en altta)

Güzide, zamanın güzelleri arasında yer aldı.

Anası gibi, genç yaşta evlendirilen Güzide Hanım, mutluluk yüzü göremediği kocasından ayrıldıktan sonra, 6 yıl dul kalmış ve bir gün sinemada gözgöze geldiği Sait Çelebi ile evlenmişti. Dönemin tanınmış kişilerinin huzurunda –Türkiye'nin ilk nikâh memuru– Übeydullah Efendi'nin esprili nasihatlarıyla, 17.1.1927 günü yuvaları kurulan çift, mutluluklara örnek bir yaşam sürdüler.

Sait Çelebi'lerin çocukları olmadı. Ama, ecdaddan kalma 7 yaşındayken Sudan'dan kaçırılarak, 7 altına satın alınan Bacı'nın sonradan doğurduğu– Şirin'i nüfuslarına geçirtip evlat edindiler. Sait Çelebi, ömrünün sonlarına doğru antikalara ve özellikle ünlü ressamların tablolarına düşkündü. Bir küçük müzeyi andıran evinde, 1953 yılında öldü.

İlk mikrofonun futbol alanlarına girdiği yıllarda milletimiz, ondan, esprilerle dolu, heyecanlı maçlar dinlemişti.

Bir Samsun Paketinin Hikâyesi

"Eski Dost, Değişse de Eskimeyen Dost"

TUNCA VARIŞ

Onunla tanışmanız genellikle lise ya da üniversite sıralarına, en geç de çalışmaya başladığınız ilk yıllara rastlar. Bir arkadaş vasıtasıyla tanışırsınız; önce ufak tefek kaçamaklarla yüzeysel, sonra daha derinlemesine bir beraberliğiniz, arkadaşlığınız ve hatta dostluğunuz oluşur onunla. Hep birliktesinizdir artık, hiç ayrılmadan sürer ve sürecektir bu beraber olma durumu. Okulda, bahçede, sınavda, dinlenmede... Evde, kahvaltıda, yemekte, televizyon karşısında... Yolda, trende, vapurda, otobüste... Askerlikte, istirahatte, koğuşta... İşyerinde, tatilde, gezide... Bağda, bahçede, tarlada... Her yerde, her işte, her zaman, hep berabersinizdir. Hani derler ya "bir tek yediğiniz ve içtiğiniz ayrı gider." Ancak gece uyurken ayrılırsınız.

Böylece yıllarınız birlikte geçer; siz de, dostunuz da farkına varmadan yıllarca sürdürürsünüz bu beraberliği. Her iki tarafın da zaman içinde değiştiğini fark etmeden. Aslında yıllar boyunca siz de değişmişsinizdir, dostunuz da.

Arada sırada saçınızı tararken, aynada üstünüzü başınızı düzeltirken bir şey dikkatinizi çeker. Şakaklara ak düşmeye başlamıştır; önemsiz olsa da saçlarda azalma, karın bölgesinde artış olmuştur. Göz altları dolgunlaşmış ve cildinizde tek tük noktalar belirmektedir. "Amma da değişmişim" der geçersiniz o anda. Sonra bir gün aile albümünüz elinize geçer, çocuklarınız ve eşiniz yanınızda, sayfaları çevirmeye başlarsınız... Bebekken siz, çocukken siz, ilkokulda siz, ortaokulda siz, lisede siz, üniversitede siz, askerlikte siz, ilk işyerinizde siz, ikinci işyerinizde siz ve gelecekteki eşiniz, evlilik töreninizde siz ve eşiniz, siz ve eşiniz evde, siz ve eşiniz tatilde, plajda siz ve eşiniz ve de birinci çocuğunuz, ilk arabanız, ilk yurt dışı gezinizde siz ve eşiniz, arabasında ikinci çocuğunuz, anne ve babanız üçüncü torunlarıyla, ilk çocuğunuz ilkokulda... İşte böylece, ondokuz ya da yirmi adet fotoğraf sizi size ve de sizlere gösterir, tanıtır.

Dostunuz da değişti elbette ve onun uğradığı değişikliklere gelince... Bu arada dostunuzun aile albümünü de biz ele geçirdik ve sizlere sunmak üzere sayfalarımıza taşıdık. Nereden, nereye... Merak ediyorsanız gelin bizimle birlikte o "kadim" dostunuz "Samsun"un yaşamını, yıllar içinde geçirdiği değişiklikleri izleyin.

İşte sevgili dost "Samsun"un hayatı.

Şimdi, tarih sırası ile "Samsun" tiplerini anlatmadan önce biraz geri dönelim ve bu markanın artık hiç hatırlanmayan atalarını tanıyalım.

1. Türkiye Tütünleri İnhisar İdaresi" ibaresi taşıyan bu teneke kutu Cumhuriyet döneminin ilk "Samsun" sigarasının kutusudur. Yazılar eski harflerle olduğuna göre 1928 öncesi bir yıla ait olacaktır. En yukarıda, ortada, yaldızlı zeminde "Türk" diye yazılmıştır. Altta sarı zeminde ise "20 adet, ziyanasız (uçsuz), kalın sigara. Elli kuruş" ibaresi yer almaktadır. Daha altta, ortada, pembe zeminde marka yer almaktadır: "Samsun."

2. 1940'lı yıllara ait bir "Samsun" paketi. Elbette filtresizdir. 20 sigaralık bu kutuda kalın (oval şekilde yassı) ve yaldızlı uçlu sigara bulunmaktadır. Paketin yan tarafında fiyatı "Müdafaa vergisi dahil, 40 kuruş" yazmakla birlikte gerçek fiyatı sonradan yapıştırılmış etiketin belirttiği gibi 29 kuruştur.

3. Aynı dönemin, aynı tür sigarası için yapılmış 25 sigaralık teneke kutu. Bugün artık pek rastlanmayan durum sözkonusudur. Osmanlı döneminin son yıllarında ve Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında piyasada 25,

50, 84, 100, 120 sigaralık paketler oldukça sık bulunan sunuş tarzıydı.

Yine "Samsun" paketlerini tanımaya devam edelim.

4. Türkiye'nin ilk filtresi piyasa sigarası olarak 150 kuruşluk bir fiyat ile yaşantımıza giren 85 mm.'lik "Samsun" ile ilk tanışmamız 1958 yılındadır (no. 4). Onunla o yıllarda arkadaşlığa başlayanlar bugün artık orta yaşlılık döneminin son yıllarında bulunmaktadırlar, eğer hâlâ o "kadim" dostun ters bir azizliğine uğramamışlarsa. İlk filtreli "Samsun" paketinin üzerinde görünen iki tütün yaprağından oluşan demet tam ortadadır ve aşağıya doğru bakmaktadır. Marka uzun ve tırnaklı harflerle yazılmıştır. İstanbul'da Maltepe Sigara Fabrikası açılıp "Maltepe" isimli arkadaşı doğana dek on yıldan uzun bir süre piyasanın tek hakimi oldu. Filtreli "Yeni Harman" ve mentollü "Çamlıca" onu oldukça uzaktan izliyorlardı.

5. Sonunda, dostumuzun görüntüsündeki ilk değişiklik gerçekleşti ve "Samsun-216"nın marka yazısı yerli üretim paketlerde de uygulandı. Tütün demedi 'no. 4'teki demet, "Samsun" marka yazısı ise' no. 7'deki türdendir. 1970 ile 1971 yıllarında çok kısa bir süre, geçiş dönemi olarak, piyasada bulunmaktaydı.

6. 1972'den itibaren paketin görüntüsü son durumunu almıştır. Eski tütün demedinin yerini yenisi almıştır, "Samsun-216"nın üzerindeki demet ve yazı stili aynen alınıp uygulanmıştır. Markanın altındaki yazı da Türkçe "filtreli" olmuştur. Görünen örnekte tütün yapraklarının damarları kırmızıdır; ancak çeşitli dönemlerde bu damarlar mavi ya da kahverengi olarak da basılmıştır.

7. 60'lı yılların sonunda Tekel'in de ortak olduğu Tabacs Turcs S.A. İsviçre'de uluslararası piyasaya yönelik olarak, Türkiye dışında satmak üzere bir "Samsun" sigarası üretti. Bu sigara yurdumuzda "Samsun-216" diye tanındı. Üretimindeki titizlik ve harmanında kaliteli tütün kullanılması bu sigaranın tutunmasının başlıca nedenleri oldu. Bu paketin üzerinde yer alan ve iki tütün yaprağından oluşan demet daha değişiktir ve yukarıya doğru bakar. Marka daha dolgun ve tırnaksız harflerle yazılmıştır. Markanın altında sağ tarafta yaldızlı ince harflerle "filter" (filtre) ibaresi yer alır. Kırmızı alan paketin alt yarısına kadar azaltılmıştır. Bu paketin görünüşü daha sonraki yıllarda Türkiye'de üretilen "Samsun"ların görünüşünde belirleyici unsur oldu.

8. Yurt dışında, İsviçre'de Türk sigarası üreten ve Tekel'in de ortağı olduğu Tabacs Turcs S.A. 1982'de buruşmaz karton pakette bir "Samsun" türünü uluslararası piyasaya sundu. Markayı değişik, uzunca harflerle yazarken altına yaldızlı ince harflerle "International" ibaresini ekledi.

9. 1984 yılında yabancı sigaraların Türkiye'ye ithalatına izin verilince hem tamamen yabancı markalar ge-

60'lı yıllarda Hayat *dergisinde yayımlanan bir Samsun ilânı*

1
2
3

4
KING SIZE
SAMSUN
FILTER
4
SAMSUN
5
SAMSUN
11
SAMSUN
12
SAMSUN
13
SAMSUN
LIGHTS

6

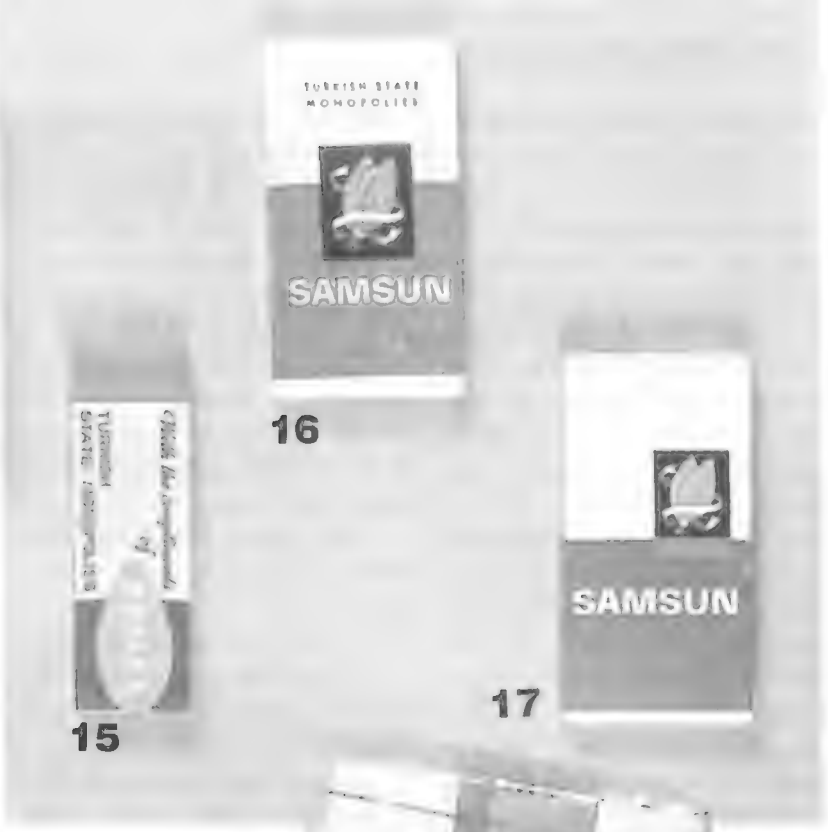

16

15

17

18

7 8 9 10

tirildi, hem de TEKEL'in yurt dışında imal ettirdiği markalar vitrinlerde görünmeye başladılar. Yabancı sigara statüsünde getirilip satılan bu "yabancı yerli" sigaraların görünüşleri de duruma uygun olarak değiştirildi. No. 8'deki "Samsun International" de bizde alışılmış ve tanınmış bir isime benzetilerek "Samsun-216" diye özellikle Türkiye'ye yönelik olarak üretildi. Elbette yan taraflardaki yazılar artık İngilizce değildi.

10. 1979-80 yıllarında ortaya çıkan sigara kıtlığı sanırım hâlâ hafızalardadır. O günlerde Bulgaristan ve Yugoslavya'da fason olarak "Samsun" sigarası üretiliyordu. Ancak 1982 yılında durum tam tersine dönüp dışarıya satılması için "Samsun" üretimine girişildi. Bu paket her bakımdan 'no. 7' gibidir. Ancak 'no. 7' İsviçre'de üretilirken 'no. 10' Türkiye'de Ortadoğu'ya ihraç gayesiyle yapılmıştır. Sigaranın bandrolünde ay-yıldız fark edilmektedir. Bandrolde ayrıca "Turkish State Monopolies" (Türk Devlet Tekelleri) ve "Export for Middleeast" (Ortadoğu'ya ihraç) ibareleri yer almaktadır.

11. 1989 yılında özellikle Türkiye'deki iştahlar kabartan tüketime yönelik olarak üretilen, yanlarında Türkçe yazılar bulunan, buruşmaz karton paketli, 100 mm.'lik "Samsun-216. Gold" sigarası. Uluslararası markalar giderek azalan sigara tüketimini yeniden canlandırabilmek için daha gösterişli paketler içinde, daha hafif, daha az zararlı olduğu ileri sürülen sigaralar yapmaktadırlar. Bu akımın Tabacs Turcs S.A. tarafından İsviçre'de Türkiye'ye yönelik olarak üretilen bir örneği bu sigaradır. Artık üretilmemektedir.

12. 70'li yılların ortalarında uluslararası eğilimlere uygun olarak 100 mm.'lik ilk sigaralar yapılıp satılmaya başlandı ve bu modadan "Samsun" da etkilendi. 85 mm.'lik paketin beyaz alanları biraz uzatılarak kompozisyonun kalanı bu yeni türün paketinde aynen korundu.

13. 1990 yılından itibaren yine yabancı sigara statüsünde ithal edilen, İsviçre'de üretilen, hafif içimli, 100 mm.'lik "Samsun-216. Lights" paketi. Artık yapılmamaktadır.

14. 1971 yılında Japonya'nın Osaka kentinde düzenlenen Dünya Fuarı'nda satılmak üzere hazırlanmış olan "Samsun" sigarası. Tütün demedi eski şekli, marka yazısı ise yeni şekli ile yer almıştır. Demedin üstünde "King Size" (85 mm. uzunluğundaki sigaraların uluslararası adı) ve en altta "Filter" (Filtre) ibareleri görünür.

15. Çeşitli uluslararası ilişkilerde, özellikle yabancılara ikram edilmek üzere hazırlanmış 3 sigaralık kutu.

16. Yine ikram edilmek üzere, 5 sigaralık kutu. Türk Hava Yolları uçaklarında dağıtılmaktaydı.

17. İsviçre'de üretilen "Samsun-216"nın (no. 7) piyasaya verildiği günlerde halka dağıtılan, "Echantillon de dégustation" ya da "Degustationmuster" yani sigaranın denenip tanınması için yapılan 5'li görüntüsünde 3 sigaralık kutu.

18. 1984 yılında çok kısa bir süre için, çok kısıtlı bir sayıda ve pek az marka üzerinde (Samsun, Tokat ve Bitlis) "Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir" ibaresi yer aldı. Niçin böyle bir şey yapıldı, neden hemen bırakıldı? Kimse bilmez, erenlerin hikmetinden sual olunmaz.

İşte böyle... Dostumuz "Samsun"un 1925 yıllarından başlayarak 1995'e kadar geçirdiği değişiklikleri, büründüğü kılıkları, sürdürdüğü yaşamı elimizden geldiği kadarıyla, sizlere aktardık.

Teknolojik gelişmeler daha değişik harmanlı, daha albenili sigaralar üretme olanağı sağlamış ve kişilerin sigara içme zevkini etkilemiştir. Böylece no. 1, 2 ve 3'te gördüğümüz sigaralar devirlerini tamamlayıp aramızdan ayrılmışlardır. No. 11 ve 13 ise piyasada var olduğu tahmin edilen bir talebi karşılamak üzere son yıllarda biraz da acele ile üretilmiş ve piyasada, dost meclislerinde gereken ilgiyi görmediklerinden bizi bırakıp gitmişlerdir. No. 4 yerini no. 5'e bırakmış, o da kısa bir süre sonra no. 6 gelince ortadan kaybolmuştur. No. 8 ise yerini no. 9'a kaptırınca darılıp gitmiştir. Körfez krizi sonuçları nedeniyle Ortadoğu'ya giriş yolları tıkanan no. 10 en azından şimdilik kaydıyla dinlenmeye çekildiği için ortalıklarda dolaşmamaktadır, ancak son günlerde Kafkasya taraflarında görüldüğü rivayet olunur. Osaka Dünya Fuarı'nda ülkemizi temsil etmek üzere görevlendirilen no. 14 ve Devrimler Tarihi okutmanı olan no. 18 görevleri bitince kızağa çekilmiş, bir daha görev alamadıkları için ortalıkta dolaşmaz olmuşlardır. Yine geçici görev yüklenen no. 15, 16 ve 17 kod adlı küçük kardeşler de sürekli olarak dostluk kuramadığımız aile fertleridir.

Böylece ilişkilerimizi sürdürebildiğimiz "Samsun"ların başında, yaş açısından küçük kardeş olmasına karşılık uzun boylu, uzun filtreli, 100 mm.'lik no. 12 gelir. Daha sonra dostumuzun İsviçre'de yaşadıkları için Avrupalı diyebileceğimiz kardeşleri no. 7 ve 9 ile arkadaşlık edebilirsiniz, ancak serde Avrupalılık olduğu için kendilerini biraz pahalıya satarlar.

Ve... İşte sonunda, kendisiyle başbaşa kaldığımız, eski dost, eskimeyen dost.... Alkışlarınızla... No. 6... "Samsun"

Bitirmeden önce şu son noktayı da belirtmeme izin verin: Dostumuzun yan tarafında 1981 sonu ile 1982 başlarında "Dikkat, sağlığınıza dokunur" diye bir ibare yer alırdı. Bugün aynı yerde "Sigara (dostunuz) sağlığa zararlıdır" yazmaktadır. İyi, güzel de, "Gülü seven dikenine katlanır" diye bir başka söz daha vardır, ardına sığındığımız.

Nice dikensiz günlere, kalın sağlıcakla.

Toroslar'da Bir Macar Köyü

CEMİL ÖZTÜRK

Köylerimizin Adları, kitabında Macar "/Madjar/, Antalya'nın Serik ilçesine bağlı, Gebiz nahiyesinin on dokuz köyünden biridir" denildiği halde, Amerika'da yaşayan Macar araştırmacısı Dr. İspav Ferenc, burayı güçlükle bulduğunu söyler.[1] Köyde çektiği fotoğrafları ekleyerek yazdığı yazı, 1981 yılında Budapeşte'de yayımlanınca, bizim Macarköye Macaristan'da büyük ilgi uyanır.[2]

Köyle ilgili pek çok soruya açıklık getiremeyen yazar, 1983'te bölgeye bir daha gelir. "Yeniden Türkiye Macarları Arasında" başlıklı yazıyı aynı yıl, *Élet és Tudomány* (Bilim ve Yaşam) adlı dergide yayımlar. "Türkiye'de bulunan bir köy halkından, atalarının oraya 450 yıl önce, Macaristan'dan göç etmiş olduklarını öğrendiğimi bildirmiştim. Bugün resmi adı Gebiz-Macar olan bu yere ben 'Macarköy' diyeceğim. Acaba o köylüler, oraya göç mü ettiler; yoksa taşındılar mı?" sorusunu soran araştırmacı yazısını şöyle sürdürür: "Yeni ülkelerinde çobanlığı seçen Macarköylüler, bölgeye yöredeki Yörükler gibi uyum sağlamışlardır. Bilimin 'Transhumans' adıyla tanımladığı bu yaşamın özü şöyledir: Sürüyü yazın yüksekteki serin yaylalarda tutarlar; çünkü mal böyle sağlıklı ortamda iyi gelişir. Bu uğraşın karşılığı, süt ürünlerinin, yapağının ve yaz sonunda kesimi amaçlanan semirmiş hayvanların etinin değerlendirilmesiyle alınır.

Eylül ayında, havalar soğumağa yüz tutunca çobanlar çadırlarını sökerek develerine yükler; sürüyü önlerine katıp deniz kıyısındaki ovaya inerler. Baharın gelişi burada beklenildikten sonra, Mayıs'ta dağların karı erivip önceki yaz hayvanların kütleştirdiği otlar yeniden uzayınca, çadırları gene develere yükleyerek, gerisingeriye on günlük yoldan dağlardaki yaylalara çıkarlar.

İlk gezimde kıştı. Karakoyunlu aşiretini ovadaki Macarköy'de görmüştüm. Bu ikinci gidişimde onları, yüksek serin dağlardaki yaylalarında izleyecektim. Kısa mektubumun karşılığını beklemeden, birinci yazımın çıktığı dergiyi yanıma alıp Temmuz'da Macarköy'e gittim. Kaldırıma dizili sandalyelere oturup birlikte çay yudumladığımız kişilere, kendilerinden söz eden yazıyı gösterince anlamasalar da tanıdık yer ve yüzlerin bulunduğu dergiye hepsi ilgiyle baktı. Yarısı boşalmış köyde, benim aradıklarımın Çayır Yaylası'nda yazlıkta olduklarını öğrenince, zaman yitirmeden yola düştüm.

Bir sonraki gün, öğle üzeri saat dört sularında çayımı Amanas'ta içtim. Getirdiğim yazı burada da işe yaradı. Resimlerdeki herkesi tanıdılar ve ertesi gün sabah erkenden Bayram adlı bir köylünün Karakoyunlular'ın bulunduğu yaylaya gideceğini söylediler. Şafakta yola çıktık. Aştığımız kırlarda, karstlaşmanın pek değişik örnekleri vardı ki, bunların en güzelinin eskiden çok azametli bir mağara olduğu anlaşılıyordu. Bunun kalıntısı yüksek kemerli bölüm, fırtınalı havalarda koyun sürülerine sığınak oluyor, az da olsa onları soğuktan koruyordu. Bu yüksek vahşi dağlarda, dev gibi sedir ve karaçam ağaçları göğe uzanıyor. Saat ona doğru konaklayıp kısa bir süre dinlendiğimiz kara çadırda bize katılan eşeğe binmiş bir genç, sırt çanta-

1 **Köylerimizin Adları**, (İstanbul: Hilal Matbaası, 1928) s. 132.

2 Dr. İ. Ferenc'in bu yazısı **Élet és Tudomány** (Yaşam ve Bilim) adıyla Budapeşte'de yayımlanan derginin 1981'deki 49. sayısında çıkmışsa da elde edip okuyamadık.

Gebiz'de bir aile (Élet es Tudomány dergisinden)

mı alınca, yolun geri kalan bölümünü daha az yorularak yürüdüm.

Bir obadan diğerine geçe geçe, öğle yemeği yediğimiz bir topluluğun yanıma kattığı bir çocuk beni aradıklarının taburuna ulaştırdı. Hoşbeşten sonra, erkekler bir halıya oturduk, kadınlar çay getirip ikram ettiler. İlk makalemin bulunduğu dergi burada da elden ele dolaştı. Konuşup gülüşerek tüm resimleri tanıdıklarını belli ettiler. Sırtında kepeneğiyle çektiğim yaşlıca bir adamın resminin incelenmesi sırasında, yanımda, yöremde oturan çobanlar; "Yalnız dost değil, kardeşiz de" dediler.

Pek çok göçer obası gibi burada da mesken, bir çadır ya da duvarı harçsız taştan örülme bir kulübeden oluşuyordu. Eşi Bulut ve küçük iki çocuğuyla kulübede oturan Abdurrahman Çelik'in konuğu oldum. Çantamı içeriye koyarak dışarı çıkıp çevreyi dolaştım. İki kadın dinlenmekte olan sürüden kovalarla süt sağıp döndüler. Getirdikleri sütü bir bezden süzüp, açıktaki ateşe oturttukları kazanda kaynattılar. Yine bu kadınlar açıkta, yanyana yaktıkları iki ocakta akşam yemeğini pişirdiler. Ortalık kararmaktayken, ayakkabılarımızı çıkarıp kulübeye girdik. Sofraya konulan ilk yemek büyükçe bir tastaki çorbaydı. Suluca sütlü bir yemeğin ardından bizde Tuna ötesinde yapılan "smarni" benzeri dolma vedik. Bizimkinden farkı, daha iyi gitsin diye yanına terevağı konulmuştu. Arada ayran, en sonunda da çay içilerek öğün tamamlandı.

Sofrayı topladıktan sonra, yerdeki halının üstüne yatakları yayan kadınlar, ağır yorganlarla kalın yün battaniyeler çıkardılar. Sıranın sonundaki –konuğa uygun– yer benimdi. Sabah kalktığımda kadınlar yine çalışıyor, ev sahibi bey ise kendisini sürekli benimle olmak zorunda sayıyordu. Beni akşam ilgilendiğim develerin yanına götürdü. Bunlar koyunlar gibi bir çoban gözetiminde oldukça yükseklerde otluyorlar.

Çayır Yaylası'nda yaklaşık 250 nüfusun barındığı elli çadır bulunmakta. Çadır başına düşen ortalama hayvan sayısı 150 koyun, 100 keçi, iki eşşek ve iki köpek. Hayvanların yanına giderken tüfek götürdükse de kurtla karşılaşmadık. Yayla sakinleri haftada bir kez Amanas pazarına inip süt ürünlerini satıyorlar..."[3]

Yazıda, göçer çoban halkın konutu sayılan çadır ya da kulübe, yapıldığı malzemeden kapladığı alana değin ayrıntılı bir şekilde tasvir ediliyor. Zemininde halı serili olduğu için buralara avakkabısız girilmesi, sabah kalkılınca yatak yorganın özenle toplanıp bir kenara yığılarak üzerinin halıyla örtülmesi, evin bir köşesinde duran basit halı tezgahında kadınların boş zamanlarında halı dokuması, yine bu halılardaki çok güzel bezemeleri onların Tanrı vergisi bir yetenekle kotarabilmeleri, yabancı konuğa ilginç gelen gözlemleridir.

Macar araştırıcının yazdıkları arasında şunlar da vardır: çadır ve kulübelerin üstlerinin naylonla örtülmesi yağmura karşı yerinde bir önlemdir. Penceresiz bu yapılarda herhangi bir mobilya yoktur. Pek çok konutun hemen yanında yine taştan örülme, oval zeminli konik fırınlar, Macar çobanlarının sazdan yaptıklarına benzer. Ekmek, yemek pişirilen bu küçük yapıların yanında bulunan açık yer ocakları daha sık kullanılır. Karşılıklı konulmuş taşların arasında yakılan ateşin üzerine kazan, tencere, tava oturtulup süt kaynatılır, yemek pişirilir. Zaman zaman bir saç kapatılıp üstünde yufka ekmeği yapıldığı da olur. Bunlardan konuğu olduğum evin önünde de var-

3 Dr. İspay Ferenc, **Újra a Törökországi "Magyarok" Kozött** (Yeniden Türkiyeli "Macarlar" Arasında), **Élet és Tudomány** (Yaşam ve Bilim), Budapeşte 1983, sayı: 32. s. 1010-1012.

dı ve bir kız yere oturmuştu. Yanındaki yayvan kapta hamur duruyor, bundan kopardığı yumruk büyüklüğündeki topakları öbür yanındaki naylon leğendeki una batırarak uğralıyor, ardından yassılaç tahtasına koyup oklavayla yassıltıyor; evire çevire biçimlendirdiği yuvarlak, ince yufkayı yine oklavasıyla altında ateş yanan kızgın saca doşturordu. İkinci bir kadın, elinde kılıca benzeyen pişireç tahtası, ekmeğin altını üstüne getirdikten sonra, piştiğini gördükçe pişireci altına sürüp kaldırarak, yanındaki yere yayılı ekmek bezinin üstüne yığıyordu.

Macaristan'da yayımlanan Elet és Tudomány *dergisinde yeralan Gebiz-Macar köyünden bir görünüm.*

Sütün pişirildiği kazan, öteki pek çok kap kacak arasında büyüklüğüyle göze çarpsa da el yüz yıkamak gerektikçe hemen uzanılan kapların başında ibrik var. Birisi gelince, "Çay ister misin?" sorusu sıkça sorulduğundan, çabucak çay demleyebilmek için, su dolu bir çaydanlık sürekli ateşte tutuluyor. Kullanma suyu derin olmayan kuyu ya da oluklardan, içme suyu da uzak bile olsa kaynak yerlerinden getiriliyor. Bugün de kullanılan tulumla su taşımak kadınların, başlıca olarak da genç kızların görevi.

Yayladaki Yörüklerin yaşam biçimleri hızla değişiyor. Yusuf, koyunlarını on günlük göç yolunda yürütmek yerine, Macar'dan Amanas'a kamyonlarla taşıtıyor. Çadırında modern bir tüpgaz ocağı var. Üstü açık bir yerde duran ocağın yan duvarları kar gibi beyaza boyalı. Haberleri pilli radyodan dinliyor. Yeni sağılmış sütün kaymağını, santrifüj makinesiyle ayrıştırıp, hayvanlarının sağlığını ecza biliminin son ürünleriyle koruyor.

İslam dinine sadık Yörükler arasında sürekli namaz kılan bir kişi gördüm. Başka İslam ülkeleri kadınlarında gözlediğim kaçgöç, bura kadınlarınca bilinmemekte. Gözalıcı çiçek desenli giysilerinin biçimi iyi. Giydiklerini yakıştırmasını biliyorlar. Yaşamın başlangıcındaymış gibi doğal koşullarda yaşadıkları halde, herkes temiz ve bakımlı. Doğal olmayan en küçük bir koku dahi hissedilmiyor.

Ayrılık sabahı uyandığımızda eşsiz bir güneş doğmuştu. Tanıdık herkes teybime birkaç söz söyledi. Vedalaşmamız duygulu oldu. Ev sahibimin hanımı modern çağda yaşadığını unutarak, elimi öpüp alnına koydu. Kayalık dağ sırtından yokuş aşağı inerken geriye dönüp onlara bir göz attım. "Kardeşlerim" taşlı bayırdan yalpalayarak uzaklaşışıma içleri titreyerek bakmaktaydılar..."[4]

İ. Ferenc, Gebiz-Macar halkının buraya ne zaman, nereden ve niçin geldiğini aydınlatamadı, ama uyandırdığı merak devam etti. 1992 yılı Haziran ayının başında iki Macar gazetecisi İstanbul'da, Macarköy'e gitmek için kılavuzları olmamızı isteyince otomobillerine bindik. Yol boyu Anadolu'yla ilgili söylenenleri anımsadık. C. Külebi'nin;

Yurdumuz uçsuz bucaksız
Gökte yıldız kadar köylerimiz var.

dizelerini mırıldanırken, kurşunsuz benzin tüketen turbo motorlu araba neredeyse dakikada bir yerleşim yerini geçmemize neden olduğundan, ne yurdumuzu büyük, ne de köylerimizi yıldız sayısınca çok bulmadık.[5] Yabancı konuğun biri aracı sürer, diğeri uyuklarken, öncekine benzer şiir-

4 Aynı yazı.

5 Cahit Külebi, **Bütün Şiirleri** (İstanbul: Adam Yayınları, 1993) s. 185.

Macaristan'da köyleri hakkında çıkan yazı ve Gebiz-macar'lılar.

lerle içli dışlılığı sürdürdük:

Çık hele Anadolu'ya
Kamyonlarla gel, kağnılarla gel gayrı,
O kadar uzak değil.

Dağlarca haklı, artık yollar da araçlar da daha iyi.[6] İstanbul-Antal- arasını birkaç saatte aşıp, "Gebiz'de kalacak yer bulamayabiliriz" dive. E. Çelebi'nin adını "Serek" dive yazdığı Serik'de geceledik.[7] İlçe sanki veniden kuruluyor. Yığınla yeni yapı. Ortalık ışırken canlanan gürultüden uyanıp erkenden Gebiz'in yolunu tuttuk.

Macar'ın bağlı olduğu Gebiz, seyrek yerleşimli küçük bir yer. Buradan yedi yüz metre kadar uzaktaki hafif bir tepecikte kurulmuş Macar'ın hemen arkasında Toroslar yükseliveriyor. Antalya ovasının uzantısı durumundaki yörenin toprağı ekim dikim için iyi. Bağ bahçe çok. Pamuk, üzüm, narenciye, zeytin ağaçlarını seyrek de olsa yükseklerde orman ağaçları kuşatıyor.

Sürüsü olanlar yaylalara çıktığından, Gebiz'in merkezi durumundaki pazar yeri o sabah cansızdı. Buraya doğru bakan ön cephesi tümüyle açık, bir kahveye oturtulduk. Önceden gelip gidenler nedeniyle köylüler Macarlara alışmışlardı. Sıkça yenilettikleri çayların sıcaklığına içeriye dek uzanan güneş de yardım edince, karşılıklı konuşmalar iyice ısındı, ancak bunlardan amaçlananların öğrenilemeyeceği anlaşılınca, belediye başkanı Halis Küçükateş'in makamına uğradık. Başkan bizi, 1937'de "Macar değirmeni" adıyla tescil edilen, ancak sahibinin kimliğini bilmediğini söylediği, kalıntıya götürdü. Yapıdan arda kalan duvar bölümlerinin herhangi bir özelliği yoktu.

"Gebiz'e ilk gelenler Hristiyan idiyse bir ipucu bulabiliriz" umuduyla gittiğimiz mezarlık, yöredeki başka köylerinkinden değişik değildi. Belki devşirme, az bezeli, yazısız, eski birkaç mezar taşı dışında ilginç nesne yoktu. Belediye başkanının, bir zamanlar halkı zengin olduğu için, "Ağalar köyü" de denildiğini anımsattığı Macar'ın içine girilince evlerin eskiliği, haraplığı ilk bakışta anlaşılıyor. Giriş kapılarının yanlarıyla, pencere önlerine yerleştirilmiş değişik kaplardaki çiçeklerin güzelliği, ağaçlardaki kuşların cıvıltıları yoksul görünüşlü bu köy ortamını yine de sevimli kılıyordu.

Gebiz-Macar'ın halkı iyice uyanmış. Herkes daha iyi koşullarda yaşamak istiyor. Gebiz Lisesi'nde okuyan gençler kütüphaneleri olmamasından yakındılar. Kitap gönderme sözümüzü şu ana değin yerine getirebilmiş değiliz.

Dış görünüm bakımından köy halkını ikiye ayırmak olası. Kesin olmasa da kimileri kısa ya da orta boylu. Esmer, kara gözlü çok. Diğerleri orta ya da daha uzun. Sarışınla kumral arası, yeşil gözlü olanlar epeyce. Sonuncular için, "İşte bunlar Macar olabilir" diyen konuk gazetecilerin söylediklerini kendilerine çevirdiğim herkes, "Hayır biz Türk'üz, yalnız köyümüzün adı Macar" diyerek gülümsedi. Nüfus cüzdanında, "Doğum yeri Macar" - yeni verilenler de Gebiz - yazan Mesut Karagöz, Macarlar köylerine gelip gitmeye başlamadan önce bunu merak etmezmiş. Şimdilerdeyse en azından, "Macar turistler gelir de köyümüzde yaşam canlanır mı?" umudunda.

Kılavuz olup çevirmenliklerini yaptığımız Macar gazeteciler yurtlarına dönünce, aylık bir dergide, 1993 Eylül'ünde, köyde çektikleri fotoğraflarla bezeyerek, "Güney Anadolu'da Kardeş Köy Arayışı" başlıklı bir yazı yazdılar. Bu makale şöyle başlıyor: "Yeryüzüne dağıldıktan sonra, şurada burada bir araya gelen serpintilerimizin oluşturduğu küçük adacıkların sayısını biliyor muyuz? Kafkaslardan Batı Avrupa'ya değin halkımızın adını taşıyan yerler var. Ülkemizden çok uzaklarda Macar yerleşimi bulunduğundan söz eden efsaneler duyuyoruz. Ara sıra bunları bilimin kanıtladığı bile oluyor. Son yıllarda ortaya çıkmış söylentilerden bi-

6 Faz. H. Dağlarca, **Toprak Ana** (İstanbul: Tüm-zamanlar Yayıncılık, 1993) s. 160.

7 **Evliya Çelebi Seyahatnamesi** (İstanbul: Devlet Matbaası, 1935) c. 9, s. 291.

rini daha doğrulayabilir miyiz diyerek, Torosların eteğindeki Macarlık duygusu taşıyan Türklerin arasına gitme yorgunluğunu göze aldık..."[8]

Macarköy'ün az dışında, bağlar bahçeler arasındaki konağımsı bir evde yaşayan, çocuklarını üniversitelerde okutup yuvadan uçurmuş; "kendi deyişiyle "Ununu eleyip eleğini asmış" yaşlı ve deneyimli Mahmut Gebizli için, "Macarköy'ünün geçmişi konusunda bilgilidir" denilince kalkıp yanına gittik. "Kendim Tekelioğlu Ali Bey soyundanım; ama eşim Naciye onlardan. Bunun için Macarları sever, incinirlerse üzülür, iyi olurlarsa seviniriz..." Naciye nine de beyini doğrularcasına, "Büyüklerimizden işitirdim; biz Macarmışız, ancak bu köye nereden ve niçin geldiğimizi kimseden duymadım" tarzında görüş belirtti.

Mahmut Gebizli'nin anlattığı söylentilere göre, "Timur Anadolu'ya yürürken önünden kaçan küçük bir Türk boyu Kafkaslara yaklaşınca ikiye ayrılıp biri Macaristan'a giderken, diğeri Anadolu'yu aşıp Gebze yakınında bir köy satın alıp yerleşmiş. Ancak nedense buradan da kalkıp güneye inerek Macarköy'e gitmişler, adına da Gebze'nin anısına Gebiz demişler. Burayı benimsemiş olmalılar ki kolun Macaristan'daki kesimini de yanlarına çağırmış, bunlar gelince, yöredeki Kaçarlar ve Yörükler kendilerini 'Macar' diye nitelemişlerdir. İkinci bir olasılık da sonuncuların arasında Macaristan'da dost edindikleri Macar aileler vardı ki işte onlar, eskiden 'Ağalar' şimdi 'Macar' köyünün halkını oluşturmuşlardır. Yine nedenini bilmiyorum; ama Antalya'nın bir ilçesi Gazipaşa'nın semtlerinden birine de Macar mahallesi denir."

Timur'un Anadolu'ya geldiği 1400'lü yıllardan çok daha sonra yazılan E. Çelebi Seyahatnamesinde adı Gekbeziye olan Gebze'nin yine bu eserde geçmeyen Gebiz'e etkisi düşünülemez.[9] Kaşgarlı sözlüğünde "pamuk" anlamına gelen "kebez" sözcüğü bulunmaktadır.[10] Bunun kebez>gebez>gebiz tarzında değişebileceği dilbilim bakımından kolay açıklanabilir ve pamuk ekilen bir vere, oraya gelen Türklerce ad olarak verilmesi daha tutarlıdır. Söylentinin gerçeğe uzak bir başka yönü de küçük bir aşiretin o günün siyasal koşullarında onca tehlikeli yolları geçip birinin Gebze'yi, diğerinin Macaristan'ı bulmasının güçlüğüdür. İşin en olanaksız görünen yanı da Macaristan'dan kalkıp Gebiz'e ulaşmaktır. Daha İstanbul'un bile fethedilmediği bir dönemde Anadolu'ya geçiş nasıl gerçekleşti?

Bu düşüncelerle, Gebiz'in bir köyüne niçin "Macar" denilmiş olabileceğini araştırmayı Antalya kütüphane ve yerel gazetelerine yönelttik. Kütüphanelerden bir şey çıkmadı. Gazetelerin yönetim odalarında, "Köyün adı Macar; ama Macar yok" diyenler olduğu gibi, "Macarlar o köye sonradan değil, bölgedeki başka Türk topluluklarıyla birlikte geldiler. Zamanla da çoğunluğa karışıp Macarlıklarını unuttular" benzeri sözler söyleyenler oldu.

Hürses gazetesinde karşılaştığımız bir bey ise, "Gebiz-Macar halkının menşei, İmre Thököly (1657-1705) Türkiye'ye sığındığı sırada, maiyetinde bulunan askerlerle aileleridir. Thököly İzmit'te yaşarken askerleri de yakındaki Gebze'de yer bulmuşlarsa da sonradan nedense Gebiz'e taşınmışlardır. Gebiz ile Gebze'nin bağlantısı işte bu nedenledir. Yanılmıyorsam bu konudaki bir yazı, Antalya'nın yerel gazetelerinden *Şelale*'de 1960'ta çıkmıştı."

Gittiğimiz kütüphanelerde ve *Şelale*'nin matbaasında 1960 yılının nüshaları bulunmadığından bu söylentileri belgeleyemedik. Ancak, Macar kardeşlerimizin Gebiz-Macar'da oluşturduğu küçük adacığın İmre Thököly ile ilişkisi, her söylentiden daha akla yakın görünmektedir.

Gebiz-Macar köyünde bir mezartaşı

8 **Kunkovács László, Magyarok Világlapja** (Macarlar Dünyası Dergisi), Budapeşte: 1992, sayı: 9, s. 14.

9 **Evliya Çelebi Seyahatnamesi** (İstanbul: Devlet Matbaası 1935) c. 9, s. 7.

10 Kaşgarlı Mahmud, **Divan ü Lügati't-Türk Dizini**, Yayınlayan Besim Atalay (Ankara 1943) s. 289.

KOLEKSİYONCUNUN DAĞARCIĞINDAN

DAVİD OİSTRAKH'IN KEMAN RESİTALİ

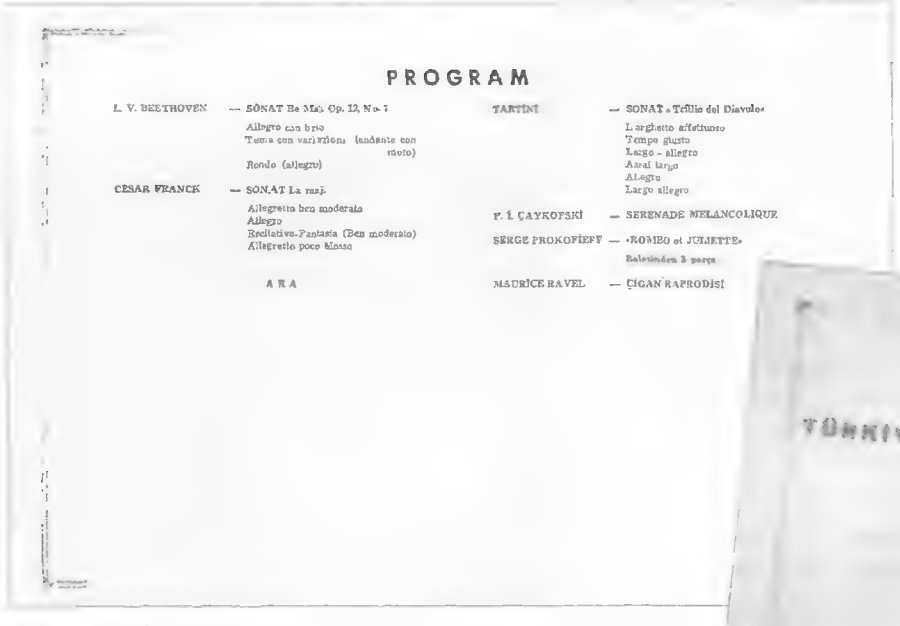

PROGRAM

L. V. BEETHOVEN — SONAT Re Maj. Op. 12, No. 1
Allegro con brio
Tema con variazioni (andante con moto)
Rondo (allegro)

CESAR FRANCK — SONAT La maj.
Allegretto ben moderato
Allegro
Recitativo-Fantasia (Ben moderato)
Allegretto poco mosso

ARA

TARTİNİ — SONAT «Trillo del Diavolo»
Larghetto affettuoso
Tempo giusto
Largo - allegro
Assai largo
Allegro
Largo allegro

P. İ. ÇAYKOFSKİ — SERENADE MELANCOLIQUE

SERGE PROKOFİEFF — «ROMEO et JULIETTE»
Balesinden 3 parça

MAURİCE RAVEL — ÇİGAN RAPRODİSİ

David Oistrakh'ın İstanbul'a ilk gelişinde verdiği resitalin programı. (İletişim Yayınları Arşivi)

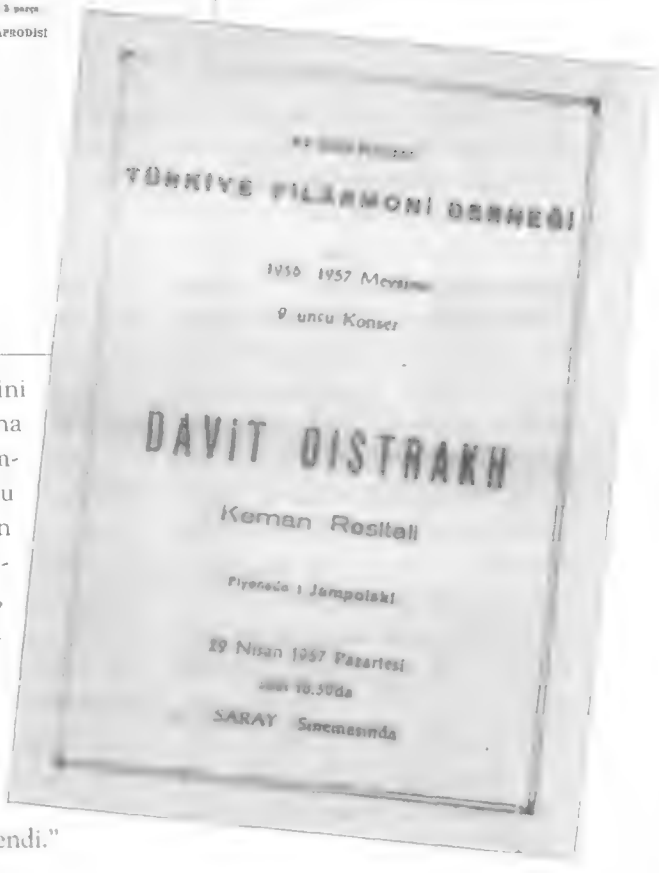

TÜRKİYE FİLARMONİ DERNEĞİ

1956 1957 Mevsimi

9 uncu Konser

DAVİT OISTRAKH

Keman Resitali

Piyanoda L. Jampolski

29 Nisan 1957 Pazartesi

saat 18.30'da

SARAY Sinemasında

Oistrakh İstanbul'da

Ünlü Rus kemancısı David Oistrakh (1908-1974) 1957'de çıkmış olduğu bir turneden dönüşte İstanbul'a gelmiş ve Saray Sineması'nda bir resital vermişti. Değerli müzik eleştirmenimiz Faruk Yener bu resitalle ilgili anılarını şöyle anlatıyor: "Oistrakh ABD'den dönüyordu. Yanında da İsmail adında bir yardımcısı vardı. Bu kişi muhtemelen Sovyet hükümetinin bir görevlisiydi. Kendisine ABD'deki resitallerin nasıl geçtiğini sordum. Güzel geçtiğini söyledi. En çok da daha sonra geldiği Hamburg'ta görmüş olduğu Steinway piyanolardan sözetti. Piyanoları görünce dayanamamış, Moskova'ya vatandaşı ünlü piyanist Emil Giles'a haber vermiş. Kendisi ile birlikte İstanbul'da çalan piyanist Jampolskide oldukça iyi bir müzisyendi."

Harf İnkılabı Öncesinde Büyük Bir Kalem Kavgası

Peyami Safa Ahmet Haşim'e karşı

BEŞİR AYVAZOĞLU

Peyami Safa'nın 1928 yılında, *Hilâl-i Ahmer*'in bayram nüshasında yayımlanan *Yeni Edebiyat Cereyanları*[1] başlıklı yazısı edebiyat çevrelerinde büyük yankılar uyandırmış ve Mustafa Kemal'in sofrasına kadar uzanan şiddetli bir kalem kavgasına yol açmıştır. Makalemizde, bu kalem kavgasını ayrıntılı bir biçimde özetlemeye çalışacağız.

Sözkonusu yazısında, *İkdam*'da çıkan *Genç Şairlere*[2] başlıklı yazısına atıfta bulunarak Haşim'e, *Milliyet*'teki bir yazısı dolayısıyla da Yakup Kadri'ye sataşan Peyami Safa, *Cumhuriyet*'te yayımlanan bir başka yazısında da, "hiçbir tenkidî mülahazaları" bulunmayan üç beş yazarın birkaç yıldır çağdaş Türk edebiyatını ve sanatını tahkir etmekten başka bir iş yapmadıklarını ileri sürerek, bu yazarların hangi olumsuz duygulara esir olduklarını bildiğini, bir tanesi kıskançlık değilse, diğerinin frenklerin *sale humeur* dedikleri "kötü hâlet-i rûhiye" olduğunu yazar.

Ahmet Haşim, *İkdam*'daki yazısında, ipe sapa gelmez şiirler yazarak yenilik iddiasında bulunan genç şairlere nasihatte bulunmuş, bu arada "kırk yaşını geçkin olmasına rağmen hâlâ genç denilmek tuhaflığından kurtulamayan" Jean Cocteau'yü örnek vererek, bu Fransız şairinin kitabının başına koyduğu manzumeyi, saçmalığını göstermek amacıyla nesren tercüme ettikten sonra şu hükmü vermiştir:

"Akl-ı selîm içinde taklak atılamayacağını bilen şair, mukaddimesindeki iddiayı tutmak için işi deliliğe vurmaktan başka çare bulamamıştır".

Peyami Safa, Haşim'i eleştirdiği sözkonusu yazısında, son zamanlarda, bazı şair ve yazarların, fütürist, dadaist vb. oldukları iddiasıyla acayip şeyler yazdıklarını, batı dillerinden herhangi birini bilmeyen bu heveskârların batıda doğan yeni sanat akımlarıyla ve nazariyeleriyle hiçbir ilgilerinin bulunmadığını, bu arada, son romanlarından biriyle kendisinin de bu ucubelere ön ayak olduğu yolunda suçlamalarla karşılaştığını belirterek şöyle devam eder:

"Bu sitem haklı bir hedef, fakat haksız bir vesile bulmuştur. Müdafaadan temedduha geçen ince hududu aşmak korkusu içinde anlatmak istiyorum ki, benim o kitabım, pek yeni bir iddia ile değil, garpta senelerden beri süren ve teamül haline geçen bir üslupla yazılmıştır. O nesrimin Fransız, İngiliz, İspanyol edebiyatlarındaki birçok eşlerini zikretmekten aciz değilim; fazla olarak ondan evvelki romanlarımın bazı pasajları da, o tarzda yazılmış bulunuyor. Bu üslubu iğrendirici bir acemilikle kullanan ve her satıra bir kelime koymakla en mütekamil nesre sahip olabileceklerini sanan o heveskârlar, herkesten ziyade bana tiksinti verdiler. Eğer, sahiden bu kötü yazılışların revacından ben mes'ulsem, çirkin taklitlere âmil olduğu söylenen kitabımın birçok kusurlarının başına, müessiriyetindeki bu günahını da kaydedeceğim. İnsanı çarpık çurpuk gösteren bazı oyuncak aynalar karşısındaki nefretimin bu mukallitler karşısında da tekerrürü, taklid edilen muharrir gururumu hezimete uğratıyor".

Batı edebiyatını eleştirmek

Şiirde ve romanda, bu başarısız taklitlerin batıdan geldiğini zannederek onlara karşı duyulan nefreti Avrupa'daki yeni edebiyat akımlarına teşmil etmeyi ifrat olarak değerlendiren Peyami Safa, Yakup Kadri'nin de *Milliyet*'teki yazılarından birinde bu ifrata düştüğünü, "ve her

yeni güzellik karşısında, oynayan alevlere bakar gibi gözleri hayranlıkla parlayan şair Ahmet Haşim Bey'in ise *İkdam*'daki yazısıyla kendisini şaşırttığını yazar. Çünkü Haşim yeniliğe ve farkında olmadan kendi kendisine hücum etmiştir.

Peyami Safa Yedigün'de çalıştığı yıllarda

Jean Cocteau'nün 1892'de doğduğunu, dolayısıyla henüz kırkını geçmediğini hatırlatan Peyami Safa'ya göre,

"bir şairin nüfus tezkeresiyle eseri arasında münasebet arar gibi görünen Ahmet Haşim Bey, kırkını geçkin olmak azabını bir Fransız şairiyle taksim etmek istemişse de Cocteau'nün doğum tarihini bilmemek yüzünden bu teselliden mahrum kalmıştır".

Peyami Safa, Ahmet Haşim'in ve Yakup Kadri'nin batılı yazarlarla ilgili hükümlerini fazla cesur bulduğunu belirterek Fransa'da yeni akımları daima şüpheyle ve "müteenni bir dikkatle" karşılayan yaşlı başlı eleştirmenlerin ve üniversite profesörlerinin bile kendilerinde bu cesareti bulamadıklarını ileri sürer ve Prof. Daniel Morene'nin görüşlerini aktarır. Daha sonra, bir kitabının mukaddimesinde (Piyale Mukaddimesi) *poésie pure*'ü savunan Ahmet Haşim'in, sözkonusu yazısında şiirden "akl-ı selîm" talep ederek bütünüyle zıt bir görüşü savunur göründüğünü, halbuki şairin hayran olduğu Paul Valery'-nin şiirlerinin de *hermetique* olduğunu yazar.

Kahramanımızın batı edebiyatı hakkında cesurca hükümler veren Türk yazarlarını ukalâlıkla (pedantizm) suçladığı yazısının büyük rahatsızlık uyandırması kaçınılmazdı. Özellikle şu cümleleri muhataplarını son derece rahatsız etmiştir:

"Senelerden beri, tesadüfî eserlere göz gezdirmekten maznun bir vukufla değil, hakiki bir tecessüsün sevkiyle garb fikrinde ve sanatında neler olup bittiğini teferruatı kaçırmayan bir dikkatle anlamaya çalıştığım halde, bu müdafaaya da, aksine de teşebbüs etmenin şimdilik benim salahiyetim haricinde olduğuna kaniim ve Türk meslektaşlarımdan hiç birini de bu salahiyetin hudutları içinde görmüyorum. Ancak yine garbın en salahiyetdar münekkidleri ağzından yeni edebi cereyanların müdafaasını nakledersem, Yakup Kadri Bey'in iddia ve Ahmet Haşim Bey'in tevid ettiklerine pek zıt olarak bu cereyanların 'su dibine çökmüş' oldukları değil, en büyük milletlerin başlarını kavrayan bir şaşaa ile parıldadıkları görülür. 'Pedan' olmak ve allâmelik taslamak korkusunun hepimize öğretmesini istediğimiz derslerden birincisi, ecnebi edebiyatları hakkında esaslı bir tetkike istinad etmeyen hükümler irad etmekten sakınmak olmalıdır".

Nurullah Ata'nın Kezban'a mektubu

Bu yazıya, ilk tepki Ahmet Haşim ve Yakup Kadri'den değil, Nurullah Ata'dan gelmiştir. *Hayat* mecmuasında yayımlanan *Kezban'a Mektuplar*'ın birincisinde,[3] Peyami'nin Ahmet Haşim'i ve Yakup Kadri'yi haksız yere eleştirdiğini söyleyen Nurullah Ata, onun, Fransız edebiyatını savunmaya da, yermeye de kendinde yetki görmediği yolundaki ifadelerini eleştirerek "Edebiyat hakkında söz söylemenin, salahiyetten ziyade zevk meselesi" olduğunu ve bir gün İstanbul'a giderse kendisine şunu soracağını yazar:

"Bugünkü Fransız edebiyatını ne için Sorbonne profesörlerinden öğrenmek istiyorsunuz? Daniel Morene'nin bana bir yığın laf gibi gelen makalesinden bir iki fıkra yerine ne için, yeni şiir yazan veya nazariyatını kuran gençlerin birkaç sözünü nakletmediniz? Mesela bir Andre Breton'un sürrealizm hakkında söyledikleri, bugünün neşriyatını, mesleği dolayısıyla, bitaraf kalarak, yani hariçten takibe mecbur bir profesörün, zannım hilafına mânâlı dahi olsa, her halde ateşsiz mütalaalarından daha (az) ehemmiyetli değildir".

Nurullah Ata, üniversite hocalarının Mallarmé ve taraftarlarının şiir hakkındaki görüşlerini, ilk söylendiğinden şöyle böyle elli yıl sonra takdir ettiklerini, ancak geç kaldıkları

Ahmet Haşim

için onları eleştirmenin doğru olmadığını, yeni iddialara karşı muhterîz davranmanın görevleri arasında yer aldığını ifade ettikten sonra,

"Fakat (der) onların bugünkü edebiyat hakkında söyleyeceklerini dinleyemeyiz. Daha yeni yeni anlamağa başladıkları Baudelaire'den, Stendhal'dan bahsetsinler; Dada'lardan, sürrealistlerden değil".

Nurullah Ata'ya göre, birçok profesörün zamanlarının en seçkin şair ve yazarlarını keşfetme fırsatını kaçırmış olmaları bugünkilerin gözlerini korkutmuştur. Bu yüzden şimdi birçoğu gençlerin, hatta çocukların birtakım mânâsız, iddialı, herkesi şaşırtmak isteyen yazılarını pohpohlayıp durmaktadırlar. Aslına bakılırsa, hiçbir tenkitçiyi, zamanının filan büyük yazarını takdir edemedi diye yargılamak doğru değildir.

"Büyük münekkit hükümlerinde isabet edeni değil, mülahazaları kuvvetli, cazip olanıdır. Kezban, bu sözün bir paradoks olduğunu söyleyeceklere Saint Beauve hakkında ne düşündüklerini sor: Balzac'a, Stendhal'a istihfafla bakmış, bugün isimleri bile unutulan birçok muharrirleri göklere çıkarmış olan o Fransız münekkidine hayran olma hususunda onlar da benimle beraberdir. Bir eserin kıymeti hakkında vanılmak, her sanatkâr gibi münekkidin de hakkıdır".

Peyami Safa'nın şiire ve akl-ı selime dair söylediklerine de itiraz eden Nurullah Ata, *hermetique* şiiri sağduyudan sapma olarak değerlendirmenin doğru olmadığı üzerinde durarak, mesela son derece açık olan "her sürçen atın başını kesmelidir" sözünün akl-ı selîme muhalif olduğunu, fakat birçok filozofun güçlükle anlaşılan fikirlerinin sağduyunun ta kendisini ifade ettiğini söylemektedir.

Bu yazıya Peyami Safa'nın *Cumhuriyet*'te *İntihallere Dair Mülahazalar*[4] başlıklı yazısına haşiye olarak yazdığı cevapta, üstü kapalı olarak Ahmet Haşim'in ve Yakup Kadri'nin edebi olayları tahrif etmekle ve yalancılıkla suçlandığı şu cümleler, tartışmanın birden alevlenmesine yol açmıştır:

"O makalemde ben sadece edebi vak'aların tahrif edilmesine muarızdım. Eğer yalan söylemek başkalarının zevki ise, o yalanı tekzip etmek de benim zevkimdir. Hatta zevkimden de fazla bir şeydir: Vazifem."

Ahmet Haşim artık dayanamaz, biraz da Nurullah Ata'nın yazısından cesaret alarak *İkdam*'da *Edebiyat Bahisleri*[5] başlıklı yazısında Peyami Safa'nın sıhhatinden şüphe ettiğini belirterek,

"Yakup Kadri, bu alenî hakaret karşısında ne düşünür bilmiyorum. Bana gelince, dünya üzerinde yanlışı ve yalanı düzeltmek vazifesinin kendisine ait olduğunu, Don Kişot'tan sonra, bu ciddiyetle söyleyen adamın sözlerinden, hatta bütün harekatından mes'ul addedilmemesi lazım geleceği kanaatindeyim"

der ve yazısını şöyle bağlar:

"Asabı perişan zavallı dostum! Yalanı düzeltmek için doğruyu bilmek lazım değil mi?"

"Üç Muarıza Cevap"

Haşim'in yazısı, Peyami Safa'yı, eleştirdiği yazarlar hakkında bütün düşündüklerini söyleme fırsatı verdiği için epeyce memnun etmiş görünmektedir. Bir hafta sonra *Cumhuriyet*'in edebiyat sayfasında zehir zemberek bir yazısı çıkar: *Üç Muarıza Cevap*.[6] Muarızlar Nurullah Ata ile *İkdam* yazarları Ahmed Haşim ve Haydar Kemal Bey'lerdir.

Sekiz on yıldır, ellerine her kalem alışlarında genç Türk edebiyatına saldıran üç beş yazar vardır. "Attıkları okun dönüp dolaşıp yine kendi gururlarını bulduğundan gafil olacak kadar hırslarının içinde mahpus, kapalı bir şişede vızıldayan sinekler gibi şeffaf cidarlara başlarını ye's ile vuran bu muharrirler", Peyami Safa'ya göre, özel hayatlarındaki aksilikler yüzünden duydukları öfke ve üzüntüyü ifade etmek için, mesela "Bugün maaşımı alamadım, parasızım, başım ağrıyor, canım sıkılıyor, hayat ne kadar kötü!" demek yerine, "Şiir yazılmıyor, hikâye yok, roman kalmadı, Türk edebiyatı ne kadar kötü!" diye söylenmektedirler. Hatta bu yazarlara katılan biri, yayınların bolluğundan ve yavanlığından şikayet ederek yazılan eserler hakkında "dimağın istimna bi'l-yedi" gibi iğrenç bir teşbih kullanmıştır.

Peyami Safa'ya göre, sözkonusu yazarların esir oldukları ikinci olumsuz duygu da, "kendi kendinden nefret"tir. İlmî ve edebî iddialarla çeşitli eserler yayımlayan bu yazarlar, yazdıklarından tatmin olmayan ve yeterli ifade gücüne ulaşamayan bütün sanatkârlarda olduğu gibi, duydukları azabın bir sonucu olarak kendi kendilerini "istihkar" etmekte, fakat bu

nefretlerini itiraf samimiyetini gösterecekleri yerde, kalem arkadaşlarına, bütün Türk kültür ve edebiyatına, hatta bütün milli kültüre şirretçe saldırarak tatmin olmaktadırlar.

Türkiye'de edebiyat olmadığını söyleyenler, mukayeselerini bizim edebiyat tarihimize göre değil, dünya edebiyatının büyük değerlerine dayandırmaktadırlar ki, bu mukayese yanlıştır:

"Tenkidî hüküm, bir milletin kendi edebiyat tarihindeki vakıalara göre verilir. Zira her milletin kıymet hükümlerinin diğer milletlerinkinden ayrı bir seyr takip etmesi, ictimaiyatın son mütalaalarına tevafuk eden bir kaidedir. Türk edebiyatı kendi kıymetleri dahilindeki seyrinde tekamül ediyor mu? Bunda tereddüt yoktur. Fakat garbın filan eseri hizasında mahsul vermediği için Türk müellifini sefil bir şöhret suistimali yapan müstereddiye benzetmek, o teşbihe bizzat liyakat iddia etmekten beterdir".

"Bizde eser yok, sanat yok! Yok, yok, yok!" diyen ve Babıali köşelerinde pusuya yatarak genç ve masum yazarların üzerlerine çullanmak için fırsat kollayan bu üç beş yazarın sekiz on yıldan beri teati ettikleri küfürlerin yazılsa bir kitap olacağını söyleyen Peyami Safa, bu kültürlerden hatırladıklarını da yazısında kaydetmiştir: *Mahalle piçi, lağam ağızlı, Şengül Hamamı'nın sermayesi, cife, dar pantalonlu kart züppe, mektep kaçkını, âdet bezi, iğrenç cibilliyet, sefil, hergele...*

Türk edebiyatı için bunları düşünüp söyledikten sonra tepki görmemenin verdiği cesaretle böbürlenen bu yazarlar, artık ayak ayak üstüne atıp kunduralarının uçlarını sallayarak cigaralarının dumanlarını savura savura yeni bir hedef aramaya başlarlar. "Bu hedef ne olabilir?" diyor Peyami Safa, "Fransız edebiyatı!"

"Monşer, diyorlar, bu Pierre Louis kötü, Stendhal zırva, Andre Gide ahmak! Geçen gün bunak Paul Bourget'nin bir kitabı elime geçti, üç satır okuyup attım. Sonra, İngiltere o Byron denen herife nasıl tahammül etmiş, hâlâ şaşıyorum ilh.."

Bu, Peyami Safa'ya göre, pedantizm (ukalalık)'den başka bir şey değildir. Yakup Kadri'nin de harp sonu edebiyatına dair bir makalesinde aynı tavrı takındığını ve birçok Fransız yazarını "dar ve küçük mütefekkirler", "ukala çocuklar", "sahte sokak peygamberleri", "köşebaşı edip ve şairleri" diye nitelendirdiğini ve dibe çöken bu kuru kalabalıktan suyun üstünde kala kala Barres ile Proust'un kaldığına dair yazdıklarını hatırlatan Peyami Safa şöyle devam eder:

Nurullah Ata (Ataç) kızıyla.

"Yakup Kadri Bey, herhangi bir muharriri zevkine muhalif bulmakta serbesttir, fakat kendi beğenmediği muharrirlerin umum veya ekseriyet tarafından beğenilmediğini iddia etmesi edebiyat vakıalarını tahriftir. Barres'in muasırları ve daha gençler arasında, şöhretleri dibe çökmek değil, tahayyülün fevkinde irtifalara çıkanlar pek çoktur".

Peyami Safa, suyun üstünde kalanlara örnek olarak Paul Valery, Andre Maurois, Duhamel, François Moriac, Claudel gibi şair ve yazarları gösterdikten sonra, "Fransa'dan İstanbul'a Yakup Kadri Bey'in dimağ ajansından geçerek verilen bu haberlerin" yanlış olduğunu ileri sürmüş ve aksini iddia edenleri tartışmaya davet etmiştir.

Sorularını cevaplandırdığı Nurullah Ata'nın, birçok büyük eleştirmenin önemli şair ve yazarları keşfedemedikleri, bunun bir kusur kabul edilemeyeceği, mesela büyük bir eleştirmen olan Saint Beauve'un Stendhal ve Balzac'ı "istihkar" ettiği yolundaki sözlerine de, "Doğrudur" diye karşılık verir, "Fakat Saint Bauve olmak şartıyla!" ve ilave eder:

"O Nurullah Ata Bey ki, henüz tercüme ettiği bir iki eseri kitap halinde çıkmaktadır ve müteferrik makalelerinden başka müdevven hiçbir eserini görmedik".

Ahmet Haşim'in hücum tarzını da çok köhne bulan Peyami Safa, bir yazarın fikre fikirle karşılık verecek yerde "Hastasın, miden, asabın veya dimağın bozuk!" demesini, yahut arkadaşı Yakup Kadri'ye, "Aman Yakup, sana bana neler söylüyorlar, bu hakarete tahammül edecek misin?" dercesine imdat borusu çalmasını "zarâfete ve dirâyete mugaayir" bulur.

Antere ve Cyrano gibi

Çocukluğundan beri hastalıklarla boğuşan Peyami Safa'nın sağlığı ile ilgili imalara karşı son derece hassas olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Haşim'in sözlerini, bu yüzden, fazlaca büyüterek, en az kendisi kadar hassas olan şairi incitecek cümleler yazmıştır:

"Muarızım ahşasının ve bilhassa

midesinin talim ve terbiyesiyle harıl harıl meşgul iken ben yalnız dimağımın tekâmülüne çalıştığım için belki vücutça biraz zayıf bir gencim, fakat dostum olduğunu söyleyen dostum Ahmed Haşim de –hatta gözleriyle görerek– pek iyi bilir ki icabettiği vakit ben "sinir" denilen ve etlerimin içine mağma âlud çizgilerle sarılan yıldırımları zaptetmesini bilirim(...) Halbuki Babıalı çocuklarının tahrikatına kapılarak gazete idarehanelerinde, sokaklarda, berber dükkanlarında haykıra haykıra aleyhimde bulunan 'Kurbağalıdere' şairi, sinirlerini yatıştırmak ve bir saniye doğru düşünebilmek için ikamet ettiği semtte bulunan o derece meftunu olduğu kurbağalarla burun buruna her sabah banyo yapmak mecburiyetindedir".

Haşim'in "Yalanı bulmak için doğruyu bilmek lazımdır" sözüne karşılık olarak da, Sanayi-i Nefise Akademisi'nde estetik okutan şairin bir yazısında empresyonizm, ekspresyonizm, kübizm akımları için "maskaralıklar" tabirini kullandığını, böylece hocalık yaptığı akademideki resim öğretimi metodunun empresyonizm olduğunu bilmediğinin ortaya çıktığını söyleyen Peyami Safa, "farfara İkdam"da aleyhine yazan diğer yazarı, yani Haydar Kemal'i hiç ciddiye almamış ve yazısını şöyle tamamlamıştır:

"Doğrusu ya ben, birbirlerine yaslanıp karşımda sıralanarak müteredditd bir çene ile garip sözler kekeleyen bütün bu muarızlarımın karşısında, ne Don Kişot gibi değirmenlere hücum etmek, ne de bu seferlik Antere veya Cyrano gibi dimdik durup kınında uyuyan ve güzel harplerin rüyasını gören kılıcımı çekmek istiyorum".

"Yâ Settâr!"

Haşim, bu ağır yazıya *İkdam*'ın bir gün sonraki nüshasındaki yazısının Haşiye'sinde cevap vermiştir:

"Ey Cenab'ın bizden evvel teşhis ettiği ve 'sen yalnız yetîm-i Safa değil, yetîm-i zeka imişsin de' cümlesiyle damgaladığı şu zavallının merhametli dostları ve ey tali'siz akrabaları! "Nuha-i şevkîsi ile dimağının dört tane freni olduğunu söylediğine bakmayınız! Daha doğrusu bu sözlerine bakınız da, bu biçareyi, vakit kaybetmeksizin, bir an evvel fennin şefkatine emanet ediniz!"

Peyami Safa, bir hafta sonraki yazısına "*Bir Münakaşanın Zeyli*"[8] arabaşlığı ile yaptığı ekte, Yakup Kadri'nin sessiz kalmasını ve Haşim'in "Peyami Safa Bey, iade-i âfivet edeceği ve muntazam konuşacağı güne kadar, kendisinden bâhis bu satırlarımızdadır" cümlesini ima ederek, henüz "Ya Settâr" deyip kılıcını bile çekmeden muarızlarının kalemlerinin son kuvvetini ayaklarına vererek tersyüzü dönüp kaçtıklarını yazar. "Esseyyid" sözüyle değerli şairin Araplığını ima ettiği gibi, Nurullah Ata'nın, Haşim gibi bir şair için, mizah gazetelerinin sekiz on yıldır tekrar edip durdukları "Kurbağalar Şairi" sözünü kullanmasının yakışık almadığı yolundaki haklı tenkidini de kabul etmeyen Peyami Safa, şu cümleleriyle tartışmayı içinden çıkılmaz bir vadiye sürüklemiştir:

"Ben ona bir kere 'Kurbağalar Şairi' demedim, tabirim başka idi (Peyami Safa 'Kurbağalıdere Şairi' diye yazmıştır). Nurullah Ata Bey, muarızlarımın kullandıkları cümleleri, kelimeleri, tabirleri, tenkitlerine varıncaya kadar tahrif eden bir muharririn gayr-ı asîlâne hareketine tenezzül etmemeliydi. Fazla olarak dediği gibi, 'Kurbağalar Şairi' tabirini kullanmış olsaydım bile bunda haksız mı çıkardım? Bilakis bütün bir millet mizahının sekiz on seneden beri 'Kurbağalar Şairi' dile telkıp ve tehzil ettiği bir manzumecinin lakabını değiştirmeye hakkım olmazdı".[9]

Tartışma artık iyiden iyiye şahsiyâta dökülmüştür. Özellikle Arap asıllı oluşunun ima edilmesinden epeyce rahatsız olan Ahmet Haşim, *Fikirlerde İnsiyak*[10] başlıklı cevabî yazısında, *Cumhuriyet*'in sahibi ve başyazarı Yunus Nadi'nin "gıyabî teveccühleriyle mağrur ve müftehir", yazı işleri müdürü Abidin Daver'in de mektep arkadaşı ve yakın dostu olduğunu belirttikten sonra şunları yazar:

"... aynı gazetenin geçen haftaki nüshalarından birinde, Babıali'de senelerden beri sürüklenen Peyami Safa isminde biri, anlamadığım bir sebepten dolayı hakaret davasına mevzu teşkil edebilecek derecede ileri giden bir lisanla, yazılmış fikirlerime değil, sırf şahsıma taarruz ediyordu. Bütün meziyeti Kur'an hakkındaki bir manzumesi ile meşhur şairin oğlu olmaktan ibaret olan bu Medine mahsulü genç, Fuzuli ve Ruhi'nin vatanında doğmuş olmaklığımı bir ayıp gibi yüzüme çarpıyor ve çolak olduğuna bakmadan mevhum bir tahta kılıcı çekmekten bahsediyordu. Daha ne bayağılıklar! Okunmaz birtakım mürde-zâd eserleri yazmak için bile, ancak Reşat Nuri ve Mahmut Yesari'nin izinden sürünebilen bu yazı kötürümü her türlü edeb kaydını bir tarafa bırakarak, küfür için ağzını açtığı zaman bile, *Vakit* muharrirlerinden Nurettin Bey'in eskittiği nüktelerle, Osman Cemal'in menbaını çoktan tükettiği şakalarını tekrar edip durmaktan fazla bir ibda kabiliyeti gösteremiyor. Yegâne okunur eseri ve medar-ı maişeti Elifba'sını bile bir muallimeden intihal ettiği söylenen bu yavuz muharrirden fazla ne beklenebilirdi?"[11]

"Eyne'l-cevab ya Seydî?"

Çok geçmez, Peyami Safa'dan "Ya Seydî!" diye başlayan, öncekilere göre daha ağır bir cevap gelir.[12] "Dişlerinin parmaklığı arasına tıkarak ağzının mahbesinde müebbed küreğe mahkum ettiği o sabıkalı dil"in boşyere isyan etmeye çalıştığını, bir santimetreküp havadan başka hiçbir hürriyet semasını teneffüse hakkı ol-

mayan bu adale parçasının ancak bazı fizyolojik salgılar neşredebileceğini, son günlerde gazete sayfalarını kirleten bu salgıların kendisinde istihza ve tiksinti uyandırdığını söyledikten sonra şöyle devam eder:

"Yâ Seydî! Bu ifrâzâtın nefretle tahlilinden şunu anladık ki bütün gazete idarehanelerini kapı kapı dolaşarak yanınıza taraftar toplamağa çıkmışsınız ve sümmettedarik bir devşirme alayı ile bizi karşılamaya niyet etmişsiniz. Gazete sahifelerinden tutunuz da, vaktiyle sizi tenzil, tahkir etmiş eski ve yeni muarızlarınıza varıncaya kadar kiminin önünde rükua, kiminin önünde sücuda varıyorsunuz. Yerleri fırçalayan yüzünüzün karası koyu bir hâk-i pây tabakasıyla kesafet peyda etmiş. Gazete mabutları önünde kıldığınız bu teravih namazı hep şu bizim kınında uyuduğunu, güzel harplerin rüyasını gördüğünü söylediğimiz ve şöhreti muarızlarımızın vesveseli hayallerinde azamet peyda eden kılıcımızın verdiği korku ve haşyet mahsulü müdür?"

Haşim'in, Yunus Nadi Bey'in teveccühünden ve Abidin Daver'le arkadaşlığından söz etmesini haklı olarak abes bulan Peyami Safa, onun bütün polemiklerinde bu yola başvurduğunu, *Milliyet* yazarı Burhan Felek'e saldırırken de "muhterem ve mukaddes Siirt mebusu Mahmut Beyefendi, namûs-u mücessem Ahmet Şükrü Beyefendi, halis muhlis edip Yakup Kadri ve daha kim beyefendilerin gazetesinde çalışan o muharrir..." gibi sözler yazdığını hatırlatır. Türk basınında, Ali Kemal istisna edilirse, Ahmet Haşim'den başka hiçbir yazarın "dar pantalonlu kart züppe" gibi tiksindirici küfürler yazmadığını da ilave eden Peyami Safa,[13] önceki yazılarında yönelttiği ve cevap alamadığı ciddi eleştirileri, "eyne'l-cevab ya Seydi" diye sorarak peşpeşe sıralar.

Peyami Safa, Haşim'in "Medine mahsulü", "çolak" gibi sözlerine de son derece ötkelenmiş ve ağır bir karşılık vermiştir:

"Benim Medine ile hiçbir münasebetim yoktur. Oraya ayağımı atmadım. İstanbul'da doğdum ve halis Türk'üm. Babamın Mekke'de bulunuşu hasbe'l-vazîfe ailevî bir mecburiyetten ibarettir. Hiçbirimiz Arap değiliz ya Seydî. Sizse Yahya Kemal'in tabiri ile 'Arap Haşim' diye marufsunuz ve arkadaşlarınız sizden 'Hınzır Fellah' diye bahsettikleri gibi, nüktedan bir meslektaşınız da size 'Edebiyatın Basurcu Agah Paşa'sı' adını takmıştır. Hangi lakabınızı sayalım? Çolak olduğuma bakmadan mevhum bir tahta kılıcı çekmeme gelince, lüzum görseydim özürlü kolumla size tahtadan değil, mukavvadan bir kılıç çeker, yine sizin cebîn-i ruhunuzun gecelerinde bir kâbus gibi karşınıza dikilirdim. Korkunun sizi ne hale getirdiğini ancak çamaşırcınız bilir ya Seydî!"

Hamdulah Suphi'nin müdahalesi

Tartışmanın bu tarzda bir Araplık-Türklük dâvâsı haline gelmesi, hatta Peyami Safa'nın da Haşim tarafından Arnavut olmakla itham edilmesi üzerine, Türk Ocakları Merkez-i Umumi Heyeti Reisi Hamdullah Suphi Bey araya girmek zorunda kalır ve *Ya Seydi*[14] başlıklı yazısında, Türk milliyetçiliğinin bir kültür milliyetçiliği olduğunu, "et ve kemik üzerine müesses" milliyetçiliğin yanlışlığını yıllardır haykırdıklarını, bu itibarla, kimsenin Ahmet Haşim'i Fuzuli'den daha az Türk sayamayacağını ve bir Arap'ın Türk olmak için kimseden izin alması gerekmediğini ifade ederek, "Ahmet Haşim, Türk harsını neşreden Türk sanatkârlarından ve Türk ediplerinden biridir" diye yazar.[15]

Hamdullah Suphi

Peyami Safa, Hamdullah Suphi'ye verdiği cevapta, Haşim'e ilk defa Arap diyenin Haşim'in bizzat kendisi ve Yahya Kemal olduğunu, ayrıca onun Türk kültürünü neşreden bir edip ve şair sayılamayacağını, *Müstakil Gazete*'nin 10 Mart 1340 tarihli nüshasında Ziya Gökalp aleyhinde yazdığını,

Firâz-ı zirve-i Sînâ-yı kahra
vükselerek
Oradan.
Oradan düşmek ölmek istiyorum
Cevf-i ye's-âşinâ-yı hüsrâna

gibi mısraların bulunduğu şiirlerinde de sadece fiillerle edatların Türkçe olduğunu vb. yazar.[16]

Kavganın sonu

Milliyet'te Falih Rıfkı'nın da karıştığı tartışma, Haşim'in *Abidin Daver Bey*'e[17] ve *Bir Mülevves Münakaşanın Faydası*[18] başlıklı yazılarıyla devam eder, Abidin Daver'in Haşim'e cevabi yazısıyla[19] da ardında kırgınlıklar bırakarak sona erer, Yusuf Ziya Ortaç, Atatürk'ün sofrasında bile konuşulan bu tartışmadan Haşim'in epey-

ce hırpalanarak çıktığını ve çok üzüldüğünü yazmaktadır. Hatta gazeteden ayrılıp dinlenmek üzere Avrupa'ya gitmek istemiş, *Ikdam*'ın sahibi Ali Naci (Karacan) da, bütün masraflarını karşılayarak onu Avrupa'ya göndermiştir.[20]

Haşim'in ölümü ve Peyami

Peyami Safa'nın da çok üzüldüğünü ve Haşim'e o kadar ağır bir biçimde saldırmaktan pışmanlık duyduğu muhakkaktır. Nitekim şairin ölümü üzerine, *Yedigün*'de[21] ve *Cumhuriyet*'te, onun değerini teslim eden yazıları çıkar. Cumhuriyet'teki duygulu yazısı dikkat çekicidir:

"Ölüm onu bir dalgınlık anında bastırdı. Ölüm onu gafil avladı; yoksa muvaffak olabilecek miydi? Kaç aydır deniyordu: Böbrekle yürek arasında mekik dokudu; hatta gezdiği nahiyelerde sönük bir hayal gölgesinden başka bir şey bırakmadı. Yani ten kafesini azar azar kemirdi, yedi, bitirdi. Fakat Haşim'in beynine doğru uzanırken, ecel bile ürküyor ve geriliyordu. Şairin aylarca süren ihtizarı, ölümün bu ric'atleri sayesinde uzamıştır. Ancak Haşim'in şuuru böyle bir dalgınlık anında iken, ecel, koloroform kullanan bir hırsız gibi ona yaklaştı. Ve canını aşırdı. Ben büyük ruhların bu kudretlerine inanıyorum. Şair –ki tekniği olan bir evliya demektir– inanıyorum ki, dilediği kadar yaşar, inanıyorum ki, onun maneviyatı ölümü öldürmese bile geriye iter. Zira inanıyorum ki, sanatkâr demek, beşikten mezara kadar, sağken ölümle mücadeleyi bilen adam demektir. Fakat onun da gaflet anları var: dalıyor, uyuyor, rüya görüyor. Ecel yaklaştığı vakit, Haşim kimbilir ne güzel rüya içinde idi. Bir Acem bahçesi, bir seccade, ateşten bâde ile dolu havuz ve kimbilir, mercan dallar üstünde yâda dalan kuşlarıyla beraber, şair, hangi âlemlere sefer ediyordu? O gidiş, bu gidiş".[22]

NOTLAR

1 Peyami Safa: "Yeni Edebiyat Cereyanları", **Hilal-i Ahmer,** Nr. 107, 1 Haziran 1928.

2 Ahmet Haşim: "Genç Şairlere", **İkdam,** 13 Mayıs 1928. Haşim'in yazıları için Prof. Dr. Inci Enginün ve Prof. Dr. Zeynep Kerman'ın birlikte hazırladıkları eser kullanılmıştır: Ahmet Haşim, **Bütün Eserler II (Bize Göre/İkdam'daki Diğer Yazılar),** Dergah Yayınları, İstanbul 1991.

3 Nurullah Ata: "Kezbana Mektuplar II", **Hayat,** 5 Temmuz 1928.

4 [illegible] "Haşim'le Bir Münakaşa", **Cumhuriyet,** 7 Temmuz 1928.

5 Ahmet Haşim: "Edebiyat Bahisleri", **İkdam,** 8 Temmuz 1928.

6 Peyami Safa: "Üç Muarıza Cevap", **Cumhuriyet,** 14 Temmuz 1928.

7 Ahmet Haşim: "Haşiye", **İkdam,** 15 Temmuz 1928.

8 Peyami Safa: "Bir Münakaşanın Zeyli", **Cumhuriyet,** 21 Temmuz 1928.

9 Peyami Safa "Kurbağalar Şairi" değil, "Kurbağalıdere Şairi" diye yazmışsa da, kelime oyunu yaparak mizah gazetelerinin sıkça kullandığı "Kurbağalar Şairi" sözünü ima ettiği açıktır. Haşim'in o günlerde Kadıköy/Kurbağalıdere'de oturduğunu biliyoruz. Yakup Kadri hatıralarında şunları yazar: "Kadıköy'ün kenar mahallelerinden birinde oturduğu küçük ve harap bir evin Kuşdili çayırına bakan penceresinden, akşamları renk renk yeldirmeler giyinmiş beyaz başörtülü İstanbul hanımlarının kırıta kırıta gezinişlerini seyretmek, geceleri ise, Kurbağalıdere'den akseden kurbağa seslerinde ruhunu okşayan ve bizim anlamamıza imkan olmayan bir melodiyi dinleyerek hayallere dalmak onun için, sanki, yeter artar bir mutluluktu" Bk. **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları,** s. 125.

10 Ahmet Haşım: "Fikirlerde İnsiyak", **İkdam,** 28 Temmuz 1928.

11 Haşim'in yazısından, bir hanım öğretmenin, Peyami Safa'yı intihalle suçladığı anlaşılıyor. Peyami Safa, "Esseyyid Ahmed Haşim'e Cevab" yazısında, sözkonusu kadın hakkında savcılığa müracaat ettiğini belirterek, Haşim'in dava henüz neticelenmeden kendisini haksızlıkla suçlamasını şiddetle eleştirir derhal isbata çağırır.

12 Peyami Safa: "Esseyyid Ahmed Haşım'e Cevab", **Cumhuriyet,** 1 Ağustos 1928.

13 "Dar pantalonlu kart züppe" sözünü Ahmet Haşım, İkdam'daki yazılarından birinde Burhan Felek için kullanmış, ancak daha sonra özür dilemek zorunda kalmıştır: "Hamış: Bana karşı Millıyet'te ağır bir telmihte bulundu zannıyle bundan ıkı hafta evvel İkdam'da Burhaneddın Bey'e karşı bazı yazılar yazmıştım. Bu yazımın intişar ettiği gün, Burhaneddın Bey'in de Millıyet'te çıkan birkaç satırı bu zannımın yanlış olduğunu gösterdi. Namuslu ve genç meslektaş olarak tanıdığım Burhaneddın Bey'e karşı bu şeylerin hiçbırı varid değildir. Beyan-ı teessürü vicdan borcu bilirım", **İkdam,** 13 Mayıs 1928. Yusuf Zıya Ortaç da, Haşim'in her yazısının bir hadise çıkaracağını zannettiği, akşamları gelerek verdiği fıkralarını sabah gazetede okuyunca öddünün koptuğunu anlatır ve şunları söyler: "Bu korku, bu kuruntu içinde, istemediği şeyler birer birer geldı başına. Once, bilmem nıçın, pek nazık, pek çelebi bır İstanbul efendısı olan Burhan Felek'e çattı. Ama ağır çattı, kaba çattı: 'Kısa ceketlı, dar pantalonlu kart züppe' dıye. Ne mı oldu? Tarzıye verdı zavallı Haşim'cık! Eğer çektığı korkuyu bılse, kendı kendisine verdiği bu cezayı yeter bulur, tarzıye istemezdi Felek dostum. İkincisi korkunç bir imajla, o tatlı, o sıcak halk komiği Karagöz'ü, lulesinden buzlar sarkan bir çeşme musluğuna çevırdığını anlatarak Burhan Cahit' yerdi. Karşılıklı, pek ağır sövüştüler. Uçuncüsü, Peyami Safa ile hiç yoktan çıkan kavgadır: Fransız şairi Jean Cocteau üstüne". Bk. **Bizim Yokuş,** s. 119.

14 Hamdullah Suphi: "Ya Seydi", **Cumhuriyet,** 29 Temmuz 1928.

15 Ahmet Haşım'in sivri dillı ve fıkırlerinde istikrarsız olduğu, bir gün övdüğünü ertesi gün rahatlıkla yerdiği muhakkaktır. Fakat bu onun orijinal şahsıyetinden ve sair mizacından kaynaklanan bir durumdur. Adeta bir mücevher guzelliği taşıyan fıkralarında şimşek gıbi çakan zekasını ve renkli şiir dünyasını inkar etmek için yeterli sebep değildir. Peyami Safa'nın, zavallı şairi Türkluk-Araplık meselesinde fazla hırpaladığını düşünüyoruz. Yakup Kadri'nin şu cümleleri bu bakımdan dikkat çekicidir: "O büyük Türk şairi, her cevre katlanarak, kültürüyle, kalbiyle bağlı olduğu bu vatandan ayrılmayacak ve –bunu belkı kımse bilmıyordur– ve Irak hükümeti tarafından kendısine vaadedılen bütün refah imkanlarını ıterek bir küçük iaşe memurluğunun daracık geçim şartları içinde İstanbul'da yaşamayı gönlünün meyillerine daha uygun bulacaktı. Oysa Osmanlı Devleti'nın son şeyhülislamlarından bırı olan akrabası Alusızade ve şımdı adını unuttuğum öz kardeşi, ilk fırsatta hemen Bağdat'a gitmişler ve yüksek makamlara geçmişlerdi. Ahmet Haşım, bununla beraber, onların halıne ımrenmek şöyle dursun, hatta ısımlerını bıle ağzına almak istemezdı". Yakup Kadri, **age,** s. 124.

16 Peyami Safa: "Hamdullah Suphi Bey'e", **Cumhuriyet,** 7 Ağustos 1928.

17 Ahmet Haşim: "Abıdın Daver Bey'e", **İkdam,** 30 Temmuz 1928.

18 Ahmet Haşim: "Bir Mülevves Münakaşanın Faydası", **İkdam,** 5 Ağustos 1928.

19 Abidın Daver: "Hem Nalına Hem Mıhına", **Cumhuriyet,** 7 Ağustos 1928.

20 Yusuf Zıya Ortaç, **age,** s. 120.

21 "Ahmet Haşim'in Ölümü", **Yedigün,** 14 Haziran 1933.

22 "Haşim'ın Gıdışi", **Cumhuriyet,** Hazıran 1933.

150 yıl önce yayınlanan

"Çiftçi mallarını koruma" genelgesi

AHMET HEZARFEN

Tarih ve Toplum dergisinin Ocak 1995 tarihli 133. sayısında II. Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı Devleti'nde sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel amaçlı derneklerin kurulmağa başlandığı, 1910'da İstanbul'da "Osmanlı Çiftçiler Derneği" kurulduğu, bundan sonra da 17 Eylül 1332'de (30 Eylül 1916) "Hüdavendigâr (Bursa) Çiftçiler Derneği"nin kurulduğuna ilişkin sayın Engin Berber'in yazısı yayınlandı. Bu yazıya küçük bir katkı olarak devletin 5 Receb 1261'de (10 Temmuz 1845) yayınladığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Muallim Cevdet Tasnifi İktisad no. 1215'te kayıtlı büyük, küçük çiftçileri ilgilendiren belgeyi sunuyorum.

Anadolu ve Rumeli'nin asker mahallerinde hayvanâtın çobansız ra'î olmasından ve katırcı ve deveci ve sürgücü ve yürük ve haymenişîn misillüler dahi kaza ve kurâ civarlarından mürûr u ubûrlarında hayvanatları gözedilmemesinden ve bazı yerlerde dahi henüz tarla ve bağlardan mahsulât kâmilen kaldırılmaksızın bozukdur ta'biri tefevvühile hayvanatın bağ ve bağçe ve tarlalara sevk ve idhâl kılınmasından dolayı bunca emek ve masârif ile eshâbının birkaç senelerde meydana getirmiş ve yetiştirmiş olduğu fidanları ve üzüm kütüklerini hayvanat zedeleyüp rehîn-i telef olması ve mahsulât-ı vakı'a ve semere-yi lâzime ve nafi'asına eshabı dest-res olamaması cihetiyle bu keyfiyyet herkesin yeniden bağ ve bağçe yetiştirüb ve dutluk ihdâs eylemesine mâni'i-i kavî ve mevcudlarının dahi bir tarafdan itlâfiyle harabiyyet-i nâ-merziyyeye illet–i müstakille ve sebeb-i celî olub bu vechile vuku' bulan ziyanlar dahi bi–lâ nizâm ve bazı mahallerde çobandan ve kimi yerlerde eshâb-ı hayvanatdan iddia ve tazmîn ile ahâli ve teb'aa bu hususdan dolayı envâ'-ı mazarata duçâr olmakda olduğu tahkîk ve istihbâr olunmuş ve işbu hayvan ra'yî ve bağ ve bağçe ve tarla muhafazası maddesinin dahi sâye-yi ma'adelet-vâye-yi cenâb-ı cihânbânide bir nizâma rabt u zâbıta-yı kaviyye tahtına idhaliyle bi'-l-cümle ehâli ve teb'aanın bu yüzden dahi duçâr oldukları ziyan ve hasârdan vikâye ve himâyesiyle berâber iktizây-ı irâde-yi merâhim-âde-yi hazret–i milkdâriden olduğu üzere ma'mûriyyet-i lâzime ve dâimeleri esbâb u vesâilinin istihsâl ve isti'mâli lâzım gelmiş ve bu husus matlub ve mültezem olan ma'muriyyet-i dâimiyyeye vesile–yi müstakille olacağı vâzıhâtdan olarak ol-bâbda mü-te'allik ve şerefsudûr buyurulan irâde-yi aliyye mantûk-ı münîfi vechile keyfiyyet baevâmir-i aliyye lâzım gelenlere bildirilmiş olmağla bundan böyle her bir mahalde mer'iyü-l-icra tutulması lâzım gelen nizâmdır ki cümlenin ma'lûmu olmak üzere tab' ve i'lân olunmuşdur.

* * *

Bundan böyle bi'l-cümle şehir ve kasabât ve kurâ ve çiftlikâtda hayvanât eshabının yaz ve kış hayvanâtı çoban ve sığırtmaçsız gezdirilmeyüb zîrde muharrer şerâit ya'ni vuku' bulacak ziyanın kendilerinden tazmin olınacağı ve mugayiri hareket vuku'unda te'dîb ve tekdîr kılınacakları peşince kendülerine beyan ve tefhîm olınarak çoban ve sığırtmaçlar ile öylece mukavele oluna.

* * *

Bir çoban ve sığırtmaca mahalline göre ne mikdar hayvan tevdi'i icâb ider ise ol-mikdar hayvan virdirilmesine mahalli meclisleri ve her bir kaza ve kurâda olan ziraat müdiri ve vekilleri tarafından dikkat ve nezâret olunub idare edebileceği mikdardan fazla hayvan i'tâ ve tevdi' olunmaya.

* * *

Hiç kimesne bağ ve bağçe ve tarlasına hayvan sevk ve idhâliyle izrar

olunmağa râzı olmayacağından bundan böyle bozukdur diyerek şunun bunun bağ ve bağçe ve tarlasına hayvan sevk ve idhâli usûlü câri olan yerler değilse terk ve ilgâ ve mugayiri hareketden mücânebet ve ittikâ olına.

* * *

Tarla eshabı gübresini almak ve arazisini kuvvetlendirmek içün tarlasına ağnâm yatırmak istediği halde çobanı başı ucunda bulunarak âhirin tarlasına tecâvüz etdirmemek üzere rızasiyle idhâl eylemesi caiz olub hayvanat-ı sâire lüzûmı olan çift zamanından ma'ad vaktâ mine–l–evkât bağ ve bağçe ve pambuk tarlaları derûnuna sevk ve idhâl kılınmıya.

* * *

Kasda makrûn olmayub kazâen bağ ve bağçe ve tarlaya hayvan girecek olur ise vuku' bulan ziyan ol-mahallin ziraat müdiri veya vekili ma'rifetiyle rencberândan birkaç nefer muhammin hâzır oldığı halde keşf ü tahmîn olınarak ziyan vak'ası ba'de't-ta'yîn ma'rifet-i şer'-i şerîf ile ol hayvanı râ'î iden çoban ve sığırtmaçdan ve katırcı ve deveci ve sürgücü ve göçebe hayvanatı ise kendüleri berâber bulunacağından eshâbından tazmîn kılına.

* * *

Keşf ü tahmin etmek üzere hasâr-dîde olan mahalle azîmet idecek muhammin ve me'murların ücret-i lâzime-yi mu'tedileleriyle bargir kiraları dahi başkaca ol çoban ve sığırtmaç ve katırcı ve deveci ve sürgücü ve yürük ve göçebe canibinden virdirile.

* * *

Mazarrat-ı vâkı'anın kasda makrûn olduğu yakinen tebeyyün ider ise o halde mütecâsir olan çoban ve sığırtmaç ve deveci ve katırcı ve sürgücü ve yürük ve göçebe her kim olur ise olsun evvelâ ziyan-ı vâkı'a ber-mûcib-i keşf kâmilen kendüsünden tahsîl ve me'mûr ücreti ve masârifi dahi ahz kılındıkdan sonra mazarrat-ı vâkı'asına nazaran mahalli meclis ma'rifetiyle yigirmi dört saatdan yedi güne kadar habs oluna ve müddet-i mahbusiyetinde râ'î ideceği veya gezdireceği hayvanât içün bakacak ve idâre idecek adamı olmadığı halde mahallinde meclis ma'rifetiyle ta'yin olunacak şahsın ücret-i yevmiyyesi dahi mahbus-ı merkûm tarafından virdirilüb hayvanâtın ve bulunacak hamule ve eşyasının telef ve izâ'ından vikâyesini husûsuna mahalli me'murları cânibinden dikkat ve i'tinâ kılına.

* * *

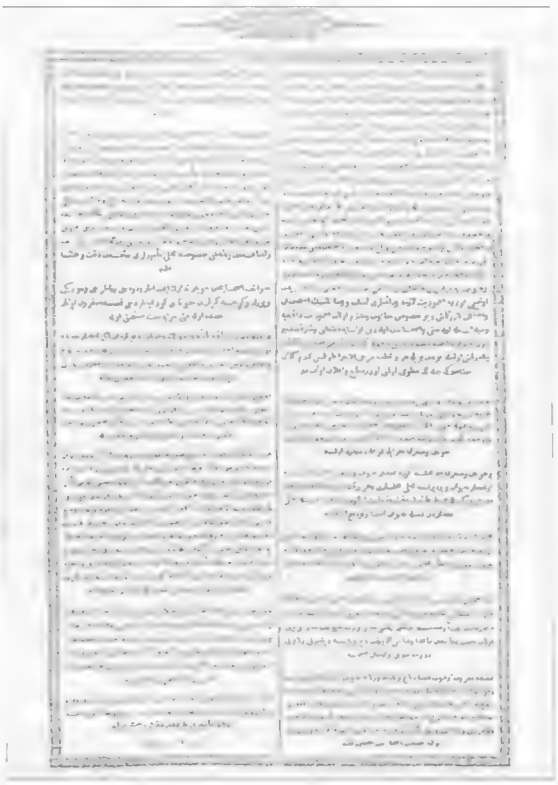

Hayvanât eshâbından çoban tedarik etmeyenler ve deveci ve katırcı ve sürgücü ve yürük ve göçebe gibilerden hayvanatı gözetmiyenler dahi kasda makrun olanlar hakkında olacak cezaya bi-aynihi müstahak ola.

* * *

Bu makule mazarrat bağ ve bağçe ve zeytinlik ve bunlara mümâsil eşcâr hakkında olur ise tazmîn olunan ziyan yalnız mahsûl i'tibariyle olmayub ağaç ve fidanların dahi mazarrat–ı vâkı'ası başkaca ber-vech-i hakkaniyyet gadrden ârî olmak üzere hesab olunarak ahz u tahsil olına.

* * *

Tazmîn olunan akçenin öşrü bi'l-ihrâc mültezimleri tarafına ve ma'dâsının eshâbı canibine i'tâ kılınması derkâr olub fakat tazmîn olunan akçe derununda ağaç ve fidan mazarratı bedeli oldığı halde onlar bi't-tenzîl yalnız mahsul bahasından öşrü hesab olunarak mültezimleri tarafına virile.

* * *

Herbir mahalde olan korucular dahi usul-ı kadîmeleri vechile mütevaliyen gezüb ve hayvan habsine mahsûs olan "tokad" ta'bîr olunur mahall ittihâz olunub tarla derûnunde korucuların başı boş buldukları hayvanat mezkûr tokada habs ile beher re's ağnâmdan yiğirmi beşer para ve hayvanat-ı saireden altmışar para avâidi korucu tarafından ba'de-l-ahz öylece eshâbına teslim ve i'tâ ve o makule tokad'a vaz' u habs olınan hayvanın dahi aç ve susız bırağılmamasına korucular tarafından dikkat ve i'tinâ ve bu usule adem-i ri'âyetle tokaddan hayvanınr cebren ahze ictisâr idenlerin dahi habs u tekdîr ile te'dibât-i icâbiyyeleri icrâ olınub korucular dahi suret-i me'muriyyetlerine dâima ve müstemirren dikkat eylemedikleri ve yahud avâid almak garaziyle çobanı önünde gezen hayvanâta müdahale eyledikleri halde tebdîl ile yerlerine ahar makdem ü kârgüzârı ta'yin kılına.

* * *

Husûsât-ı merkûmenin hâtır ve gönüle bakılmayarak icrâ ve ifâsına lâyıkıyle dikkat olunmadığı ve yahud ednâ tekâsül ve müsamaha vuku' bulduğu hâlde her ne mahalde olur ise ol mahallin ziraat müdiri mes'ul ve mu'âteb olacağından keyfiyyet peşince ma'lûmları olarak mugayiri bir güne hareket vuku'a gelir ise bu tarafdan iktizây-ı tesviyesine bakılmak üzere keyfiyyet ziraat müdirleri tarafından re'sen meclis-i ziraat tahrîr ve iş'ar oluna.

* * *

Nizâm-ı mezkûrun ale'd-devâm icrâ ve îfâsına kıyam olunarak mugayiri vaz' u hâlet bu maddeyi ser-rişte ile kimesneye gadr u mazarrat vuku'a getirilmemesine bi'l-cümle me'mûrîn tarafından dikkat ve ihtimâm olına.

fî 5 Receb sene 1261 (10 Temmuz 1845)

"Bakalım âyine-i devran neler gösterecek?.."

İSTİKLAL MİRALAYI MEHMET SALİH BEYİN

BALKAN SAVAŞI GÜNLÜĞÜ

3

6 Haziran Perşembe: Hava lodosladı. Epeyce dalga var. Burada sigara bulunmadığından İstanbul'a 3 teneke ihtiyat ısmarladım.

Havadis o kadar kahta uğradı ki artık ben de lodos, poyraz yazmaktan başka bir şey bulunmuyor.

7 Haziran 329 Cuma: Bu sabah 1. Kolordu'yla idare reisine gittim. Başımı, ayaklarımı yıkayarak tıraş oldum, çamaşır değiştim.

Çocuklarıma mektup yazdım. Akşamüstü biraz iskeleye gidip dolaştım.

8 Haziran Cumartesi: Hava güzel. Sıcaklar başladı. Bu gidişle daha burada çok vakit kalacağımız anlaşılıyor. Gazetelerdeki rivayetler, havadisler o kadar azaldı ki sulh meselesinin ne olduğu bir türlü anlaşılamıyor!!..

9 Haziran Pazar: Sabahleyin saat 5'de kalktım. 6,45'de hayvana binip Çekmece'de askeri köprülerinin şimalde bulunan en uzunundan geçerek tabye-i bâlâdan, Çakmaklı köyü civarındaki tepeye gittim. Kadro manevrası yapan heyetle 9'a kadar bulundum. 10,30'da avdet ettim.

İnebolu'dayken vapur kamarotlarıyla ortak olup silah kaçakçılığı ettiğini, bir Fransız lirasına mal olan tabancaları iki Osmanlı'ya satarak az zaman zarfında bu yüzden 700 lira kazandığını; Mudanya'da devr-i Meşrutiyet'te tütün kaçakçılığı ederek vapurla İstanbul'a, kayıkla Adalar'a tütün getirerek beher seferinde 30:40 lira kazandığını söyleyen yüzbaşı Eyüb Efendi'yi, hem de bu işleri iftihar ederek anlatan mumaileyhi alkışlayan arkadaşları bugün Kemal-i esefle dinledim!

İşte Bulgarlarla harb eden heyet-i zabitan dedim! Mumaileyh Kastamonu'da da bulunduğundan bizim komşu Esad Efendi'yi biliyordu. Mumaileyhin serhoş, ahlâksız, hatta kendi evinde ailesi varken birtakım fahişeler getirterek eğlentiler tertip eylediğini, oğullarına haftada 20 para yerip, onların da son derece ahlâksız ve namussuz birtakım gençler olduklarını söyledi. Velhasıl bizim komşuyu böylece öğrendik.

Bir orduda böyle bir sürü zabit, bir millette bu meslekte ulema bulunursa artık bu felaketler bize azdır bile!?..

10 Haziran Pazartesi: Yemekten dolayı gayte rahatım. Dün hava gayet sıcak idiyse de bugün biraz rüzgâr var. Yaramaz çocuklarım! yine mektubu uzattılar. Bereket versin dün akşam gazeteler geldi.

Bu akşam 8 tarihli mektup geldi.

11 Haziran Salı: Dün akşam vapurla 1. Kolordu kumandanı Şevket Turgud Paşa geldi. İskelede merasimi İstikbaliye icra olundu.

Bir yere çıkmıyorum, pek rahatım amma camın da çok sıkılıyor! Bugün hava bulutlu, pek sıkıntılı!?

Menhus herifler, katil alçaklar bugün İstanbul'da idam olunacaklardı. Gazeteleri sabırsızlıkla bekliyorum. "Kansız hürriyet", "dantelalı Meşrutiyet" diyen Ecnebiler görsünler. Vaktiyle ilan-ı Hürriyet'te, 31 Mart faciasında bu gibi alçaklar hüsn-i muamele edilmeseydi şüphesiz millet böyle mütemadi hallere uçar olmazdı!..

12 Haziran Çarşamba: Dokuzuncu ay bugün başladı. Bu müddet zarfında çocuklarımı dört gece görebildim. Bu hasret daha da uzayacak gibi. Zira Bulgarlarla bile henüz mesail-i muallaka hallolunamadı. Her ne halse Allah encamımızı hayra tebdil eylesin de ben de çocuklarım da daha uzun hasretlere katlanırız.

Öğle uykusundan sonra çocuklarıma, gül aşısı için binbaşı Cemal Efendi'ye mektup yazdım.

13 Haziran Perşembe: Geçende kefal balığı yediğimiz gibi dün akşam da istakoz yedik. Yemekler mükemmel gidiyor. Hele bu zahmetten olsun kurtulduğuma pek memnunum.

Bu sabah Sadık'ı eve gönderdim. Harbiye nazırına hitaben yazdığım istida müsveddesini mektubumla yolladım. Artık lutûf ve inayet cenabı haktan. Dün akşam Hüsnü Paşa mektubuma cevap veriyor. O biçare de elinden bir şey gelemeyen zavallı da İzzed Paşa'ya benim müracaatımı yazıyor Koca bunak!... Yapılacak resmî bir muameleyi bile icradan aciz. Hayret!....

14 Haziran Cuma: Bu sabah Mukadder'in istida, Leman'ın çamışır işleriyle meşgul olacaklarını düşündüm. Çocuklarımdan bu hallerini görmeyi ne kadar arzı ettim. İki karındaş kimbilir neler yaparlar, babaları için neler düşünürler, söylerler diye andım!...

Dünden beri devam eden gündüğusu biraz serinlik veriyorsa da sıcak da tamamen icra-yı hükm ediyor. İki pencere açsak rüzgârdan, bir tek bıraksak sıcaktan oturulmuyor. Bereket versin evin önü açık, denize karşı, yüksek olması biraz işe yarıyor.

Sadık geldi. Mektupla çamaşırlarımı, hususiyle çilek reçeli.göndermişler. Ne kadar memnun oldum. Hemen bir kahve aşağı alarak: üzülmeyiniz çocuklarım işte yedim dedim!..

15 Haziran Cumartesi: Arıların balları yemesinden dolayı Mukadder'in yazdığı teessüflerle ben de iştirak ettim. Pek üzüldüm. Fakat elden ne gelir?!....

Çocuklarıma mektup yazdım. Beyhude uzulmesini Mukadder'e mufassalan bevan evledim.

16 Haziran Pazar: Kolağası Ahmed Ali Bey geldi. epeyce konuştuk. Hava sıcak, gök bulutlu. Bir yağmur fırtınası ümid olunur.

Can sıkıntısı gittikçe artıyor. Bakalım daha ne kadar sürecek?..

Dr. Hulki Bey'e gittim. İskekelede bir müddet oturarak vakit geçirdim. Bir çeyrek kadar ince bir yağmur yağdı ise de yerleri bile ıslatmadı. Dün öğle yemeğinde "levrek" balığı yedik.

17 Haziran Pazartesi: Dün akşam çocuklarımın 12'de yazdıkları mektup geldi. Fakat posta mühürlerine bakarsak 14'de verilmiş! Bugün gürultü olmadığında 2 saat uyumuşum!

18 Haziran Salı: Hava serince. Gazete gelmiyor. Çocuklarım mı göndermiyor yoksa kayıb mı oluyor. Bakalım bu akşam da gelmezse soracağım. Bu akşam Sadık Küçük Bey'le konuştuk artık gazete göndermeyecek dediğinden ben de meraktan kurtuldum!...

19 Haziran Çarşamba: Dün gece epeyce yağmur yağmış. Balık, istakoz gibi yemekler yedikçe sığır etinden kurtulduğuma memnun oluyorum zira kışın neyse ama bu mevsimde hiç yenmiyordu.

Öğle uykusundan sonra çocuklarıma mektup yazdım. 1. Kolordu erkanıharbiyesine gittim. İskelede bi müddet oturdum.

20 Haziran Perşembe: Bugün hava pek sıcak. Yaprak kımıldınmıyor denecek kadar rüzgârsız.

3 maaşla 2 bedel dahilde olup bu gidişle halimiz ne olacak bilmem!.....

Dünden itibaren yine izin verilmemeye başladı. Vapur sivil yolcularla gitti. Halbuki İstanbul'a gideli tamam bir ay olduğundan izin alacaktım. Bakalamı bu moda da ne kadar sürecek?!..

21 Haziran Cuma: Dü akşam çocuklarımın 19 tarihli mektupları geldi. Her ikisi de edepsiz, alçak dayılarının kendilerine karşı yaptığı hayırsızlıktan bahis idi. Bereket versin oğlum bu alçağa verilecek ders-i edeb ve terbiyeyi suret-i nazikânde vermiş, merkuma yazdığı tezkerenin suretini leffeylemiş idi. Ben bu gibi erzel mahlûkatın böyle edeb dahilinde yazılmış kâğıtlarından müteessir olmayacağını pekala biliyorum. Hatta bir kâğıt da yazmaya başladım fakat serhoş, edepsiz mel'unun bu kâğıdım üzerine çocuklarıma bir muamele-i rezilanede daha bulunursa ben de orada olmadığımdan daha ziyade üzülürler mülahazasıyla şimdilik tehir edip göndermemeye karar verdim. Bakalım Mukadder'in tezkeresinin neticesine göre hareket edeceğim. Akşamüstü beraz gezmeye çıktım.

Zavallı Yakup EfendiFırka kumandanının bir emrine muhalefet ettiğinden açığa çıkarılarak taht-ı muhakemeye alınmış. Şimdilik burada bulunuyor!..... Tekaüdlüğünü de istida etmiş.

Hakeket halinde kıtaatın riayete mecbur oldukları hususata dair ufak bir emirname geldi. Galibe kolordular yakında hududa doğru hareket edecekler. Bu emre nazaran bizim burada kalacağımız anlışılıyor.

22 Haziran Cumartesi: Hava dünkü gibi lodos rüzgârı esiyor. Dün balık yedik. Epeyce meddettir sığır etinden kurtulduk. Zaten artık yemiyordum.

Bu sabah limana güzel, ufak bir kotra geldi. Şimdi voltayla geziyor. Aklıma Mukadder, Leman geldi. Birçok yâd ettim. Ne yapayım çocuklarım size böyle bir kotra alamadım ki dedim!

Öğleyin rüzgâr büsbütün kalmadığından sıcak fevkaladeydim. İskeleye giderek fener direğinin dibinde birçok oturdum.

23 Haziran Pazar: Hava bugün daha sıcak!... Adeta nefes alınamıyor de-

nebilir derecede olup sema a bulutlu!

Çocuklarıma mektup yazacaktım. Mülazım Kenan Efendi misafir geldiğinde bir müddet oturduk.

24 Haziran Pazartesi: Dün gece mektibumu yazdım. Mel'un herife çocuklarıma karşı irtikab ettiği muamelden dolayı bir kâğıt yazmaya başladımsa da ben yokken yine bir edepsizlikte bulunur diye şimdilik vazgeçtim.

İleriye gitmek için istihzaratta bulunulmaktadır. Bakalım hareket ne vakit başlayacak, neticesi ne olacak, nereye kadar ilerlenecek?!...

25 Haziran Salı: Dün gece Şirket-i Hayriye'nin 34 numaralı vapur gelip iskeleye yanaşmış. Bu sabah birçok hasta, tebdilihava efradı arabalarla gelerek bindi. Hazırlık kemal-i faaliyetle devam ediyor. Dünkü gazetelerde ümera ve zabitanın "Vazife Başına!" unvanıyla ordularına iltihaklarına dair bir tebliğ-i resmî var idi.

Tanin gazetesine nazaran Bulgaristan'a Marmara Havzası'nı boşaltmak üzre 24 saat müddetle bir nota verilmiş! Diğer gazetelerde böyle bir havadis yok!.. Bakalım âyine-i devran neler gösterecek, cenabı Hak hakkımızda hayırlar, muvaffakıyetler nasip eylesin!

1. Kolordu idare heyetine giderek maaş ve tayınat *ilmühaberlerimi* aldım; zira evvelce vukubulan halden dolayı başıma geleceği biliyorum [sütten ağzı yanan, yoğurdu üfler de yer] derler. Hazırlık devam ediyor. Bakalım yürüyüş ne zaman başlayacak.

Bulgarların Oklalı'dan Çatalca'ya kadar 1 taburu yedinci, dokuzuncu fırkalar cebhesinde kezalik 1 tabur kuvveti olduğu dün akşam gelen raporda bildiriliyor. Hesapça bizim karşımızda da ihtimal ki bu kadar bir kuvvet var?! Ne garip hal!...

Adeta düşmanın 3 taburuna, nihayet 1 alayına mukabil bizim hiç olmazsa 200 bin kişilik bizar ordumuz oturuyor!?...

26 Haziran Çarşamba: Posta dün geç kalmış, gece gelmiş olduğundan çocuklarımın mektuplarını bu sabah çay içerken aldım. Mektubu açarak: "Ayol çocuklar! Çay içiniz, reçel, peynir yiyiniz!" dedim.

Hava o kadar sıcak ki, insan bunalıyor. Hazırlık kemal-i faaliyetle berdevam. Fakat henüz yürüyüş emri yok! Anlaşılan Babıali henüz karar-ı kat'i veremedi. Bu gidişle daha da uzayacak gibi!

Akşamüstü biraz dolaşarak iskele başında oturdum.

27 Haziran Perşembe: Dün gece şiddetli bir rüzgâr esti, büyük bir fırtına idi, hava bulutlu olduğundan sıcak dünden de fazla.

Hazırlığa devam olunuyor, eksikler bir türlü ikmal olamıyor.

28 Haziran Cuma: 10., 1. Kolordu kumandanlarına gittim. Büyük, küçük herkes eksikten müşteki! Mekkari, araba noksanları ikmal olunamıyor. Hem de büyük çadırlar, kazanlar velhasıl fazla eşyalar götürülmediği halde bile yine vesait-i nakliye hususunda yüzlerle, binlerle müşkülat görülüyor. Cephane hakkında da kezalik taşımak için ne yapılacağı düşünülüyor!

Bu sabah iki taburlu Bandırma Redif Alayı geldi. Bu hatt-ı müdafaayı o işgal edecekmiş. Hele bakalım bir kere yürüyüş emri verilsin.

Çocuklarıma mektup gönderdim.

29 Haziran Cumartesi: Dün gece sol cenahtan gelen emirde "Bulgarlar düvel-i muazzama tarafından tayin olunan Midye-İnoz hatt-ı hududu ve beri tarafındaki araziyi terk ve tahliyeye muvafakat ettiklerinden ordunun mezkur hattı ve araziyi işgal etmek üzre Temmuz'un 1. Pazartesi günü Çatalca ve Bolayır hatlarından ilerleyeceği" beyan olundu.

Miralay Salih Bey Hicaz Demiryollarında görevliyken (sağda).

Çok şükür!...

Akşama doğru Sedad Bey'e gittim. Otururken başkumandanlık vekaletinden "yarın sabah hareket edilmesi muhtemel olduğundan ona göre hazırlanması ve takarrur ederse bildirileceği" emri geldi. [Tayın 160-60 0-100] Haziran yemek masarifi olarak 160 kuruş verdim.

30 Haziran Pazar: Gece üç kere muhtelif zamanlarda telgraf, emir ve zabıt geldiğinden uyandırdılar. Saat 4 büsbütün kalktım.

Ordu bu sabah hareket etti. Biz kaldık!...

Yüzbaşı İsmail Efendi 10. Kolordu telgraf bölüğüne alındığından yalnız mülazım Hamdi Efendi kaldı. Ben de 3 zabit istedim. Bakalım ne olacak?!

Merkez kumandanı vekili süvari yüzbaşısı Aziz Efendi'nin burada icra eylediği envai habaset rezalet ve namussuzlukları bir Hıristiyan polisi komiseri Nuri Efendi'ye anlatıyor idi!?...

Irz ve namusa tecavüz ve daha bin türlü fenalıklar!

Gazetelerimiz Bulgarlardan şikâyet ediyorlar. Bizim içimizdeki bu alçakları işitseler bilmem ne derler!

Kolordular pek geç kaldıklarından bugünkü sıcakta Allah fakir millete acısın, yardımcıları olsun.

Maaş, tayınat ilmühaberlerimi 1. yol inşaat taburuna vererek orava misafir olduk.

Nevşehir gambotu, torpido, bir ufak vapur bir hayli gönüllü alarak Silivri'ye hareket etti. Esna-yı ric'attan orduya "yuhâ!" bağıran, casusluk eden Rumlar bakalım ne olacak. Bu sefer hem düşmanları olan Bulgarlardan, hem de bizim gönüllülerden cezalarını çekeceklerine hiç şüphe yok. Amasya fırkası da buraya gelecek deniyor. Bir de onu görelim bakalım.

1 Temmuz Pazartesi: Kolordaların hareketinden dolayı köy tenhalaştı. Dün biraz menzil nokta kumandanı binbaşı Arab Mustafa'nın yanına gittim. Macid Efendi geldi. Daha bir iki arkadaş akşama kadar konuştuk. Fakat can sıkıntısından pek fena bir zaman geçiriliyor. Yanımda da bir mülazım Hamdi Efendi kaldı. Garb Ordusu'ndan gelen zabitandan şayet İstanbul'dan gönderilirse geleceğine dair cevab geldi.

Öğleden sonra bir küçük zabit iki nefer akşama doğru 49 neferle bir mülazım bizim 31. Fırka tarafından esir(?!) gibi tutularak gönderildi.

Bu sabah tekrar iadeleri için emir geldiğinden bizden muhafız verilerek Yapağıca köyünde yine o fırkaya gönderilmek üzre yola çıkarılıyordu. Uzaktan seyrettim. Tabii bizim zabitlerle neferatı burada mukayese ettim. Tavır ve hareket, üst baş intizam ve ilah. Birçok nıkat-ı nazardan o derece büyük bir fark vardı ki tarif edecek kelime bulmaktan acizim. Keşki görmeyeydim. Pek meyus, mahzun, dilhun oldum. Derhal gözümün önüne Prusya ordusu geldi! İçlerinde bir nefer de Türkçe söylüyor idi!!..

Mel'un milletin ne büyük bir emel takip ederek ne azim ciddi ikdam ve çalıştığı görülüyordu. Mamafih elyevm onlar da dokuz ay evvel bizim duçar olduğumuz dört taraflı taarruza uğramakta olduklarından elhamdülillah malubiyetten mağlubiyete duçar olarak perişan olmaktadırlar! Eğer böyle bir netice zuhur etmemiş olsaydı, birkaç sene sonra bu gaddar, zalim, hunhar milletin önüne geçilemezdi. Cenabıhak zulümlerinin cezasını tertip buyurduğundan inşaallah karîben muzmahil, perişan olurlar da biz de çalışırsak ileride intikamımızı alırız!

Bugünden itibaren Hamdi Efendi yine yemek pişirmeye başladı.

Çekmece'ye misafir olduğumuz 1. yol inşaat taburu kumandanı binbaşı Osman Faiz Bey'e gittimse de bulamadım. Çekmece kaymakamı Kayseri Rumlarından Yuvanaki Efendi'yle epeyce müddet konuştuk.

Sol cenah ve 10. Kolordu karargahının yarın akşam Çorlu'da bulunacağına, tayyare istasyonu tesis olunacağına dair bir telefon geldi. Demek Pazar günü buradan hareket eden ordu, Salı akşamı oralarda bulunacak ki, 3 gün demektir.

2 Temmuz Salı: İç sıkıntısından, işsizlikten son derece muzdarip bir haldeyim. Buradan posta gidiyor ama İstanbul'dan gelmediğinden mektup alamıyorum. Kimbilir mektuplarım nereleri dolaşıyor?!... Binbaşı Yakub Efendi'yle akşamı ettik, birlikte yemek yedik. Çocuklarıma yazdığım mektubu verdim.

3 Temmuz Çarşamba: Sabahleyin bir müddet ötede, beride dolaştım. Maliye nazır-ı esbakı Cavid Bey'in amcası Selânikli İbrahim Efendi Koyuncu ile dükkânlarında konuştuk. Hadımköyü'nde yüzbaşı Ahmed Efendi'ye bir telefon vererek orada kalan mektupların gönderilmesini yazdım. Bakalım nasıl olacak da bu iş düzelecek.

Akşama kadar uyku, kahvede oturmakla vakit geçirdim. Barbunyabalığı, kabak ve Hamdi Efendi'nin turfanda kestiği topatan kavununu yedik!

4 Temmuz Perşembe: Sabahleyin 30 Haziran'dan 3 Temmuz'a kadar çocuklarımın gönderdiği gazeteler geldi. Öte beride dolaşarak buradaki menzil zabitanıyla oturdum.

Yemekten sonra uyku, uykudan kahve, köyde olaşmak!?..

Ordunun yeni hududda tevakkuf etmesi emrolunmuş! Koca Türkler hâlâ müteredddid. Eğer bu fırsat da kaçarsa vay halimize! Yazıklar olsun bize. Bense Edirne'ye kadar ilerleriz de ordunun, milletin cebîn-i pâkına sürülmüş olan bu kara lekeyi belki bir parça olsun temizleriz, eğer düvel-i muazzama tarafından zor görür de bu hududa tekrar iadeye mecbur olursak yine ahfadımız "ellerinden geleni yapmışlar, fakat Avrupa'ya karşı duramamışlar!!.." derler diyordum. Vâkıa elyevm Babıali'ye karşı bütün düveli muazzamanın ne gibi teklifatta, tatbikatta bulunarak tehdid edip etmediklerini bilmiyorsam da gazetelere bakınca böyle bir şey de yok. O halde niçin duruyoruz!? Niye ilerleyemiyoruz?!... Velhasıl bu sefer de davranamazsak artık ben de "kanımız kurumuş, tefessüh etmiş bir milletiz!" diye hükm-i kat'iyi vereceğim!...

5 Temmuz Cuma: Bu sabah dünkü *Tercüman* gazetesini getirdiler. Sofya kabinesi Osmanlıların Pınarhisar'a, Lüleburgaz'a, Uzunköprü'ye taarruz ettiklerini protesto(?!) ediyormuş. Ha şöyle şimdi nöbet-i felaket ve izmihlal Bulgarlara dönsün. Protesto etsin. Fakat biz yine gidelim.

Çocuklarımdan mektup almayalı bugün 9 gündür. Üç defa telefon istasyonuna giderek buradan Tekfurdağı'na gönderilecek köprü takımları hakkında Hakkı Paşa'yla muhabere ettik.

Binbaşı Macid Efendi bizim eve geldi. Bugünden itibaren birlikte ye-

mek yemeye karar verdik. Bakalım onun bir aşçı neferi bulunduğundan biraz da böyle vakit geçirelim. Fakat o da ramazanı düşünüyor?!

6 Temmuz Cumartesi: Bizim gazetelerin ahvaline bakılırsa galiba Edirne işi geri kalacağa pek benziyor. Geç kaldığımıza hiç şühe yok!?.. Zira müttefiklerin aralarındaki muharebeler tavsadı gibi.

Bu sabah başkumandan vekili otomobille İstanbul'a geçmiş!.. Bu ne demek ne demek olacak?!

Koyuncu Kardeşler'e üç takım yazlık fanila gömlek, don ısmarlamıştım. Fazla olarak üç de ince yün gömlek geldi. Fiyatları gelmediğinden daha parasını vermedim.

Bugün eğer tekeltisiyle kolanı yıkattım.

7 Temmuz Pazar: Bugün de mektup yok. Öğleden sonra hayvanla Büyükçekmece'ye gittim. Akşama kadar vakit geçirdim.

8 Temmuz Pazartesi: Bugün Tekfurdağı'na gidecek köprü takımlarını almak üzre İstanbul'dan Skalamanda isminde bir vapur geldi. Büyükçekmece'ye giderek takımları tombazlarla, bir nakil takımıyla vapura sevke başlattım.

1. Yol Taburu binbaşısı Osman Faiz Bey öğle yemeğine alakoydu. Akşam eve avdet ederken köprü başında şiddetli bir bora, fırtına başladı, derhal döndüm, fakat kırk metrelik bir yeri hayvanla geçerek köşede viran kahvenin kapısından girinceye kadar epeyce ıslanmışım ki artık yağmurun bu şiddetine bakınca, yola devam etseymişim ne hale duçar olacağım anlaşılır.

Hadımköyü tarikiyle çocuklarıma bir mektup gönderdim.

9 Temmuz Salı: Evvelki gece zevalî saat 2'de pişdarın Edirne'ye girdiğini hikâye ettiler. Dün gece Dedeağaç'a dahi girildiği söylendi. Memnun, mesrur oldumsa da gazete gelmediğinden henüz hakikat-i hal anlaşılamıyor. İnşaallah hepsi sahih çıkar. Eğer bu sefer de orduyu ileri sevk etmeyeydiler artık bu harekete denaet, hıyanet rezalet.. ilah. demek de az, hem pek az olurdu.

Hayvanlarla Çekmece'ye giderek bostanda vakit geçirdik, patlıcan alarak avdet ettik.

10 Temmuz Çarşamba: Saat 11,30'da kaza kaymakamından *gelen tezkere üzerine* hayvanlarla Çekmece hükümet dairesine gittik. Kapının önünde müftü efendi tarafından bir dua okundu.

6 Jandarmayla bir çavuş "Padişahım çok yaşa" bağırdı. Tekrar yukarıda katta usulen resm-i tebrik icra olundu. Şeker, sigara ve kahveler yenilip, içildi. Buradan belediye dairesine gidildi. Yalnız belediye reisi mevcud olduğundan onunla konuştuk. Yani millet namına resm-i tebrik ifa olundu. Gayet sade olan bu merasimden mahzun olmamak gayrikabil idiyse de ordunun Edirne'ye, Kırkkilise'ye girmesinden dolayı memnun, mahzuz olan kulûb-ı ümmet pür-şevk ü sürur idi.

Kaza kaymakamı evine götürdü. Madamı konyak tatlı ve şurup çıkardı.

Saat 4'de Osman Faiz Bey'le tabye-i zîr civarındaki çadırlara geldik. Asker çuval yarışı, harar güleşi, eşek yarışı yaptı. Pehlivanlar güreşti. Akşama kadar pek hale bir vakit geçirdik.

11 Temmuz Perşembe: Dün gece Kalikıratya belediye reisinin, papasının tertip ettikleri eğlence mahalline gittim. Köy çalgıcıları çalıyor, askerlerden bazılarî kadın kıyafetine girerek oynuyorlardı. Bizde paskal çingâne vardı. Gramofon çaldılar. Fakat sonra güya bir komedyaya başladıklarından canım sıkılmaya başladı. Biraz daha oturarak eve geldim.

Limana Yunan'dan müsadere olunan iki bacalı bir hililiahmer vapuru geldi. Hava şiddetli poyraz.

Dünkü *İkdam* gazetesini bularak hükümetin Edirne, Kırkkilise hakkındaki tebliğ-i resmîsini, padişahın telgrafını okudum. Son derece memnun, mesrur idim. Yalnız orduyla gidemediğime müteessif isem de milletin yüzü gülsün de bence bu da kâfidir!

Bugün Macid, Cevdet Bey'ler Hadımköyü'ne gittiklerinden yalnız kalıp, kahvede falan yalnız vakit geçirerek pek çok içsıkıntısı çektim.

12 Temmuz Cuma: İzin için bir tezkere yazarak Hakkı Paşa'ya Sadık'ı gönderdim. Bir hafta müddetle izin kâğıdı geldi.

13 Temmuz Cumartesi: Saat 3'de kalkarak beşte hayvanla Büyükçekmece'ye burada Yol Taburu binbaşısı Faiz Bey de beraberdi. Haramideresi'nde, Küçükçekmece civarında şiddetli yağmur başladı. Eğer hayvanla gitmiş olsaydım tabii ıslanacaktım.

8,15'de hareket eden tren İstanbul'a, bir sandalla Köprü'ye çıkıp 10,15 vapuruna bindim. Çocuklarım yemekteyken eve vasıl oldum. Birdenbire gittiğimden pek ziyade sevindiler. Yemek yedik. Perşembe günü Harbiye Nezareti'ne, Cuma günü de Yakacık'a gittik. Galib Paşa'da yemek yedik. Ayazma'ya gittik. Şiddetli bir yağmur başladı. Kahvede kadın erkek kapandık. Eve döndük.

20 Temmuz Cumartesi: Mukadder'le İstanbul'a inip 1,13'de hareket eden trene bindim. 2,15'de Küçükçekmece'ye geldim. Sadık hayvanlarla bekliyordu. 3,15'de Ağaçlıçeşme'ye, 4'de Haramidere köprüsüne, 4,50'de Tayyare Tepesi'ne 5,15'de Büyükçekmece'ye geldim. Faiz Bey'le görüşerek Kalikıratya'ya geldim. Eve yerleşerek çocuklarıma mektup yazdım.

Bu sabah İsmail Paşa'nın Ahmed Ağa gelerek Mukadder'le benim fotoğraflarımı istedi.

21 Temmuz Pazar: Faytonla Faiz Bey'le beraber Hadımköyü'ne Hakkı Paşa'ya gittik. Yemek yedik, bir tezkereyle Kalikıratya mevki kumandanlığına tayin etti. Akşam avdet eyledik. Faiz Bey'de yemek yiyerek eve geldim.

22 Temmuz Pazartesi: (Ramazan) Akşama kadar evde, kahvede vakit

Kızının Salih Bey'e gönderdiği bir kartpostal:
Beybabacığım,
Öksürüğüm geçti artık uzun uzun öksürmüyorum yalnız öhö öhöden başka bir şey yapmıyorum. Beni çok merak etmişsiniz artık merak etmeyin yuruyorum oynuyorum güluyorum evvelki şetaretim yerinde ben böyle yaptıkça ağabeyim sevincinden ne yapacağını bilmiyor. Bevlerbeyinden eşyalar getirdik. Şimdi onları verleştirmekle meşgulüz. Onlar yerleştiriyorlar ben bozuyorum. Ama daima baba diye sizi arıyorum elbette ararım değilmi babacığım. Ağabeyim mektubunuzun cevabını serîan bekliyor. Cümlemiz ellerinizden öperiz efendim.

Şamda Şimendifer Ameliyât Taburu Binbaşısı Pederim Rıfadlü Salih Bey'e mahsustur. (kartpostalın arka yüzü)

geçirdim. İstanbul'a giden ahalıye vesikalar verdim. Ahalının eşyasını aramak, vesika kaydetmek bahanesiyle para(?) alan jandarmaları işin içinden çıkardım.

Öğleyin sardalya salatası, akşam yoğurt yedim. Yemekten pek büyük müşkilat çekmekteyim!!!

23 Temmuz Salı: Dün gece cephane heyeti, posta müdürü geldi. Yol inşaat taburunun Edirne'ye gitmesi emri geldi. Bakalım bizim ilmühaber ne olacak. Bari bir maaş olsun alaydım.

Çekmece kaymakamına gittim. Beni evine götürdü. Madamıyla beraber bir müddet oturarak Fransızca konuştuk. Tatlı, üzüm ikram ettiler.

24 Temmuz Çarşamba: Yol taburundan bölükler teşkil olunarak gönderileceğini bu sabah haber verdiler. Buradaki bir onbaşı ve 9 jandarma neferi ahaliden para almak, dövmek gibi rakı, şarap bahanesiyle bir sürü edepsizliğe teşebbüs ettiklerinden hepsini Çekmece'ye kovdum!!... İttihad-ı anasır olacak sevdasında bulunanların kulakları çınlasın!

Binbaşı Faiz Bey'e gittim, vakit geçirerek eve geldim. Çekmece kaymakamı eve geldi. Familyası sandalla geziyorlardı. Akşam yemeğine davet ettiyse de özür beyan eyledim.

25 Temmuz Perşembe: Buradaki perakende efradı bölük halinde iaşe etmek üzre 93. Alay'ın 2. Taburu imamı Hafız Zühdü, 6. Alay'dan yüzbaşı İshak ve Mühendishane topçu taburundan mülazım Yusuf efendileri tavin edip binbaşı Faiz Bey'e yazdım. Edirne'ye gönderilmek üzre etüv makinisti Vehbi Efendi'yi Hadımköy'ne gönderdim.

26 Temmuz Cuma: Dün akşam gazeteler geldi. Bir mektup yazarak İstanbul'a gidecek bir tabur katibine verdim. Kovduğum jandarmaların yerine gelenlere tembihat verdim. Dün akşam yine ahaliden birini dövmüşler!... Akşama kadar kalmak ve asker ve ahaliye satılmak üzre her gün nöbetle bir araba kavun alakoydurdum.

27 Temmuz Cumartesi: Hayvanları hava bozduğundan bir ahıra çektirdim. Evde, kahvede oturmakla vakit geçirdim. Akşam Çekmece kaymakamı haremiyle Kalıkıratya'ya geldiğinden çınar altında oturduk.

28 Temmuz Pazar: Gazeteler muntazaman geliyorsa da çocuklarımın gönderdikleri mektup el'an gel-

medi. Saat dörde kadar kahvede evde vakit geçirdim, sonra Büyükçekmece'ye gittim. Biraz da hükümette oturduk. Kaymakamla Faiz Bey akşam yemeğine davet ettilerse de yanımda neferle hayvanlar bulunduğundan Faiz Bey'de kalmayı tercih ettim. Yemekten sonra kaymakama gittim. Madam tatlı, pasta, kahve, konyak ikram etti, onbirde kalkarak eve geldim.

29 Temmuz Pazartesi: Yine mektup yok. Gazete de gelmedi. Dün 4,5 Temmuz tarihli mektup geldiydi. Bakalım bir aydır devam eden bu yolsuzluk daha ne kadar sürecek. Akşama kadar köyde vakit geçirdim.

30 Temmuz Salı: Sadık maaş almak üzre izin istediğinden gönderdim. Sigarayla çay ısmarladım. Akşama kadar bermutad işsiz, güçsüz evde, kahvede vakit geçirdim. Postacı nefer yetişemediğinden bu akşam posta gelmedi. Bugün on gündür çocuklarımdan mektup alamıyorum. Böyle posta memurlarının Allah cezasını versin.

31 Temmuz Çarşamba: El'an aylık alacağız. Kendimden ziyade çocuklarım için üzülmekteyim. Ben nasıl olsa bu sefaletlere, ihtiyaçlara alıştım. Bugün peynirli yumurtayla kavun yedim.

1 Ağustos Perşembe: *Çocuklarıma mektup* yazdım. Buradaki posta Çekmece'ye naklolundu. Öğleden sonra Faiz Bey'e gittim. Kâtip maaş almak için *Babaeski*'ye gitmiş. Mektubun Sirkeci posta mevkiine verilmesini, Büyükçekmece'ye yazılmasını yazdım. Geç vakit döndüm.

2 Ağustos Cuma: Tıraş oldum, çamaşır değiştirdim. Büyükçekmece'ye gittimse de tabur kâtibi henüz avdet etmediğinden maaşı yine alamadım. Akşam mehtapta iskelede dolaştım. Ona kadar oturarak geldim yattım.

3 Ağustos Cumartesi: Dünkü gece makarnayı fare yemiş. Bakisini döktüm. Dün şiddetli bir sıcak akşama kadar devam etti. Bugün de lodos esiyor. İç sıkıntısından pek muztaribim. İşsiz güçsüz kalmak ne müşkil, ne müz'iç bir hal imiş!...

4 Ağustos Pazar: Öğleden sonra Büyükçekmece'ye Faiz Bey'e ve Yuvanaki Efendi'ye gittim. Akşam geç vakit eve geldim. Yemekten sonra kahvede oturarak yattım.

5 Ağustos Pazartesi: Dün akşam yine gazete geldi. Hâlâ mektup yok. Dün telgraf nezaretine posta umurunun temini için bir telgraf verdim. Buradaki etüv makinesini Edirne'ye istiyorlar.

Binbaşı Cevdet Bey'e gittim. Kövlülerden 30 araba toplatarak kövu temizlettim. Kilisanın mektebe ırad olan bir bostan müsteciriyle mütevellilerini toplayarak hesaplarını gördürdüm, bahçeyi yeniden kontrat ettirdim.

İşsizlikten böyle şeylere vakit geçiriyorum. Ahali gayet memnun olup dua ediyorlar.

6 Ağustos Salı: Tıraş oldum. Mülazim Hamdi Efendi'yi araba tedariki meselesinden tehdid eden bir neferi iki tokatla te'dib ve hapseyledim. Zabiti tehdide cür'et eden neferleri olan bir ordu tabii itaat, intizam gibi askerliğin esasından mahrum olursa netice mağlubiyettir!!..

Çok şükür! Çocuklarımın 30 Temmuz tarihli mektubunu bu sabah aldım.

Hırkaişerif Taburu'ndan beş neferin misafir edilmesi için hastane tabibievveli kaymakam Rüşdi Bey'e emir verdiğim halde kabul etmediğinden, tekrar şifahi haber gönderdiğim ve harp zamanında mafevkin emrine itaat etmeyen madun hakkındaki madde-i kanuniyeyi tatbik edeceğimi bildirdiğim halde yine teannüd ettiğinden kapısına nöbetçi dikerek hapseyledim ve Hadımköyü'ne telgrafla malumat verdim.

Bu akşam 5/6 ve 5 Temmuz tarihli çocuklarımın bir mektubu daha geldi. Cevap yazarak postaya verdim.

7 Ağustos Çarşamba: Faiz Bey geldi. Etüv makinesini Hastaneden askere çektirerek Büyükçekmece'ye naklettik. Patlıcanmusakkasını, yarım kavunu alarak faytonla Çekmece'ye geldik.

Faytona binerek Tayyare Tepesi'ne, taş ocaklarına gittik. Akşam yemeğini orada yiyerek eve geldim.

8 Ağustos Perşembe: Bamya, imambayıldı pişirdim. Tüccardan Niko Efendi fırına verdiği barbunya-balığı pilakisine davet etti. Üstüne peynir kavun üzüm yedik.

Bir inek meselesinden dolayı jandarmalar bir kadının tüfek dipçiğiyle başını yarmışlar. Neferi haps ve kadını doktora muayene ettirerek bir istida yazdırdım. Jandarmaların rüşvet, irtikap, dayak, hakaret gibi ahaliye mezalimini gördükçe bizim için ahaliyi hükümete ısındırmak arzularının ne zaman ve nasıl husule geleceğini derin derin düşünmemek kabil olamıyor!! Teessüf hem de binlerce teessüf!

9 Ağustos Cuma: Hava gayet sıcak, hafif bir rüzgâr varsa da tesiri pek az. Öğleden sonra deniz kenarındaki çınarın altına oturdum. Çatalca metropolidi mel'unu Grikons nam kâfir geldi. Bu yezid Bulgarlar Çatalca'dayken onlara pek çok hizmet etmişti. Firar da ettiği işitilmiş idiyse de bilmem sonra yine nasıl olmuş da gelmiş!!...

Akşamüstü Çekmece hâkimi ve birkaç refiki geldiler. Bir müddet de bunlarla vakit geçirdim.

10 Ağustos Cumartesi: İki gündür gazete de gelmiyor. Hâlâ para da alamadığımdan pek üzülüyorum. Dünden beri devam eden rüzgâr bu gece de esti. Bugün hava bulutlu!

11 Ağustos Pazar: Tıraş oldum. Gazeteler geldi. Sabaha karşı kömür getiren develerin gürültüsünden bir hayli müddet uyuyamadım. Eski ev sahibesi 10 tane taze yumurta göndermiş. Hava dünkü gibi şiddetli fırtına. Ço-

cuklarımın 10 Ağustos mektupları saat 7'de geldi. Pek memnun oldum. Akşam yemeğinden sonra cevap yazdım.

12 Ağustos Pazartesi: Dün gece epeyce yağmur yağmış. Hava serinledi. Gök yine bulutlu. Tayın eti geçen gün beğenemediğimden sattırmıştım. Bugün 100 dirhem et aldım soğan, domates koyarak pişirdim.

11,30'da şiddetli bir yağmur başladı. Öğle yemeğinden sonra üç saat kadar uyudum. Saat 5'de yağmur dindi. Biraz kahveye çıktım, iskelede dolaştım.

Bugün İstanbul'dan çıkalı 10 ay tamam oldu!

13 Ağustos Salı: Doktor kaymakamı [Rüşdü Bey] tahliye ettim. Hava açık, rüzgârlı. Küfelerle üzüm gidiyor. 'Topatan' kavunu bitti. Şimdi de 'kırkağaç' denilen yuvarlak dilimli kavun başladı.

Yol İnşaat Taburu'na gidip Nisan maaşıma ve bedelime mahsuben 25 Osmanlı lirası = 2.565 kuruş aldım. Peynirli yumurta pişirerek kahveye çıktım.

14 Ağustos Çarşamba: Küçükçekmece'de kiprit fabrikasına yapılacak iskelenin keşfi için Faiz Bey'le gitmek üzre Büyükçekmece'ye gittimse de fayton kaza kaymakamı Yuvanaki'yi götürdüğünden yarına tehir ettik. 100 dirhemlik bir kefal alıp pilaki yaptım.

15 Ağustos Perşembe: Büyükçekmece'ye gittimse de araba gelmediği, hava soğuk olduğu gibi buradaki erzakı almak üzre Kiyos vapuru geldiğinden Hadımköyü'ne bir telgraf çekerek vapurun hareketinden sonra keşfe gidileceğini haber verdim.

Dün gece zevalî 2'de fırtınalı, yıldırımlı şedid bir yağmur yağdı.

Arabaları vapura yükletmekle iştigal ettim. Binbaşı Faiz Bey'le üç arkadaşına sardalye pişirterek yemek yedirdim. Beş kişiye 9 kuruş harc ettim!!?

16 Ağustos Cuma: Onbeş gün olduğundan bu sabah çamaşır değiştim tıraş oldum. Ramazan yirmialtı hesapça bu gece kadir. Hava dün açıkken bu gece fena halde bozarak yağmur yağmış. Bugün de devam ediyor. Bulutlu bir sema, rüzgâr var. Akşama kadar Kiyos vapuruna erzak yüklendi.

17 Ağustos Cumartesi: Dün gece vapur süvarisi habersizce hareket etmiştir. Sabahleyin Faiz Bey geldi. İskele keşfi için birlikte faytonla rahatça Küçükçekmece'ye gittik. Yoğurt, peynir, ekmek alıp kiprit fabrikasında muhendisin odasında vedik. İstasyonda kahve içerek bir kayıkla iskele mahallini iskandil ettik. Akşam avdet eyledik. Gazeteler geliyorsa [da] biri yine Çatalca'ya kadar gitmiş!...

18 Ağustos Pazar: Dün gece yağmur yağdığı gibi bu sabah da pek şiddetle devam etti. El'an açmadığından bakalım daha kaç gün sürecek.

19 Ağustos Pazartesi: Hava açtı. Çocuklarımdan mektup geldi. Bir fakir kadının Bezircioğlundan kirasını tahsil ettim. Firari Yorgi'yi Hadımköyü'ne gönderdim. 10. Kolordu çadırlarını yüklettik.

Barbunyadan tava yapmak için akşam epeyce uğraştımsa da dağıldığından iyi olmadı.

20 Ağustos Salı: Bugün arefe, yarın da bayram. Akşama kadar kahvede vakit geçirdim.

21 Ağustos Çarşamba: Bugün bayram. Hükümete gideceğimden, hususiyle bayrama hürmeten yeni elbisemi giydim. Büyükçekmece'ye geçtim. Sonra Faiz Bey'le faytona binerek Hadımköyü caddesini tuttuk. 7. kilometrede ön tekerleğin biri yağsızlıktan sıkıştığından bir saat kadar uğraştıksa da dönmediğinden iki tekerlekli tek atlı bir İzmir arabasına payton minderi koyarak yola çıktık. Hakkı Paşa İstanbul'a gitmiş! Almanya Erkanıharbiye Mektebi muallimlerinden yüzbaşı Piraht zevcesiyle Edirne, Kırkkilise ve... ilah. muharebe mevakiini gezerek Çatalca hattı müdafaasını dolaşmış. Daireye geldiler. Bir saat kadar görüştük.

Avdet için Hakkı Paşa'nın muhacir arabasını talep ettikse de *istihkam yüzbaşısı İslimyeli Ahmed Efendi* müşkilat çıkardı. Telefonla bizim arabanın hayvanlarını celbetmeye kalktık. Buna da tamam iki saat sonra haber verildiğinden 6,30'da bir İzmir arabasıyla yola çıktık.

Bu defa minder olmadığından bir boş gaz tenekesini iskemle yaparak oturdumsa da o da yarı yolda çöktüğünden dikine çevirdim. Birbuçuk saatte bin meşakkatle payton yerine geldi. Yolda Hadımköyü'ne giden hayvanlarımızı gördüğümüzden bunların Hakkı Paşa'nın arabası getirmiş bekledik.

Maiyetsiz efraddan talim görmeyerek harbe iştirak etmiş iki neferle konuştuk. Yüzbinlerce emsali gibi bunlar da tüfek görmemişken muharebe etmiş, hatta biri yaralanmış.

Nihayet araba geldi, saat 8'de yola çıktık. Bereket versin paytonun fenerlerini aldık. Hendek atlamak için üç dört defa inip binerek nihayet saat 10'da Çekmece'ye geldik. Yemek yiyip saat 11'de eve geldim.

Fakat iki gündür devam eden nezle tabii daha ziyadeleşti.

Bugün çocuklarımdan üç gazete geldi. Bunları posta biriktirmiş!!..

22 Ağustos Perşembe: Bayramın ikisi. Hava yine bulutlandı, yağmur yağdı. Bu akşam çocuklarıma mektup yazdım.

23 Ağustos Cuma: Nezleden uzayan ve sallanan bir dişimden kaç gündür pek rahatsızım. Yol taburu hekiminin gönderdiği konyakla akşam sabah punç içerek, anfiye çekip, sulfato alarak nezlenin önünü aldım.

Bugün hastane gitti. Burası gittikçe tenhalaşıyor. Bu gidişle bakalım nasıl vakit geçireceğim. Cephane müfettişi binbaşı Cevdet Bey de gidecek.

(devam edecek)

Çevrimyazı: Mustafa Şahin

KİTABİYAT

Osmanlılar Zamanında Kıbrıs

KEMAL ÇİÇEK

Kıbrıs basın-yayın dünyasının renkli simalarından ve halen İngilizce ve Türkçe olarak yayınlanan *Yeni Kıbrıs* dergisinin yayın yönetmeni olan Ahmet C. Gazioğlu'nun Kıbrıs tarihi üzerine yazdığı yeni kitabı, ünlü İngiliz tarihçisi Geoffrey Lewis'in takdim yazısıyla yayınlandı. Kitap, esas olarak Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel tarihini incelemektedir. Bu yeni bir hikaye değildir: Daha önce de pek çok yazar aynı dönemi incelemiştir. Gazioğlu'nun kitabından bir yıl önce, Kıbrıs tarihinin tartışılmaz otoritesi olan Dr. Halil Fikret Alasya tarafından yayınlanan *Tarihte Kıbrıs* ve Sir Harry Luke'ın *Cyprus under The Turks* adlı eserleri temelde aynı dönemleri kapsamaktadır.[1] Ancak Gazioğlu'nun kitabı hem muhteva, hem de konunun ele alınışı bakımından daha önceki çalışmalardan farklıdır. Luke'ın kitabı da yalnızca Kıbrıs'ta Osmanlı dönemini ele almakta ise de, onun kaynakları İngiliz Levant Company'nin döneminde İngiliz Konsolosluğu'nda bulunan arşiv belgeleri ile sınırlıdır. Alasya'nın kitabı ise ağırlıklı olarak Osmanlı dönemi olmakla beraber genel bir Kıbrıs tarihidir. Bu açıdan Gazioğlu'nun bu kitabını, Osmanlı idaresi altında Kıbrıs tarihinin seyrini ele alan en kapsamlı çalışma olarak sunabiliriz.

Kitabın takdim yazarı Geoffrey Lewis, Gazioğlu'nun eserinin bir "Propaganda değil, bir tarih kitabı gibi okunduğunu" belirtmiştir. Lewis, bu açıdan kitabı "eşsiz" bir çalışma, tam bir tarih kitabı olarak tanımlamaktadır. Bizce de kitabın en çarpıcı yanlarından birisi budur. Gerçekten de Lewis'in kitabın ilmi yanı yanında bu özelliğinden de bahsetmesi boşuna değildir, çünkü Kıbrıs'ta Türk dönemini anlatan tarih kitaplarının pek çoğu propaganda kokmakta ve ilmi olmaktan uzaktır. Ayrıca genel olarak Kıbrıs'ta Türk dönemi fazla ciddiye alınmamakta ve üstünkörü bilgilerle geçiştirilmektedir. Kıbrıs'ın genel tarihi ile ilgili kitaplara bir göz atılırsa, Kıbrıs'ta Osmanlı devrine ayrılan sayfa sayısının oldukça sınırlı olduğu görülür.[2] Bunun sebebi Luke'a göre Kıbrıs'ta Türklere ait kayıtların çok az olmasıdır.[3] Rum tarihçiler içinse 1571 ve sonrasında Kıbrıs, "ziraatin ihmal edildiği, nüfusun dağıtıldığı, halkın yoksullaştırıldığı, kaynaklarının talan edildiği, salgın hastalık ve felaketlerin her zaman hakim olduğu" istila edilmiş zavallı bir adayı ve halkı simgelemektedir.[4] Bu peşin hüküm nedeniyle onlar, Osmanlı döneminin karanlığını aydınlatmak zorunda değildirler.

Bu bakımdan Gazioğlu'nun kitabı, Osmanlı idaresinde Kıbrıs tarihini ilmi olarak ve Türk tarihçisinin bakış açısıyla ele alan ilk İngilizce kitaptır. Her ne kadar kitaptaki bazı başlıklar (s. 175 –Azaltılan vergi yükü ve Lağvedilen zoraki işçilik: s. 250– Türkler'in hoşgörüsüne dair başka deliller, s. 275 Türklerin Hoşgörüsü ve Ermeniler'in Zenginliği v.b.) ilk bakışta Gazioğlu'nun da propaganda yapmaktan geri kalmadığını düşündürüyorsa da bunu yazarın samimi tarzına ve gerçekleri savunmak durumunda kalmasına bağlamak daha doğrudur. Çünkü, Kıbrıs'ta Türk yönetimi yabancı yazarlar tarafından hep "bir felaket dönemi" olarak yazılmış ve "Kıbrıs'ın talihsiz dönemi" olarak değerlendirmiştir. İngiliz Konsolosluk arşivleri üzerin-

1 H. Fikret Alasya, **Tarihte Kıbrıs** (Ankara, 1988). Sir Harry Luke, **Cyprus Under the Turks** (Londra, 1989).

2 Örnek olarak bkz. John Koumoulides, **Cyprus and the War of Greek Independence** (Atina, 1971; yeniden basım Londra: Zeno Booksellers & Publishers, 1974); Doros Alastos, **Cyprus in History** (Londra: Zeno Booksellers & Publishers, Londra, 1976); Philip Newman, **A Short History of Cyprus** (Londra, 1953). Bu peşin yargılı yaklaşımları şu makalemizde eleştirmiştik: **"Living Together: Muslim-Christian Relations in Eighteenth-Century Cyprus as Reflected by the Shari'a Court Records"**, İslam & Christian Muslim Relations 4/1 (Hazıran 1993), s. 36-64.

3 Luke, **age,** s. 3.

4 Luke, **age,** s. 2; Koumoulides, **age,** s. 27.

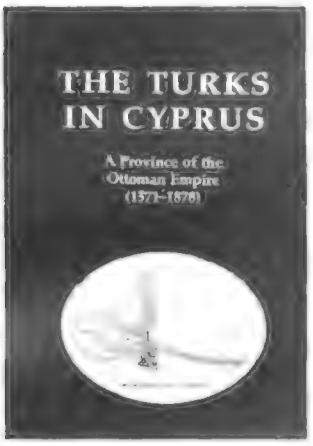

Ahmet C. Gazioğlu

The Turks in Cyprus - A Province of the Ottoman Empire (1571-1878)

K. Rüstem & Brother. London 1990, 345 s. +16 sayfa fotoğraf. ISBN 9963-565-13-1. L. 17.50.

deki çalışmalarıyla Kıbrıs tarihinin pekçok bilinmeyen yönünü aydınlatan Luke bile, Türklerin yönetiminde Kıbrıs'ta Frenk sanat ve edebiyatından eser kalmadığını iddia edebilmiştir. Kıbrıs'ın şimdiye kadar en kapsamlı tarihini (Türk dönemin de dahil) yazan Sir George Hill bile Osmanlılar dönemde ada tarihinde veba, çekirge istilası, kuraklık, açlık ve yer sarsıntılarından başka kayda değer bir şey bulunmadığını" yazmıştır.[5]

Bu görüşlere karşılık, Gazioğlu kitabının büyük bir kısmında, esas olarak Osmanlı yönetiminin adaya barış, huzur ve istikrar getirdiğini, multi-etnik ve multi-dinli bir ada olmasına rağmen adada hoşgörü ve adaletin hakim olması için gerekli ortamın hazırlandığını savunmaktadır. (s. xi.) Yazar kitabını Kıbrıs tarihinde Türklerin kötü imajı silmeye hasretmiştir. Bu amaçla yazar, sözünü ettiğimiz yazarların tam tersine, adeta Osmanlıların adayı ele geçirdiklerinde hiç de iyi bir miras devralmadıklarını göstermek için, ilk sayfalarını Bizans, Latin ve Venediklilerin idaresinde Kıbrıs'ın siyasi, sosyal, idari ve ekonomik durumunu tasvir için ayırmıştır (ss. 1-13.) Yazara göre, bu dönemde adanın yerli halkı olan Ortodoks Rum halkı ezilmiş, serf statüsünde yönetilmiş ve kiliseleri kapatılmıştı. Osmanlılar adayı ele geçirdikten hemen sonra Rum halkını Latinlerin boyunduruğundan kurtarmışlar ve kapatılan kiliselerini de tekrar açarak başpiskoposuna aşırı itibar göstermişler ve önemli imtiyazlar vermişlerdir. Bu imtiyazlar Kıbrıs'ta Osmanlı idaresinin sonuna kadar genişletilerek sürdürülmüştür.

Kitap oldukça fazla bölüm ve alt bölüme ayrılmış olduğu (tamamı 20 bölüm) için kolaylık açısından konuları gruplara indirgemek ve bu şekilde incelemek yararlı olacaktır. Buna göre, II-VIII. bölümlerde Kıbrıs'ın fethinin sebepleri, fetih hazırlıkları, fetih ve sonrası siyasi olaylar incelenmektedir. Bu kısımda fetih öncesi hazırlıklar ve fetih harekatının aşamaları hem yerli, hem yabancı tarihçilerden yararlanılarak çok detaylı bir şekilde yazılmıştır (s. 13-73). Bundan sonraki bölümde (IX-X), adada Osmanlı idaresinin siyasi, idari ve askeri açıdan kurulma süreci ele alınmaktadır. Buradan öğrendiğimize göre, Osmanlı fetih siyasetinin bir gereği olarak öncelikle fetih tamamlanınca adanın bir tahriri yapılarak nüfus yapısı ve iktisadi kaynaklar tespit edilmiştir. Sonuçta adanın pek çok kövünün terkedilmiş olduğu ortaya çıkmış, nüfusunun ve sosyal alt yapının da adanın gelişmesine engel olduğu belirlenmiştir. Bu amaçla adaya Anadolu'dan nüfus aktarılması kararlaştırılmıştır. Elbette bu nüfusun içinde zanaatkar ve iş sahiplerinin olması da öngörülmüştür. Osmanlı'nın bu iskan siyaseti sonucu adanın sosyo-kültürel yapısı değişmiş ve ayrıca etnik yapısı da iyice çeşitlenmiştir. Tespitlere göre adada zorunlu iskana tabi tutulan ailelerin sayısı başlangıçta yalnızca 1689'dur. Hedef ise 12.000 ailenin iskan edilmesidir (s. 77-78). Burada bu göçmenlerin bir kısmının da Ermeni olduğunu belirtelim. Bölümün sonunda, Kıbrıs'ın demografik yapısı hakkında en çarpıcı araştırmalardan birisi olarak kabul edilen Prof. C.F. Beckingham'ın "*The Turks of Cyprus*" (Kıbrıs Türkleri) adlı makalesi ve Kıbrıs Milli Arşivi Müdürü Sn. M. H. Altan'ın ilk iskanda Türklerin yerleştiği köyleri gösteren bir listesi aynen verilmiştir (s. 80-92).

Kıbrıs'ın idari yapısının ve yönetiminin incelendiği XI. bölümde, yazar Osmanlılar'ın Kıbrıs'ta tipik bir Osmanlı eyalet rejimi kurduklarını (her ne kadar yazar bu konuda yalnızca Inalcık'ın görüşünü aktarmaktaysa da) ifade etmektedir (s. 120). Ancak gerek bu bölümde anlatılanlar ve gerekse bu konuda yapılan diğer çalışmalar Kıbrıs'ın tipik bir Osmanlı eyaleti olarak tanımlanamayacağını göstermektedir: Kıbrıs adası başlangıçta bir eyalet merkezi olmasına ve beylerbeyilik olarak yönetilmesine rağmen, daha sonra statüsünün değiştirildiğini görüyoruz. Ada 1670'de bir Mutesellim yönetiminde Kaptan Paşa'ya ve 1703'te de bir Muhassılın idaresinde Vezir-i Azam'a bağlanmıştır. Yine 1745 yılında bağımsız bir sancak haline getirilmiş, fakat 1785'de bu def'a Divan-ı Hümayuna bağlanarak bir muhassılın yönetimine bırakılmıştır. Bu değişiklikten sonra sırasıyla 1839, 1861 ve 1878'de adanın üç kez değişik kişi ve eyaletlere bağlı olarak yönetildiği bilinmektedir. Vergilerin toplanması işi de tamamen Dragoman ve Başpiskoposlara havale edilmiş, kilise ve dragomanlar diğer bütün Osmanlı eyaletlerinden olduğundan daha fazla yetki ile donatılmışlardır. Bu ve bunun gibi birçok nedenden dolayı Kıbrıs'ın tipik bir Osmanlı eyaleti olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim kitapta anlatılanlar da yönetim açısından Kıbrıs'ın önemli bazı farklılıklar gösterdiğini kanıtlamaktadır (s. 94-103). Bu kısım-

5 Sir George Hill, **A History of Cyprus.** IV cilt (Cambridge, 1952).

da ele alınan diğer bir önemli konu da, adada Tanzimat öncesi ve sonra yapılan reformlardır (104-117). Tanzimatın ilk uygulandığı yerlerden olarak Kıbrıs önemli bir yere sahiptir, ancak bu konu şimdiye kadar yalnızca batılı kaynaklardan derlenerek yazıldığı için reformların adadaki gerçek yansımaları bilinemiyor. Buna rağmen Kıbrıs ile ilgili kitaplar içinde reformların en geniş olarak bu çalışmada özetlendiğini söyleyebiliriz.

XI-XIII. bölümler adada yürütülen imar faaliyetlerini, zirai ve ticari hayatın canlandırılması için alınan önlemleri kapsamaktadır. Burada yazar, adanın ziraat potansiyelini yerli ve yabancı kaynaklara dayanarak vermekte ve Osmanlı yönetiminde ada halkının toprak ve mülk sahibi olabildiğini ve bunları özgürce satma veya kiralama hakkı bulunduğunu belirtmektedir (s. 124 vd.). Ada yönetimi ziraate elverişli topraklar tespit etmiş, sulama kanallarını canlı tutmuş, çekirge sürüleri ve diğer zararlılara karşı mücadele ederek ve bazı vergi muafiyetleri sağlayarak adanın ekonomik durumunu iyileştirmeye çalışmıştır (130-37). Yazar'ın ifade ettiğine göre adanın imar faaliyetlerinin çoğu da tarım ile ilgilidir (s. 138-47).

XIV-XVI. bölümlerde adanın ekonomik ve sosyal durumu ele alınmaktadır. Gazioğlu burada fetihten sonra adanın Rum halkının Osmanlılar sayesinde ekonomik olarak Katolik azınlığın hegemonyasından kurtulduğunu ve Ortodoksların insiyatifi ele aldığını belirtmektedir. Bu dönemde Kıbrıs dış dünya ile ihracat ve ithalat bağlantıları yapmış, Akdeniz ticaretinde önemli bir yer tutmuştur. Bu nedenle Kıbrıs'ta Fransız, Venedik, Hollanda ve sonraki yıllarda İngiliz ticari konsoloslukları açılmıştır. Bu bölümde adanın ihraç ürünleri ve miktarları hakkında yabancı kaynaklardan derlenen bilgiler özetlenmekte ve bazen de tablolar şeklinde sunulmaktadır (s. 149-73). Yazarın burada, ada ekonomisi ile ilgili verdiği bilgilerden ekonomik faaliyetlerin yerli ve yabancı tüccarlar tarafından özgürce yürütüldüğünü, Osmanlılar tarafından yabancılara önemli gümrük indirimi ve imtiyazlar sağlandığını öğreniyoruz. Ayrıca adanın varlıklı yöneticileri ve halkı tarafından yapılan çeşitli imar faaliyetleri ve hayır işleri sayesinde ada ekonomisinin olumlu gelişmelere sahne olduğunu (s. 190). Bütün bunlara rağmen ada halkının refah düzeyinin düşük olması daha çok Kıbrıs'ın doğal yazgısı olup, Türk yönetiminin kötü olması ile ilişkilendirilemez. Yazara göre, ada halkının vergi yükünün Osmanlı yönetimi altında Venedik dönemine göre daha az olduğu tartışılamaz (s. 183). Bu bölümde yazarın adanın vakıf eserleri ve eğitim sistemi hakkında verdiği bilgiler de kayda değerdir.

XVII-XVIII. bölümlerde adada yerleşik bulunan bazı konsolosluklar, dragomanlar ve Osmanlı idaresini yıkmak için verilen mücadeleler ele alınmaktadır. Öncelikle konsolosluklar (*balyoz* da deniyordu) ve bunların ada yönetimi ve halkıyla ilişkileri, ada ekonomisine katkı ve zararları incelenmiştir. Buradan Osmanlıların ada halkının ekonomik çıkarları için konsoloslüklara verdikleri ticari imtiyazların o dönem için çok fazla olduğunu ve bazen konsolosların imtiyazlarını kötüye kullanarak ada halkına maddi açıdan zarar verdiklerini ve onları sömürdüklerini öğreniyoruz. İmtiyazların suistimalinin ise en çok ada halkına faizle borç para vermek şeklinde olduğu da anlaşılmaktadır (s. 222). Kıbrıslı Müslüman ve Hristiyan halkın gördüğü zararların derecesi Kıbrıs Şer'iye sicillerinde kaydedilen yüzlerce davadan da anlaşılmaktadır.[6] Ancak henüz siciller bu açıdan layıkıyla incelenmemiştir. Yine bu bölümde Dragomanların, yani Saray tercümanlarının ada yönetimindeki önemleri ve yetkileri de incelenmektedir. Dragomanlar Rum re'aya ile ada yönetimi arasındaki ilişkileri düzenlemeleri sebebiyle söz sahibi ve itibarlı kimselerdi, ancak yetkilerinin fazlalığı zaman zaman Başpiskoposla işbirliği yaparak kendi halkına zulüm yapmasına sebep olmuştur. Vergi oranlarının tespiti ve dağıtılması ile toplanmasındaki rollerinin onlara halkı ezme imkanı verdiğinde şüphe yoktur. Yazar, bu konuda birçok örnekler vermektedir (s. 234-37). Yazar ayrıca, halkın şikayetleri üzerine önce 1808'de Dragoman tayin yetkisinin Başpiskopos'un elinden alındığını ve 1821'de de Rumlardan Dragoman tayinine son verilerek, tercüman olarak Türk ve Ermenilerin görevlendirildiği belirtilmektedir.

XVIII. bölüm tamamen adada Osmanlı yönetimine başkaldırılara ayrılmıştır. 1821 yılı isyanına ayrı bir önem verilerek bir alt başlıkta incelenmektedir. Yazar, isyan sebepleri arasında en önemlisinin vergilendirme olduğunu haklı olarak belirtiyor ve aslında re'ayanın Osmanlı yönetimini devirmeyi 1821 yılına kadar hiç düşünmediğini ifade ediyor. Ona göre, fetihten sonra patlak veren isyanların nedeni ise, daha çok Müslüman bir devletin idaresine girmeye karşı olan kilisenin kışkırtmasıdır (s. 240). Bu bölümde sözedilen isyanların Osmanlı'nın 308 yıllık hakimiyeti boyunca patlak veren bütün isyan hareketlerini kapsamadığı açıktır.

XIX. bölümde yazar, buraya kadar savunduklarına ek olarak Osmanlı yönetiminin re'ayaya karşı sergilediği hoşgörüye örnekler vermekte, ada halkının imtiyaz ve serbestliğini ilan eden ferman ve beratları göz önüne sermektedir. Burada Kıbrıs'ta Osmanlı idaresi boyunca hoşgörünün hakim olduğunu, Müslüman ve Hristiyanların yanya-

6 Kıbrıs Şer'iye sicillerine dayalı olarak hazırladığımız doktora tezimizde bu konuda pekçok örnek vardır. Bkz. K. Çiçek, **Zimmis (Non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court 1110-39/1698-1726** (The University of Birmingham, 1992).

na huzur ve güven içinde bir yaşam sürdüğünü, adada getholar bulunmadığını, adada yaşayan çeşitli dini grupların (Ortodoks, Ermeni, Nasturi vs.) kendi temsilcilerini seçtiklerini ve Osmanlı yönetimi ile ilişkilerini bu temsilciler vasıtasıyla yürüttüklerini, Kiliselerinin özgür olduğunu, kendi dillerini konuştuklarını anlıyoruz. Yazar, zaman zaman görülen isyanların siyasi olmaktan çok ekonomik olduğunu belirterek, buna bir çok olayda Müslüman ve Hristiyan ayrımı olmaksızın tüm ada halkının birlikte hareket etmesini örnek gösteriyor (s. 250-68). XX ve XXI. bölümler adeta ek gibidir ve birincisinde Kıbrıs'taki Türk eserleri sonrakinde Kıbrıs'ın ünlü şahsiyetlerinin kısa biyografileri verilmektedir.

Sonuç olarak Gazioğlu'nun kitabının Kıbrıs'ta Osmanlı dönemi tarihinin anlaşılması için çok önemli bir kaynak eser olduğunu belirtmeliyiz. Kitabın son derece ustaca kaleme alındığını, ilmi metodlara büyük ölçüde riayet edildiğini söyleyebiliriz. Bu eserin Kıbrıs'ın kötü idare edilmediğini delil ve belgelerle gösteren ilmi bir eser olduğuna ve bu konuda başta da ifade ettiğimiz gibi, önemli bir boşluğu doldurduğunda şüphe yoktur. Ancak Osmanlı yönetiminde Kıbrıs tarihinin hâlâ pek çok eksik yönünün bulunduğunu ve bunların ancak İstanbul ve Kıbrıs'taki Osmanlı arşiv belgeleri incelenerek doldurulabileceğinin altını çizmek gerektiği kanısındayız. Ne yazık ki, bu kitapta da kendi arşivlerimizden çok sınırlı yararlanılmış, örneğin Kıbrıs'ta sosyal ve ekonomik hayata ışık tutabilecek birinci derecede önemli yegane kaynak olan Şer'iye sicilleri hiç kullanılmamıştır. Gazioğlu'nun kaynaklarının çoğunluğunun yabancı kaynaklar olduğu açıktır. Ayrıca eserde Kıbrıs'ı ziyaret eden seyyahların verdiği bilgilere çok fazla itibar edilmiş ve geniş alıntılar yapılmıştır. Bu seyyahların yazdıkları arasında Türklerin olumlu, Rum tarihçilerin ise oldukça olumsuz yönler bulması ise ilginçtir. Bu konuda yapılacak bir karşılaştırma çarpıklığı ve en önemlisi de seyyahların verdiği bilgilerin pek çok kere gerçeği yansıtmadığını gözler önüne serecektir. Özellikle nüfus ve ekonomi hakkında verdikleri bilgilerin sağlıksız olduğu bilinen bir konudur. Bu nedenle daha önceki bir kitabı tanıtırken sorduğumuz soruların hâlâ geçerliliğini koruduğunu görüyoruz.[7] Ancak detaylı ve Kıbrıs tarihinde henüz eksik ve sorunlu konuların başka çalışmalara bırakılmasının, elimizdeki kitabının yazılış amacı ve içeriği göz önüne alındığında, Gazioğlu'nun artı puan hanesine yazılması belki de daha uygundur. Yazara bundan sonraki çalışmalarında başarılar diliyoruz.

7 K. Çiçek, **"Lefkoşe Sicilleri", Tarih ve Toplum,** sayı 98, s. 62.

Bir Kitabın Unutulmuş İki Sayfası

ORHAN KOLOĞLU

1919 ile 1938 arasında Türk toplumuyla İslam dünyası arasındaki ilişkileri inceleyen kitabımı (Gazi'nin Çağında İslam Dünyası, *Boyut Yay. İstanbul 1994, s. 371) tanıtmak değil, eksik kalmış iki önemli bölümünü dikkatlere sunmak için* Tarih ve Toplum*'un sütunlarını kullanıyorum. Nadir rastlanır bir şekilde, bağımsız çerçeveli olarak her biri tek sayfa doldurmak üzere hazırlanmış iki konu, bağlama sırasında dışarda kalmış ve kitap bunlarsız çıkmıştır. Biri İstiklal Savaşı'nın sonuçlanmasını sağlayan maddi yardımda Bolşevik, Müslüman ve Fransız kesimlerinin payını tartışmaktadır. İkincisi Şerif Hüseyin'in ayaklanmasından Hilafet'in kaldırılmasının hemen öncesine kadar, kendi resmi gazetesi* El Kıbla*'daki Hilafet kurumuna bakışıyla ilgilidir. Ülkemizde hiç bilinmeyen bilgileri içerdikleri cihetle aktarılmalarını yararlı gördüm.*

İstiklâl Savaşı'nda Dış Yardım

Kurtuluş Savaşı'nın askeri, siyasi ve hissi (dini) yönleri üzerinde çok durulmuş, zaferi asıl sağlayan maddi yanı ise ihmal edilmiştir. Orduyu besleyerek, giydirecek, ısıtacak, tedavi edecek malzeme kadar silah ve cephane stoğu da işin öbür yanı kadar önemliydi. İnönü ya da Sakarya savaşları kazanılırken eldeki malzeme tükeniyor ve yerine yenisinin konması gerekiyordu. Bu yapılmadıkça kesin sonucun alınması mümkün değildi.

İlk kaynak, Anadolu insanı idi. En verimli toprakları Yunan işgali altında olan Anadolu, sadece hububat bakımından ihtiyacı karşılayabildi. Onda da, genç ziraatçi gücünün savaşlarda ölmüş ya da halen askerde olması sebebiyle önemli bir azalma vardı. Ayrıca, *Tekâlifi Milliye* adı altında yayınlanan bir emir ile hükümet ahalinin elindeki mallara, vergilerin çok üstünde el koymaya başlamıştı. *Kurtuluş Savaşı her şeyden önce Anadolu halkının can ve mal olarak olağanüstü fedakarlığı ile kazanılmıştır.* Toplu taşıma bulunmadığı için top ve cephanelerin insan sırtında taşınır olması bunun bir örneğidir. Ancak bu fedakarlık da her şeyi çözmeye yeterli değildi. Askere elbise, ayakkabı, ilaç, tüfek, mermi, top, mitralyöz, uçak lazımdı. Bunlar ancak dışardan getirilebilirdi. İstanbul ve Çanakkale'de-

ki bazı depolar soyularak Batı Cephesine aktarıldı ama yeterli olamazdı. Gerekli olanı dışardan getirmek ve bunun için para lazımdı. O da yoktu.

TBMM toplandıktan sonra yeni hükümetin ilk işi, 26 Nisan 1920 tarihli başvuruyla *Bolşevikler*'den, savaş ekonomisini kurabilmek için 5 milyon altın, yeterli cephane ve diğer teknik ve sıhhi malzemenin yanı sıra, erzak da istemek olmuştur. Bu derece elde hiçbir şey yoktu.

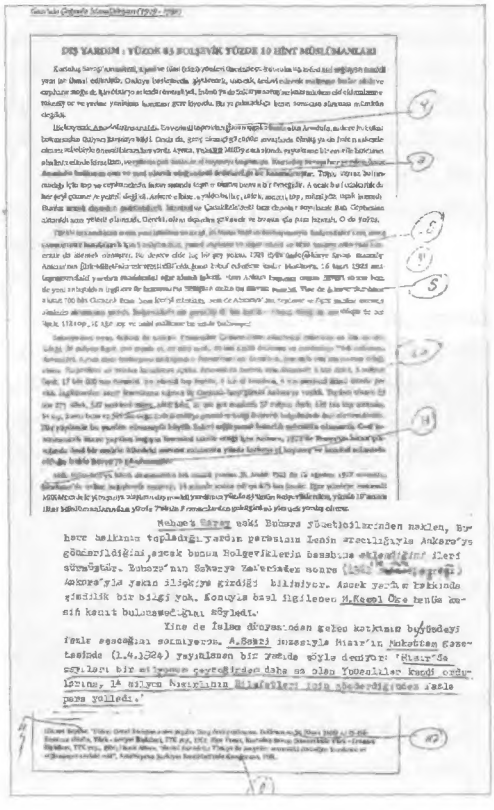
DIŞ YARDIM : YÜZDE 83 BOLŞEVİK YÜZDE 10 HİNT MÜSLÜMANLARI

Mehmet Saray eskiBuhara yöneticilerinden naklen, Buhara halkının topladığı yardım parasının Lenin aracılığıyla Ankara'ya gönderildiği,ancak bunun Bolşeviklerin hesabına eklendiğini ileri sürmüştür. Buhara'nın Sakarya Zaferi'nden sonra (1921'in son çeyreği) Ankara'yla yakın ilişkiye girdiği biliniyor. Ancak yardım hakkında şimdilik bir bilgi yok. Konuyla özel ilgilenen M. Kemal Öke henüz kesin kanıt bulunamadığını söyledi. Yine de İslam dünyasından gelen katkının bu yüzdeyi fazla aşacağını sanmıyoruz. A. Sabri imzasıyla Mısır'ın Mokattam gazetesinde (1.4.1924) yayınlanan bir yazıda şöyle deniyor: '*Mısır'da sayıları bir milyonun çeyreğinden daha az olan Yunanlılar kendi ordularına, 14 milyon Mısırlı'nın Hilafetleri için gönderdiğinden fazla para yolladı.*'

1921 Eylül'ünde Sakarya Savaşı kazanılıp Ankara'nın Türk Mileti'nin tek temsilcisi olduğunu kabul edinceye kadar *Moskova, 16 Mart 1921 antlaşmasındaki yardım maddesini ağır aksak işletti*. Hem Ankara başarısız olursa Enver'i sürme hem de yeni anlaştıkları İngiltere ile bozuşmama hesapları onları bu ihtiyata yöneltti. Yine de Sakarya'dan önce alınan 700 bin Osmanlı lirası, hem içeriyi rahatlattı, hem de Almanya'dan cephane ve fişek imaline mahsus aletlerin alınmasına yaradı. Bolşevikler'in ele geçirdiği 60 bin İngiliz - Fransız tüfeği ile her tüfeğe üç bin fişek, 112 top, 10 ağır top ve tıbbi malzeme bu arada bulunuyor.

Sakarya'dan sonra Ankara ile anlaşan *Fransızlar* Çukurova'dan askerlerini çekerken on bin mavzer tüfeği, iki milyon fişek, çok sayıda at, on adet uçak, on bin kişilik üniforma ve ayakkabıyı Türk ordusuna devrettiler. Ayrıca silah ambargosu kalktığından Fransa'dan özel kanallarla, parasıyla yüz bin mavzer tüfeği alındı. Bolşevikler de yardım kanallarını açtılar. Fransızlarla hemen aynı dönemde 6 bin tüfek, 5 milyon fişek, 17 bin 600 top mermisi, bin atımlık top barutu, 4 bin el bombası, 4 bin parapnel ikinci listede yer aldı. İngilizlerden kaçıp limanlarına sığınan üç Osmanlı harp gemisi Ankara'ya verildi. Toplam olarak 33 bin 275 tüfek, 327 makineli tüfek, 1500 kılıç, 20 bin gaz maskesi, 57 milyon fişek, 129 bin top mermisi, 54 top, 2 avcı botu ve 500 bin lira değerinde 8 nakliye gemisi verildiği Bolşevik belgelerinde ileri sürülmektedir. *Hiç şüphesiz bu yardım olmasaydı büyük Zaferi sağlayacak hazırlık mümkün olamazdı. Geri istenmemek üzere yapılan bağışın önemini takdir ettiği için Ankara, 1921'de Rusya'da kılık çıktığında özel bir emirle ülkedeki mevcut zahirenin yüzde kırkına el koymuş ve kendisi sıkıntıda olduğu halde Rusya'ya göndermiştir.*

Milli Mücadele'ye İslam dünyasından tek maddi yardım 26 Aralık 1921 ile 12 Ağustos 1922 arasında, Hindistan'da halkın bağışlarıyla toplanıp, 14 seferde teslim edilen 675 bin liradır. Eğer yüzdeye vurursak Milli Mücadele'yi başarıya ulaştıran *dış maddi yardımın yüzde 83'ünün Bolşevikler'den, yüzde 10'unun Hint Müslümanlarından yüzde 7'sinin Fransızlardan geldiğini söylemek yanlış olmaz.*

El Kıbla'*da Hilafet konusu*

Şerif Hüseyin, daha başlangıçta ayaklanmasının İslam dünyasında hatta Araplar arasında umduğu desteği görmediğini farkettiği ve İngiliz çıkarına hizmet ettiği ortaya konduğu için, Halifeliğe adaylığını açıklamakta ihtiyatlı davranmıştır. Zaten ayaklanma sebebi olarak İttihatçıların dinsizliğini ileri sürmüş ama, Sultan/Halife'ye

Kaynaklar: Hikmet Bayur, "Birinci Genel Savaştan sonra yapılan Barış Antlaşmalarımız, **Belleten** no. 117 (Ocak 1966) s. 115-156; Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri,** TTK yay., 1991; Bilge Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri,** TTK yay., 1994; Hamit Aliyev, "Kemal Atatürk'ün Türkiye ile Sovyetler arasındaki dostluğun kurulması ve sağlamlaşmasındaki rolü", **Azerbaycan Şarkiyat Enstitüsü'nde Konferans,** 1981.

yönelik hiçbir iddiada bulunmamış,[1] onu İttihatçıların esiri saydığını ima etmiştir. Ancak ailece her fırsatta böyle bir halifeliğin olamayacağı belirtilmiştir. Oğlu *Emir Ali*, Medine'yi Türk ordusundan teslim aldıktan sonra *Mescidi Nebevi*'deki konuşmasında[2] İstanbul'un galiplerce işgalini Osmanlı Devleti'nin başkentinin işgalı olarak belirtir. Hilafetin başkenti demez.

Hilafetin niteliği konusundaki bir dizi yazıda da,[3] Halifenin seçimle gelmesinin kabul edilebileceğini ama Kureyş'ten olmasının şart olduğunu, Halifelere en kötü davranan –ayağından çekerek yatağından çıkaranların– Türkler olduğu, en çok para vadedene bu unvanı verdikleri, Sultan Selim Arapları keserken İspanyolların da Endülüstekileri kesmesine izin verdiği kaydedilmiştir. Osmanlının İslamın lideri sayılmasına İngilizlerin, Avrupa'da karışıklık çıkmaması ve İslam dünyasında sempati toplamak için destek verdikleri ama Arapların –Hakiki Müslümanların– tarihin hazmedemeyeceği bu Osmanlı dalaletinden ayaklanma ile kurtulacağı belirtilmiştir. Bu yaklaşımda kendi ismini koymadan Halifeliğe adaylığı belirmektedir.

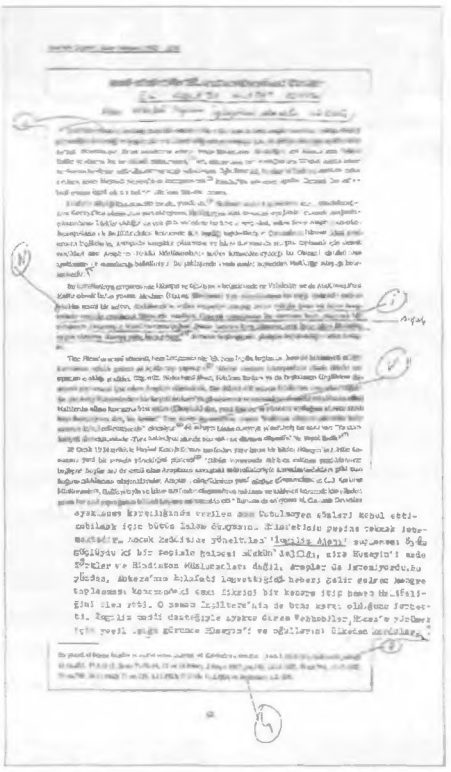

Bu temel anlayış çerçevesinde Hüseyin ve oğullarının belgelerinde ne Vahdettin, ne de Abdülmecit'ten Halife olarak bahis yoktur. Mevlana (Hazret, Efendimiz) diye adlandırılması bir saygı ifadesidir sadece. Nitekim resmi bir kalem, Abdülmecit'in istifası rivayetleri dolaştığı sırada *"Hilafet işinin bir İslam kongresinde seçimle çözülmesi fikrimizde ısrarlıyız. Osmanlı sultanlarının bu unvanını haklı çıkaracak bir tartışmaya girişemeyiz. Müslümanların çoğunluğunun kararına karşı çıkmayız, ama karar İslam ilkelerine uygun olmazsa –Kureyş şartı– karşı çıkarız"*[4] demekle başlangıçtaki görüşün değişmediğini tekrarlamıştır.

Yine Hicaz'ın resmi sözcüsü, hem kongrenin niteliği, hem İngiliz bağlantısı, hem de hakimiyeti milliye konularına açıklık getiren şu açıklamayı yapmıştır:[5] "Abdest almasını bilmeyenlerin elinde Hilafet tartışmasının aldığı şekilden üzgünüz. Bizim izlediğimiz, Hilafetin Ruslara ya da başkalarına (İngilizlere demiyor) geçmemesi için aslına Araplara dönmesidir. Zira Hilafet 400 milyon Müslüman arasındaki bağdır. En iyisi *Arap ülkelerinden bir heyeti Ankara'ya göndermek ve sormak ne demek? Müslüman elini Halifenin eline kor sana biat ettim (Ubayiuk) der, yani Kur'an ve sünnete uyduğun sürece sana itaat borçluyum der, bu kadar."* Tam itaatin tamamlayıcısı olarak "Halifenin dünyevi gücünün kalkmasının kabul edilemeyeceği" ekleniyor.[6] Ve nihayet bütün dünyaya yöneltilmiş bir soru var: "Ya cumhuriyeti ilan ettiklerinde –Türk hakimiyeti altında olsaydık– ne duruma düşerdik? Ne yapabilirdik?"[7]

28 Ocak 1924 tarihiyle Haşimi Krallığı Divanı tarafından yayınlanan bir bildiri Hüseyin'in Hilafet konusuna yeni bir amaçla yöneldiğini gösterdi.[8] "Hilafet konusunda Kıbla'da eskiden yazdıklarımıza bağlıyız? Bugün asıl *önemli olan Arapların savaştaki müttefikleriyle kararlaştırdıkları gibi tam bağımsızlıklarına ulaşmalarıdır.* Araplar müttefiklerinin şeref sözüne güvenmektedir. (...) Kralımız Müslümanlara, Halifeyi tayin ve İslam tarafından oluşturulmuş haklarını ve kaideleri korumak için elinden gelen her şeyi yapacağımızı bildirdi, böylece onları teskin etti. "Bundan da anlıyoruz ki, Osmanlı Devleti'ne ayaklanma karşılığında verilen ama tutulmayan sözleri kabul ettirebilmek için bütün İslam dünyasını Hilafetinin peşine takmak istemektedir. Ancak kendisine yöneltilen *'İngiliz Ajanı'* suçlaması öyle güçlüydü ki bir seçimle gelmesi mümkün değildi, zira Hüseyin'i sade Türkler ve Hindistan Müslümanları değil, Araplar da istemiyordu. Bu yüzden, Ankara'nın Hilafeti lağvettiği haberi gelir gelmez kongre toplanması konusundaki eski fikrini bir kenara itip hemen Halifeliğini ilan etti. O zaman İngiltere'nin de buna karşı olduğunu farketti. İngiliz maddi desteğiyle ayakta duran Vehhabiler, Hicaz'a yürümek için yeşil ışığı görünce Hüseyin'i ve oğullarını ülkeden kovdular.

Bu yazıdaki bütün bilgiler Hicaz'ın gazetesi **el Kıbla**'dan alınmıştır:

1 no. 1, 15.8.1916 **Kelimetül Jarida;**

2 no. 252, 17.1.1919;

3 no. 71-72-74, 22 ve 24 Nisan, 2 Mayıs 1917;

4 no. 736, 12.11.1923;

5 no. 744, 10.12.1923;

6 no. 740, 26.11.1923;

7 no. 733, 1.11.1923;

8 **Kıbla** 11.2.1924 ve **Mokattam** 1.2.1924.

KİTAP DAĞARCIĞI

Yeni Bir Dergi: Atatürkçü Bilinç

Araştırmaları arasında özellikle Türkiye'de tek parti dönemine ilişkin olanları ayrı bir öneme sahip olan Çetin Yetkin,* müdürlüğünü sürdürdüğü araştırma merkezi bünyesinde yayınlanan Atatürkçü Bilinç adlı dergi ile devrim tarihine ilişkin benzer kurumların yayınladıkları kimi sıradan dergilerin dışında bir dergi yayınlamak çabasında olduklarını derginin girişinde "Bilinç, en genel anlamı ile bir varlığın kendini algılamasıdır, varlığını öteki varlıklardan ayıran öğe ve sınırlarını bilebilmesidir... Türk toplumsal ve ulusal bilincinin özü ise Mustafa Kemal Atatürk'ün ilke ve devrimleridir. Türk halkı, ulus olmanın bilincine Atatürk ile varmıştır." sözü ile ifade etmektedir.

Akdeniz Üniversitesi

Atatürkçü Bilinç

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

Cilt:1, Sayı:1, Antalya 1994

Derginin bu ilk sayısında, Çetin Yetkin'in "II. Dünya Savaşı Bitiminde Çok Partili Düzene Geçişte Temeldeki Bozukluk" (s. 4-15), Ali Sarıkoyuncu'nun "Milli Mücadele'de Antalya ve Çevresinde İtalyanlar" (s. 16-31), Necdet Ekinci'nin "1923-1950 Türkiyesi'nde Büyük Toprak Sahiplerinin Siyasal İktidara Etkisi" (s. 32-47), Oğuz Aktan'ın "Cumhuriyet Döneminde Bir Portre: İlk Kadın Milletvekillerinden Mebrure Gönenç (1900-1981)" (s. 48-56), Kemal Aydemir'in "II. Dünya Savaşı'nda İngiltere'de Bir Türk Subayı"(s. 45-75) ve Musa Çadırcı'nın "İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne İlişkin Belgeler" (s. 74-102) başlıklı araştırmaları bulunmaktadır. Türkiye tarihine özellikle Cumhuriyet dönemine ilişkin artan yayınlar içinde niteliğin ise artmadığı gözlenmektedir. Bunun istisnası İzmir'de yayınlanan Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi'dir. Atatürkçü Bilinç'in de bir çizgi oluşturması beklenir. Çetin Yetkin'in daha özgün bir içerikle okuyucu karşısına çıkma amaçlarına ulaşmaları ve Atatürkçü Bilinç'in daha nitelikli ve hacimli araştırmaları içeren yeni sayılarının okura ulaşması dileğiyle.

MURAT KORALTÜRK

* Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı,** Karacan Yayınları, İstanbul 1982. Aynı yazarın, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945,** Altın Kitaplar, İstanbul 1983.

Karadeniz'den Bir Kongre Kitabı

İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Samsun 1990, 693 sayfa

Son yıllarda bölge ve kent tarihlerine ilişkin araştırmalarda gözle görülür bir artış olmuştur. Karadeniz bölgesine ilişkin olarak ulusal düzeyde 13-17 Ekim 1986 tarihleri arasında yapılan Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi'nin Ondokuz Mayıs Üniversitesi ile Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün birlikte düzenledikleri ulusal düzeydeki ikincisi, uluslararası düzeydeki ilki, bölge tarihine ilişkin yerli ve yabancı bilim adamlarının katılımı ile önemli bir bilimsel toplantı kimliği kazanmıştır. Kongrede sunulan bildirileri içeren kitapta otuz yedisi Türkçe on beşi Fransızca ve ikisi İngilizce olmak üzere toplam elli dört araştırma bulunmaktadır. Bir bölge tarihi konulu kongre nedeniyle yerli ve yabancı birçok araştırmacının biraraya gelmesi bilimin evrensel bir dile sahip olduğunu göstermesi açısından sevindiricidir.

Kongre kitabında, bölgenin ilkçağlardaki tarihi ile ilgili bildirilerin bulunması yanında Osmanlı dönemine ilişkin siyasal ve iktisadi gelişmelerin konu edildiği bildiriler ağırlık taşımaktadır. Basın, edebiyat, folklor, dinsel yaşam ve mimari konulu bildiriler de kongrede sunulmuştur. Bildiri sahipleri arasında Ercüment Kuran, Fahrettin Kırzıoğlu ve Saim Sakaoğlu gibi yerli, Gilles Veinstein ve Jacques Thobie gibi yabancı tanınmış bilim adamları yanında genç araştırmacıların da bulunması önemli bir gelişmedir. Kongrenin gelecek yıllarda yalnızca Karadeniz Bölgesi'nin geçmişi ile değil bugünü ile de ilgili oturumlar içermesi önemli olur. Kongrenin uluslararası niteliğini sürdürerek devamlılığının sağlanması tarih araştırmalarına katkısı açısından önemli olacaktır.

MURAT KORALTÜRK